HÜSEYİN NAMIK ORKUN

TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ

YAYINLARI

TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ

HÜSEYİN NAMIK ORKUN

5 Temmuz 86

ANKARA

KÖMEN YAYINLARI: 1 TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ, Hüseyin Namık Orkun, Birinci Baskı: 1944, İkinci Baskı: 1977. Yayınlayan: *Kömen Yayın ve Dağıtım Limited Şirketi*, Posta kutusu 201, Yenişehir / Ankara.
Dizgi, tertip, baskı *Çağ Matbaası*

KİTAP VE YAZARI HAKKINDA

Prof. Dr. Emin Bilgiç

Rahmetli Türk Tarihi mütehassısı Hüseyin Namık Orkun, kısa ömrüne çok eser, çok hizmet sığdırmış, çekkin, sessiz fakat devamlı çalışan samimi bir milliyetçi ve Türkçü idi.

H. Namık Orkun 1902 de İstanbul'da doğmuş, 23 Mart 1956 sabahı erken saatlerde Ankara'da Bahçelievler'deki Mütevazı evinde Hakk'ın Rahmetine kavuşmuştur. Nişantaşı Sultanisi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Dârülfünun'una girmiş ve 1924 te tahsilini devam ettirebilmek için Budapeşte'ye gitmiş Felsefe Fakültesi'nde zamanın tanınmış Macar bilgin ve Türkoloğları yanında yetişmiştir. 1930'da yurda dönerek Gazi Eğitim Enstitüsü, Polis Koleji, Tıp Fakültesi, Devlet Konservatuarı gibi zamanının Ankara'daki belli başlı öğretim ve eğitim müesseselerinde Umumi Türk Tarihi ve İnkılâp tarihi hocalığı yapmıştır. Ben merhumla 1949'larda, yeni doçent olduğum sırada şahsen tanıştım. 1954-56 arasında da, Türkocağı,nın yeniden kuruluşunu müteakıp, idare heyetinde beraber çalıştık. Rahmetli o günün hayat, çalışma ve geçim şartları içerisinde, daha 1949-50'lerde, henüz 47-48 yaşında, bir hayli yıpranmış bir dış görünüşe sahipti. Fakat Milliyetçilik ve Türkçülük İdealizminin nefsinde en gelişmiş çağını yaşıyordu. Kendisini hayatının son aylarında mütevazı evinde 1-2 arkadaşımla, rahatsızlığı sebebiyle ziyaret ettiğimizi hatırlıyorum. Odasında kitaplar dolu ve seriliydi, o hâlâ çalışıyor, çalışmak istiyor, yapacaklarından ve yazacaklarından, bu arada genişletmekte olduğu elimizdeki eserinden bahsediyordu. Bu mütevazi insan gerçekten, milliyetçilik ve Türkçülük İdealizmi içerisinde olduğu kadar, ilim aşk ve idealizmi içersinde hayatını sürdürmüş ve o hava içerisinde ruhunu teslim etmiştir.

H. N. Orkun'un kendisini değerli bir Türkolog, tarihçi ve milliyetçi olarak dâimâ andıracak bir hayli eser ve makalesi

vardır. Bunların başında dört ciltlik, TDK tarafından yayınlanmış olan "Eski Türk Yazıtları" (1936-1941) ve yine dört cilt olan "Türk Tarihi" gelir. "Peçenekler" (1933), "Yeryüzünde Türkler" (1944), "Hunlar" (1938), "Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları" (1938) gibi eserleri de onun milliyetçi, Türkçü ve ilmi hüvviyetini ortaya koyan unutulmayacak eserlerindendir.

Yeniden ilâvelerle neşre hazırladığı fakat ömrünün vefâ etmediği "Türkçülüğün Tarihi" adlı kitabının da, idealist Türkçü-milliyetçi tıbbiyeli 25-30 genç arkadaşımızın kurduğu **KÖMEN** yayın müessesesinin ilk yayınlanmağa lâyık gördüğü eseri teşkil etmesi, tebrik ve takdire değer bir kadirşinaslık hareketidir.

Merhum H. N. Orkun'un önsöz'ünde: "Türk'ün muvaffak olmak için sarılmış olduğu ideal **Milliyetçiliktir**. Bunun ileri gitmiş şekli de **Türkçülük**'tür. Burdan dolayı kitabıma "Türkçülüğün Tarihi„ adını verdim." diyerek ideolojisini ve hedefini tekrar en açık ifadesiyle ortaya koymuştur.

Eser bütün bahislerinde canlı ve açık bir ifade ile yazılmıştır. Müellifin miliyetçilik ve Türkçülük imân ve heyecanı eserin her yerinde akis bulmaktadır. H. N. Orkun merhum, sağ olsaydı bugün ancak 75 yaşında olurdu ve kendisi de eserinin bahisleri arasında daha iyi bir insicam kurar, eserine bazı bahisler ilâve eder, buradaki bazı bahisleri başka eserlerine alırdı, yâni yeni bir tertibe sokardı.

Genç arkadaşlarımız aslına sadakat fikri ile, eseri, müellifin bıraktığı ve tertip ettiği şekilde neşretmekte isabet etmişlerdir.

Türkçülüğün Tarihi kitabı hazırlandığı haliyle de gençlerimizin bir takım yanlış yollara sürüklenmek, kendi millî kültürlerinden, tarihlerine, nice iftihar mevzularına bağlılık şuurundan ve sevgisinden koparılmak, temelsiz, saçma fikir ve ideolojilere saptırılmak istendiği bir sırada büyük fayda sağlayacak, onlara salim yolu gösterecek, kendi soyuna, milletine, tarih ve kültürüne bağlılık ve sevgisini artıracak değerde bir hâtıra eserdir.

ÖNSÖZ

Kendine güvenemiyen insanın hayatta muvaffak olmasına imkân olmadığı gibi kendine güvenemiyen bir milletin de müstakil yaşamasına imkân yoktur. Kendine güvenmek, benliğini duymak ileri hamle için de gerek olan şartların başında gelir. Her ileri millet benliğini duyan, üstünlüğünü anlıyan millettir.

Bütün bir tarih boyunca efendi olarak yaşamış olan Türk milleti de üstünlüğünü anlamamış olsaydı Kore'den Avrupa'nın ortasına kadar muazzam araziye asırlarca hâkim olabilir miydi?... Dünyada hiçbir millet Türk milleti kadar hâkim olamamış ve Türk milleti kadar geniş arazide efendilik etmemiştir. Hiçbir millete nasip olmamış olan bu şanlı tarihi babalarımız bize bıraktıktan sonra bizim de bunun sebebini araştırmamız icap etmez mi?.. Muazzam işler görmüş milletler muayyen ideal sahibi olan milletlerdir. İdealsiz çarpışılmaz, idealsiz ölünmez ve idealsiz büyük işler görülmez. Acaba Türk milleti de medeniyet, ilim ve hâkimiyet sahasında önderlik ederken hiçbir ideale hizmet etmedi mi?. .Acaba Türk tarihi bir nehrin tabiî akışı gibi mukadder olan bir seyir mi takip etti?.. Bu suale evet demek Türk tarihini bilmemektir. Türk kanı Şalon'da, Mohaç'da, Çaldıran'da bir hükümdarın arzu ve hevesi için akmadı. Türk, üstünlüğünü duyan, anlıyan ve bilen bir millettir. Onu duymak istemiyen, onun üstünlüğün anlamak istemiyen milletlere, Türk kılıcının kuvveti ile bunu duyurdu. Bin iki yüz sene evvel Asya'da dikmiş olduğu bir âbidenin üzerinde «Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüş» olduğunu açık bir şekilde yazması bu hâkimiyetini, bu efendiliğini duymuş olmasını göstermez mi?..

İşte bu küçük kitap muazzam bir tarih yaratmış olan Türk milletinin hangi ideal peşinde koştuğunu anlatmağa çalışacaktır. Nasıl muvaffak olduğunu öğrenmek istiyenler ise Türk tarihini gözden geçirebilirler.

Türk'ün muvaffak olmak için sarılmış olduğu ideal milliyetçiliktir. Bunun daha ileri gitmiş şekli de Türkçülüktür. Bundan dolayı kitabıma Türkçülüğün Tarihi adını verdim.

* * *

Yemek içmek, yatıp kalkmak için yaşıyan bir insanın hayatı ile bir hayvanın yaşaması arasında bir fark olamaz. Şuurlu bir insan muayyen bir gayeye bir hedefe erişmek için yaşar ve yine bunun için seve seve ölür. Bir millet de böyledir. İdealsiz bir millet, idealsiz bir gençlik inkıraza doğru yürüyen insanlar demektir. Türk milleti ve Türk gençliği de bir ideale sahiptir. Bu ideal milletçilik yani Türkçülüktür.

İradesi zayıf, kültürü çürük, fikirleri olgun olmıyan insanlar iradesi kuvvetlilerin, kültürü yükseklerin, fikirleri olgun olanların mânen esiridirler. Onlar gibi düşünmeğe, onlar gibi yapmağa ve onların bir mukallidi olmağa mahkûmdurlar. Bu nevi insanlar ideal bahsinde de, başka ideallere kölelik ederek yaşamak mecburiyetindedirler. Sağlam bir Türk kültürü almış olanlar ise başka ideallere hizmetkâr olamazlar.

İşte bu eser Türk milletinin millî idealine hizmet edenlerden ve Türk milletinin bu yolda nasıl yürüdüğünden bahsedecektir. Buna muvaffak olabildimse ben de o ideale hizmet etmiş olmak zevkini duyacağım. Bu fani âlemde idealine hizmet etmiş olmaktan daha zevkli ne olabilir...

Hüseyin Namık ORKUN

TÜRK'ÜN ÖZ YURDU

Bugün Sibirya'dan cenubî Avrupa'ya kadar uzanan geniş arazide Türk dili konuşulmaktadır. Bütün bu Türkçe konuşan insanların arasında sade dil birliği değil ırk birliği de vardır. O halde en eski devirlerde bütün bu ayni ırktan olan insanlar bir vahdet halinde idiler. Bu birlik şüphesiz ki en eski ana yurdda idi. Bu itibarla Türklerin ana yurdunu araştırmamız, Türk birliğinin kurulduğu yeri bilmemiz gerektir.

Umumiyet itibarile Türklerin ana yurdu denince - bilhassa bizde - ilk akla gelen Orta Asyadır. Filhakika Türkler Türk adı altında tarih sahasına çıktıkları vakit Orta Asya'da yani Altaylar'da bulunuyorlardı. Bundan sonraki tarihleri de hep bu havalide devamlı bir surette geçmektedir. Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğunu Türk âlimleri kabul ettikleri gibi yabancı âlimlerden de bazıları bu ciheti kabul etmektedirler. Vambéry Türklerin anayurdunun «Sayan dağları ile Altay havalisi» olduğunu kaydeder. Oberhummer de Türklerin ana yurdunun Altay olduğunu yazmaktadır. Radloff ise Türklerin ana yurdunu biraz daha şarka götürmektedir. Bu âlimlerden başka bazıları da Çin'in şimal taraflarını ana yurt olarak göstermektedir. Fin âlimlerinden Ramstedt Türklerin ana yurdunu Asya'nın şarkına, Kingan dağının şark ve garp taraflarına götürmektedir. Ramstedt'e göre Türkler bu havalide birlik kurmuşlar, Moğollar, Tunguzlar ve Korelilerle birlikte tarihten evvelki devirleri bu birlik halinde geçirmişlerdir. Sonra Moğollar

bu dil birliğinden ayrılmışlar, daha sonra da Tunguz ve Koreliler çözülmüşlerdir.

En son olarak da Macar âlimlerinden Németh Türklerin anayurdu üzerinde tetkik neşretmiş ve anayurdun Orta Asya değil, Batı Asya olduğunu ileri sürmüştür.

Türk'ün anayurdu meselesi tarihten evvelki çağlara çıktığına göre bu ciheti esaslı bir surette halledebilmek ancak dil araştırmalarına ve palaeontoloji tetkiklerine bağlıdır.

Türk dili ile Ural dilleri arasında bir akrabalığın mevcut olduğu eskidenberi ileri sürülmekte ve zaman zaman bu hususta ispat yollu tecrübeler de yapılmakta idi. Bu tecrübelerin mühim bir kısmı ilmî tenkidin dışında kalmakta ise de Németh bu dil grubu arasında en iyi mukayeseler yapmıya muvaffak olmuştur. Bu mukayeseler henüz bu iki dil grubu arasında akrabalığı kat'i bir surette ispata kâfi değil ise de herhalde bu dilleri konuşanlar arasında bir münasebetin mevcudiyetini ispat eder. Daha sonra Türk dili ile İndo - German dil grubuna ait bazı kelimelerin de mukayeseleri yapılmaktadır. O halde Türk kavmi tarihten evvelki devirlerde Ural ve İndo - German kavimleri ile münasebette bulunmuş demektir. Türklerin en eski yurdunu Orta Asya olarak kabul edince bu münasebetlerin nerede olduğu meselesi meydana çıkar. Bu münasebet şüphesiz ki bu iki kavim grubunun yani İndo-German ve Ural kavimlerinin en eski anayurdu civarında olması icap eder.

Yapılan araştırmalara göre Fin-Ugor yani Ural kavimlerinin en eski anayurdu şimal - şarkî Avrupa'dır, yani Volga dirseği ve Ural dağları arasında, Kama ve Byelaya nehirleri havalisindedir.

İndo-German kavimlerinin en eski anayurdunu Asya'da aramakta idiler. Daha sonra mukayeseli dil araştırmaları ve bilhassa palaeontoloji tetkikleri neticesinde bu yurdun Avrupa'da olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Fakat Avrupa'nın nere-

sinde olduğu meselesi ilim adamları arasında ihtilâflar çıkarmıştır. Bu yurdu cenubî Rusya'da, şimalî Almanya'da, cenubî İskandinavya'da vesair yerlerde araştırılanlar olmuştur. Umumiyet itibarı ile şu cihet kabul edilmiş gibidir: En eski İndo - Germanlar biribirlerinden ayrılmadan evvel orta Avrupa'da oturmakta idiler; ki buranın şark hududu Rus steplerine kadar uzanmaktadır.

Şu verdiğimiz izahata göre Türk kavimlerinin de İndo-German kavimleri ile lisanî münasebette bulunabilmesi için bunlarla hemhudut olması icap eder. O halde - Németh'in de söylediği gibi - Türklerin en eski yurdunu Uralın şarkında aramak lâzımgelir.

Türklerin en eski yurdu Hazerin şimal-şark taraflarından doğuya doğru uzanan arazidir. Şimdiki Türkistan bu anayurdun içindedir. O halde İran'ın şimalinde Hazer Denizi, Akmolinsk platosunun ve daha doğuya Altaylara, bu dağların batı yamaçlarına kadar uzanmakta idi. İşte bu mıntakaya tarihte Turan adı verilir.

Turan arazisi Macar âlimlerinden Cholnoky Jenö'nün söylediği gibi «arz küresinin hiçbir yerinde benzeri bulunmıyan» bir yurddur. Umumiyet itibari ile arazinin büyük bir kısmı düzlüktür. Hazer denizi ve Aral gölü arasındaki Üst-yurt platosu, Mangışlak platosu bu yurdun belli başlı platoları olduğu gibi Tanrı dağlarının zincirleri buralara kadar uzamış, Kara - tau ve Nura - tau dağlarını vücuda getirmiştir.

Turan bozkırlarının nehirleri pek çok kum taşır; çok defalar da yatakları küçüldüğünden etrafta kumlar bırakır. Esen müthiş rüzgârlar bu kumları alıp götürür. Amu-darya yatağında Kara-kum, Sır-darya yatağında da Kızıl-kum hâsıl olmuştu. Burada iklim oldukça kurudur. Senelik ortalama yağış miktarı 200 ile 400 mm. arasında olup bu da periodiktir. Bu hal Turan mıntakasının kendine hâs bir hususiyetidir. Asıl bü-

yük havza o kadar kuraktır ki sulamadan burada ziraat yapmıya imkân yoktur. Sulamıya da daimî imkân vardır. Çünkü etraftaki dağlardan daima havzaya sular gelmekte olduğu gibi yer altında da suyu bol miktarda bulmak mümkün olduğundan kuyulardan da istifade kabildir. Bu araziyi muhtelif mıntakalarla mukayese eden Cholnoky buranın şimalî ve cenubî Amerika'daki pampalar ve prairielere en yakın bulmaktadır.

Turandan hangi istikamette gidersek tamamiyle bambaşka bir arazi ile karşılaşırız. Şimalde Akmolinsk plaotosunun şimal taraflarında sulamadan ziraat yapmak mümkündür. Burada güzel bir kara toprak vardır. Bu mıntakada Sibirya'nın büyük şehirleri olan Omsk, Tomsk, Tobolsk, Barnaul vesaire gibi şehirler kurulmuştur. Şarka doğru gidersek Tanrı dağları, Pamir ve Kuen-lün gibi büyük dağlarla karşılaşırız. Cenupta İran mıntakası vardır ki bir çok noktada Turana müşabih ise de Turandan pek çok sıcaktır.

Turan mıntakasında oturan insanların yaşayış tarzları diğer mıntakalardaki insanlardan tamamiyle başka idi. Yağışlar ancak otların bitmesini temin edebiliyordu. Ziraat ise mutlaka suni sulama ameliyesine ihtiyaç hissettirmekte idi. Binaenaleyh iktisadî hayat ikiye ayrılmakta idi. Sulanabilen arazide çiftçiler yerleşmekte ve toprağa bağlı kalmakta, ot ile dolu bozkırlarda da hayvan sürüleri besliyen göçebeler bulunmakta idi. Göçebeliğin iptidaî bir hayat seviyesi olduğunu ileri süren bazı insanlar vardır. Bunlara Macar âlimlerinden Cholnoky şu cevabı vermektedir: «Bu görüş tarzı asla doğru değildir!.. Bu otlarla kaplı bozkırlarda göçebe hayattan başka türlü yaşamıya imkân yoktur.» Burada ziraat yapmak da mümkün değildir. Göçebe bir yere de yerleşemez. Çünkü sürüler otları bitirdikçe başka bir otlağa gitmek zarureti vardır. Buna mukabil çiftçi de pek hayvan besliyemez. Çünkü arazisinde otlak yoktur ve ziraatle uğraştığı için büyük otlaklar vücuda getiremez. O halde çiftçi hayvan ihtiyacını göçebeden, göçebe de diğer ihtiya-

cını çiftçiden tedarik etmek mecburiyetindedir. Göçebenin ot yani sebze yemeğe pek ihtiyacı yoktur. O, hayvanın sütü ve eti ile geçinir. Onun yerleşmiş şehir halkından alacağı şey sanat eşyasıdır.

Görülüyor ki bu mıntıka bambaşka bir hayat tarzı yaşamak mecburiyetini hissettirmiş ve dünyanın hiçbir mıntıkasına benzemediği için dünyada hiçbir millete benzemiyen cihangir bir Türk milleti meydana çıkarmıştır.

Biraz da Turan mefhumu hakkında izahat verelim: Bu kelime aslında Türklerin kullanmış olduğu bir söz değildir. İran sözüne mukabil olarak kullanılmıştır. Sanskritçeye kadar dayanan bu kelimenin onlarca mânası düşmandır. Kelime Strabonda da geçmektedir. Strabon, Baktrian satraplığına Tuirya adını vermektedir. Ayni isim Avesta'da Tura şeklinde geçer. Hind kaynaklarında da Turushka diye geçen ismin İndo-skitler daha doğrusu Turanlılar olduğu ilim adamlarınca kabul edilmektedir. Vivien de Saint Martin, Dictionnaire de Géographie (Cild VI. 1894, Turan maddesi) adlı eserinde şu satırları yazmaktadır:

«Le terme tourân vient probablement du mot zend Tûirja ou Touirya et du mot sanskirt Turuschka ou Tourouchka, signifiant tous les deux «rapide, expéditif, alerte.» (1).

Büyük Türkoloğ Marquart da Kaşmir kronikasındaki turuşka sözü hakkında şöyle yazıyor: «Eine gelehrte Sanskritisierung der vermeintlichen Prakritform Turukha = Türk.» (Eranşahr, S. 239).

Turan adı İbn Haukal, Yakut vesaire gibi şark müellifleri tarafından da zikredilmektedir. Bu müellifler Turan namı al-

(1) Aynı eserde şu satırları da okumaktayız: «Les Aryens de l'Inde connaissaient les Tsuranas ou babitants du Tourân des la plus haute antiquite D en est question dans le mahabharata et plus tard (du III au IV siéc'e) le poéme krichnavite İç Vallabhaíatchara parle de Tinvaston de tribus Touranas dans le Sourachtra.»

tında garbî Türkistan'ı anlamaktadırlar. Malûmdur ki bu kelime Firdevsi'nin Şahnamesinde de geçmektedir. Burada da İran'ın şimal taraflarına düşen Türk yurdu kastedilmektedir.

Bütün bu malûmatı bir tarafa bırakırsak Yenisey nehri havzasında Uyug çayına akan ırmaklardan birisinin adının Turan olduğunu da görürüz. Halbuki verdiğimiz izahata göre Turan havzası bu Yenisey nehri mıntakasından çok uzaktır. Daha sonra Türk tarihinde Turan isminde şahıslara da tesadüf etmekteyiz. Orhun kitabelerinden daha evvelki devirlerde yazılmış olan Barlık kitâbelerinin birincisinde (Satır : 2) aynen şu ibareye tesadüf ediyoruz:

"Öz Yiğen Alp Turan Altı Oğuz budunda üç yeğirmi (yaşımka) adırıldım".

Bu ibarenin aynen tercümesi şudur: "Öz Yiğen Alp Turan altı Oğuz kavminden on üç yaşımda ayrıldım". Turan sözünün en eski Türkler arasında kullanıldığına bundan daha vâzıh bir delil olamaz. Kirman Selçukîlerinden bir hükümdarın adı da Turan Şah'dır.

Bu malûmatı kaydetmemizin sebebi Turan sözünün aslını araştırırken sade İndo-German aslını değil Türkler arasında da kelimenin mevcudiyetini gözönünde tutmak lüzumunu tebarüz ettirmektir.

EN ESKİ TÜRK BİRLİĞİ

Aynı dili konuşan insanlar arasında hiç şüphesiz bir akrabalık mevcuttur. Dil bilgisinin ayni kökten olduğunu meydana koyduğu bir dil grubunu konuşan insanlar herhalde en eski devirlerde siyasî bir birlik de teşkil etmekte idiler. İşte bunun içindir ki bugün dilleri arasında zahirî hiçbir münasebet olmıyan ve tabiî biribirlerinin konuşmalarını dahi anlamıyan İndo-German kavimlerini de ilim adamları en eski çağlarda bir vahdet halinde tasavvur etmekte ve bunlara en eski müşterek bir yurt aramaktadır.

Türk dillerini konuşan insanlara gelince: Bunlar bugün asırlarca biribirlerinden ayrı düşmüş olmalarına rağmen biribirlerini pek güzel anlıyabilmektedirler. O halde Türk dilleri tâbiri dahi yanlış olup bunlara Türk lehçeleri adı vermek lâzımdır. Dil birliğini bugüne kadar açık bir şekilde muhafaza eden Türklerin tabiî en eski devirlerde siyasî bir vahdeti de mevcut idi. Bu vahdet Türklerin öz yurdu olan Turan'da kurulmuştur. Turan ülkesi hakkında evvelki bahiste kısa malûmat vermeğe çalıştık.

Türk bu yurdda yaşıyabilmek için daima cevval olmak mecburiyetinde idi. Yaşama vasıtası olan sürüsünü otlatmak ve otlar bittikçe yer değiştirmek lâzım geliyordu. Diğer taraftan avcılıkla da uğraşıyordu. Bu iki meşgale Türk'ü atı üzerinde fevkalâde cevval bir millet haline sokmuştur. Sâkin bir ha-

yatı süremiyen Türk atı üzerinde mütemadiyen cevval bir hayat geçirirken tabiatın binbir âfetleri ile de pençeleşmek mecburiyetinde idi. Bazan soğuktan hayvanları mahvolur. (Buna eski Türkçede Yut denilir.) Bazan hayvanlarını besliyecek otlak bulamaz. Kendi otlağının başka bir kabile tarafından işgal edilmesinden dolayı harbetmek mecburiyetinde kalırdı. Kazanabilmek veya yaşıyabilmek için muharip olmak, cesur olmak lâzım geliyordu. En cesur olanları herkesçe hürmet görür ve başa geçerdi. Çünkü böyle bir cesaret sahibi olan insan kabîlesini aç bırakmaz, müreffeh yaşatırdı.

Yukarıdaki bahiste izah ettiğimiz gibi Turan yurdunun etrafında daha müreffeh, daha sâkin ve daha zengin ülkeler vardı. Asırlarca tabiatla mücadele ederek ve birbirleri ile hayat kavgasına girişerek yaşamış olan Türkler nihayet bu zengin ülkelere akın etmeğe başladılar. Bu ülkelerin sahipleri tabiî yurdlarını müdafaa eylemekte idiler. Fakat daha muharip olan Türk galebeyi çaldı. Akınlarına devam etti, istilâlarına başladı.

Asırlarca İran ile mücadele etti. Ondan sonra Asya'nın içerilerine doğru hareket etti. Cihangir bir karaktere sahip olduğu için Asya'da muazzam devletler kurdu. Bu devletleri muhafaza edebilmek yine cesarete, savaşmağa mütevakkıftı. Binaenaleyh savaş kabiliyetinden hiçbir şey kaybetmedi ve anladı ki bu karakterini ve kendi an'anesini bırakmadığı müddetçe hâkim unsur, üstün millet, cihangir devlet olarak yaşıyabilecektir.

İşte Türk birliği Turandan çıkarak bu suretle bozuldu; fakat Türk karakteri asla bozulmadı ve bu sayede dünyada hiç bir millete nasib olmıyan şanlı bir tarih vücuda getirdi. Bundan sonraki bahiste Türk'ün bu karakterini ve muazzam bir tarih yaratabilmesinin sebeplerini araştıracağız.

TÜRK KARAKTERLERİ

Doğuda Kore'den batıda Avrupa'nın ortasına kadar muazzam bir arazide asırlarca hâkimiyet sürmüş, efendilik etmiş bir millet nasıl oluyor da bütün bir tarih boyunca böyle bir rol oynıyabiliyor... Türk gibi muharip olan, cesarette Türk'e yakın olan milletler de vardır. Neden bunlar ayni rolü oynıyamamışlardır? Çünkü mesele sade muhariplikte değildir. Efendi olabilmek bir takım vasıfları, bazı karakterleri taşımakla mümkündür. Aşağıdaki satırlarda Türk'e bu üstünlüğü bahşetmiş olan vasıfları araştırmağa çalışacağız.

VATAN SEVGİSİ

Türk'ün anayurdunu evvelce kısaca izah etmiştik. Bu yurt Türk'ü son derece cevval ve faal bir hale sokmuştu. Türk bu cevvalliğine rağmen toprağına son derece bağlı, onu canı pahasına müdafaaya hazır bulunmakta idi.

735 yılında dikilmiş olan Bilge Han kitabesinde aynen şu satırlara tesadüf etmekteyiz: "Bu kaganıngda, bu beğleriğde, bu yerinde subında adırılmasar türk budun özün edğü körteçisen, ebine kirteçisen, bungsız boldaçsen".

Tercümesi: Türk milleti bu hakandan, bu beylerden, bu yerden ve sudan ayrılmazsan sen hayır göreceksin, vatanına kavuşacaksın, kaygusuz olacaksın.

Yine aynı kitabede Göktürklerin merkezi olan Ötüken ormanında oturmaları hakkında şu satırlara rastgeliyoruz:

Ötüken yer olurup arkış tirkiş ısar neng bunbug yok; Ötüken yış olursar bengü il tuta olurtaçısen.

Tercümesi: Ötüken ormanında oturup (etrafa) kafile, kervan gönderirsen hiç kederin olmaz. Ötüken ormanında oturursan ebediyen yurt tutmuş olacaksın.

Yurda bağlılığın en güzel vesikası bundan bin iki yüz sene evvel ecdadımızın taş üzerine yazıp Türk milletine tavsiye ettikleri bu satırlardır.

868 senesinde ölen Arap muharrirlerinden Cahiz'in "Risaletüfi fezail-ül Etrak" adlı bir risalesi vardır. Bu eser Bay Şerefeddin tarafından dilimize çevrilerek Türk Yurdu mecmualarında neşredilmiştir. İşte Cahiz bu risalesinde şunları yazmaktadır: «Türk, serâzâde bir hilkate malik olduğundan vatanındaki hayat kadîmine kavuşmayı ister ve daima vatanını diler ve kendi vatanına herkesin kendi vatanına düşkünlüğünden ziyade düşkündür.»

Bu satırlara biz bir şey ilâve edecek değiliz.

Yedinci asrın ortalarında doğu Gök Türk hükümdarlığı dahilî kargaşalıklar içinde bulunuyorken Çinliler de Türkleri inkıraza uğratmıya çalışıyorlardı. Nihayet Gök Türk Hükümdarı Kie-li Hanı esir alarak muvakkat bir müddet için Türklerin kurduğu hâkimiyeti sekteye uğratmışlardı. Çin hükümdarı Kie-li Han'a bir saray vermiş, bu asîl esirine hürmette kusur etmemişti; fakat esarete alışmamış bu hayata tahammül etmesini bilmiyen Türk Hanı gittikçe sararıp solmakta idi. Nihayet öz yurdunu bir türlü unutamadığından bu koca sarayda oturamamış, sarayın bahçesine bir otağ kurdurarak orada oturmıya başlamıştı. Vatan hasretinin derecesini gösteren bu misalleri çoğaltmağa lüzum görmemekteyiz.

KENDİNE GÜVENME

Türk milleti kendine güvenmemiş nefsine itimat etmemiş olsaydı asırlarca elde tuttuğu muazzam arazideki gayri Türk anasıra da efendilik edebilir miydi?.. Türk'-

ün ne derece kendine güvendiğini Orhun kitabelerindeki şu satırlar çok açık bir surette göstermektedir:

Türk Oğuz beğleri, budun işiding! üze tengri basmasar, asra yer telinmeser Türk budun, ilingin törüngin kim artatı? adaçı erti.

Tercümesi: Türk, Oğuz beyleri, millet işidin!. Yukarıdaki gök basmadığı (yani çökmediği), aşağıdaki yer delinmediği takdirde Türk milleti senin yurdunu, töreni kim bozmağa muktedir olabilir?...

İşte Türk bu sözleri söyliyebildiği için cihana hâkim olmuş, asırlarca efendilik etmiştir. Kendine güvenen insan karşısındakine ehemmiyet vermez. Kendisini üstün görmek için karşısındakinin aşağı olduğunu kabul etmek gerektir. Bunun hakkında da Rubruquis malûmat vermektedir.

XIII ncü asırda Moğol hükümdarı nezdine Papa tarafından sefir olarak gönderilen Rubruquis seyahati hakkında bir eser yazmıştır. Bu eserde aynen şu satırlara tesadüf etmekteyiz: «Diğer taraftan fena huyları da vardır. Meselâ Türkler kadar yabancılara karşı mağrur ve muteazzım olan bir millet yoktur. Türk olmıyan herkesi küçük görürler. Büyük bir şahsiyet dahi olsa hiç kıymet vermezler.»

Bu eserde şu malûmatı da okumaktayız: Yaroslav adlı bir Rus prensi ve diğer ileri gelenler Türkler nezdine geldikleri vakit Türkler bunlara hiç aldırış etmemişler, yanlarına küçük rütbeli birisini kılavuz olarak vermişlerdir. Bu kılavuz rütbesi küçük dahi olsa Türk olduğu için sefirlerden daha fazla hürmet ve merasimde en başa oturtulmakta idi.

Efendi olduğunu bilenler onu tatbik etmesini de yani efendiliğini de yapmayı bilirler. Tebaa olmamak, hâkim olabilmek için buna iman etmek gerektir. Rubruquis de Türkler hakkında «dünyanın efendisi olduklarını zannederler.» demektedir.

Asırlarca Türklerin bir akın sahası olan Çin de nihayet Türk'e vergi vermek mecburiyetinde kalmıştı. Doğu Hun hükümdarı Mao - Tun, Çinlileri küçük bir kalede sıkıştırıp boyun eğdirdikten sonra senelik vergiye de bağlamıştı. Türk'e boyun eğen milletleri burada sıralamağa lüzum görmemekteyiz. Mao - Tun· Çin hükümdarı ile karşılaşmak için ordugâhında ihtiyar askerleri, zayıf atları bırakmış, kendine güvendiği için düşmana kendini zayıf göstermeğe çalışmıştı. Osmanlılar ise hakikati aslâ gizlemezler, sefere çıkacaklarını daha evvelden ilân ederler, hattâ düşman sefirlerine ordularını gezdirirlerdi. Osmanlı ordugâhında satıcı sıfatı ile pek çok casus bulunduğunu ve Osmanlıların bu yabancı satıcılara aldırış etmediklerini görüyoruz. Uzun zaman Osman oğulları yabancı devletlere küçük rütbeli çavuşları sefir olarak göndermişler ve bu suretle onlara aldırış etmediğini, ehemmiyet vermediğini göstermişlerdi.

MUHARİP MİLLET

En eski Türk yurdunda yani **Turan ülkesinde** tabiat Türk'ü daima cevval ve her zaman yaşamak için kuvvetli bulundurmağa hazırlamıştır. Muharip bir millette cesaret tabiî en takdir edilen bir meziyettir. Cesur Türk milleti de harpte en çok kahramanlık gösterenlere kıymet vermiş, onlara unvanlar, rütbeler verdiği gibi imtiyazlar da vermiştir. **Harpte kahramanlık gösterenlere hükümdar Alp adını verir.** Alpların sayısı üç yüz altmıştır. **Diğer bir kahramanlık unvanı da Alpaguttur.** Uygur metinlerinde bu kelime sadece kahraman mukabili olarak kullanılmıştır. Kâşgarlı Mahmud da harpte tek başına düşmana saldıran kahraman diye izah ediyor.

Kahraman mukabili olarak Türk dilinde daha birkaç kelime vardır: **Eski Türk kitabelerinde batur sözü kahraman mukabili olarak kullanmaktadır.** Aynı kelimenin bagatur şekli de vardır ki acemcedeki bahadur sözü buradan gelir. Eski Türkçede büke de kahraman demektir. Kâşgarlı Mahmud bu kelimenin aslında ejderha, büyük yılan demek olduğunu, mecazen kahra-

manlara bu unvanın verildiğini kaydediyor. Eski Türk kitabelerinden İhehüşotü kitabesinde kelime Alp ile müteradif olarak doğrudan doğruya kahraman mukabili kullanılıyor.

Cahiz, Risale-tü fi fezail-ül Etrak adlı eserinde «Türklerin bünyeleri hareket üzerine müesses olup durgunluk ve sükûnetle başları hoş değildir.» demektedir. Yine aynı eserde şu satırlara tesadüf etmekteyiz: «Eğer asker iki dağ arası dar bir vadi veya köprü başında sıkışacak olursa Türk atını mahmuzlıyarak asker arasından geçip diğer taraftan bir yıldız gibi doğuverir. Sarp bir geçitten geçecek olurlarsa yürümeyi bırakıp dağın duruğuna yükselir ve diğer bir mahalden dağ keçisinin, tekesinin inemiyeceği bir yerden aşağıya sarkar ki sen Türk'ün kendisini nasıl bir muhataraya ilka eylediğine ve birkaç defa bu gibi mahallerden aşmış ve geçmişse nasıl sağ kaldığına taaccüb edersin. Halbuki Türk daima böyledir.»

İbn Hassul Selçuk hükümdarı Tuğrul Beye Türkler hakkında Arapça bir risale takdim etmiş olup burada da Türklerin secaati hakkında şu satırları görmekteyiz: «Bütün milletler içinde cesaret ve şecaatte onlardan (yani Türklerden) daha ileride olan ve büyük maksatlar elde etmek uğrunda onlardan daha ileri gidebilen bir millet yoktur. Allahü Tealâ onları arslan suretinde yaratmıştır.»

Harpte galip gelebilmek için kahramanlıktan başka harp usullerine de vakıf olmak, düşmanın zayıf taraflarını öğrenmek de gerektir. Acaba Türkler bunca milletlere karşı nasıl bir harp taktiği takip ederek galip geldiler?.. Bu suale cevap olmak üzere Türklerin harp taktiğinden bahsedelim.

Türk ordusunun en mühim harp kuvvetini süvariler teşkil etmektedir. Bu süvari kuvvetleri ile harp nâraları atarak düşman üzerine müthiş hücumlarda bulunurlar. Harbin tam kızıştığı bir sırada verilen bir umumî emirle bütün muharip Türk ordusu derhal geri dönerek sahte bir firar hareketinde bulunur. Düşman, Türkleri kaçırdığını zannederek tâkibe ve arka-

larından hücuma başlar. Fakat Türk böyle zamanda da düşmanı için tehlikelidir. Çünkü kaçarken de geriye ok atarlar ve arkalarından gelen bir umumî işaretle ordu geri dönüp müthiş nâralarla düşmanın üzerine saldırır. Bu hal birkaç defa vukubulunca düşman şaşırır, hücumu kadar kaçması da tehlikeli olan Türk ordusu önünde bozulur.

Türklerin bu harp usulleri ile ilk defa karşılaşan Avrupalılar yazmış oldukları eserlerinde Türk tabiyesi hakkında uzun bahisler ayırmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bizans hükümdarı Leon'un Taktika adlı eserinde böyle bir bahse tesadüf ettiğimiz gibi Herakleios da Türk tabiyesinden bahseylemektedir.

Türkler geniş arazi sahibi oldukları vakit yurtlarına saldıran düşmana karşı daima müteyakkız olmak çarelerini de bulmuşlardı. Hududtan merkeze kadar olan yerlerde tepelere minare şeklinde kuleler yapılmakta ve düşman yaklaşınca ateşle bu kuleden diğer kuleye tehlike işareti verilmekte olup bu suretle düşmanın yaklaştığı kısa bir zaman zarfında merkezden haber alınmakta idi. Bu işaret kulelerine eski Türkler Kargu derlerdi. Kelime Kâşgarlı Mahmud'un eserinde izah edildiği gibi eski Türk kitabelerinde de kaydedilmektedir.

Muharip bir milletin tarihi tabiî cesaret ve kahramanlık hikâyeleriyle doludur. Türk tarihi de baştan sonuna kadar kahramanlar tarihidir. Binlerce kahramanlık vak'alarından iki tanesini okurlarıma arzedeyim: XIII üncü asırda Moğollar garba doğru istilâlarına başlayınca Kumandanların bir kısmı Moğollara tabi olmuş, bir kısmı da daha garba hicret etmişti. Moğol tazyiki bu hicret ettikleri yerlere kadar gelince Kumanların reisi Küten, Macar kralı dördüncü Béla'ya müracaat etmiş, Macar Kralı da Kumanları Macaristan'a kabul etmişti. Kumanların Macaristan'a gelmesinden halk pek memnun olmamıştı. Krala karşı daima muarız bir cephe alan Macar rüesası ve bilhassa Almanlar bundan istifade ederek halkı teşvik etmişler ve nihayet halk Küten'in sarayına hücum etmişti. Kuman kralı

ailesini bir odaya toplamış, pencereden son okuna kadar müdafaada bulunmuş, artık atacak oku kalmayınca kılıcını çekerek düşman elinde parçalanmaktansa bizzat karısını ve çocuklarını kesmiş, kendisi de intihar etmişti.

Milâddan önce birinci yüz yılda taht kavgaları doğu Hun İmparatorluğunu son derece zayıflatmıştı. Beş kişi tahta geçmek için mücadeleye başlamış, nihayet iki kardeş ortada kalmıştı. Bunlardan birincisi Ho-han-şa Milâddan önce 54 de kardeşiyle mücadele edebilmek için Çin tâbiiyetine girmiş bunun üzerine kardeşi Çi-çi de daha garbe O-sun kavminin civarına çekilmeğe mecbur olmuştu. Daha sonra Kang-ki kralı O-sun'lara karşı durmak için Çi-çi'yi davet etmiş ve ona bir yer vermişti. Çi-çi'nin nüfuzu burada gittikçe artıyordu. Çi-çi buralara gelmeden evvel bir Çin sefaret heyetini öldürtmüştü. Bundan dolayı Milâddan önce 36 sonbaharında ansızın bir Çin ordusu Çi-çi'yi bulunduğu kalede muhasara etmişti. Çi-çi düşmanının kendi kuvvetlerinden pek fazla olduğunu görünce maiyetindeki adamlara arzu edenlerin istedikleri yere gidebileceğini söylemiş, fakat hiçbir Türk yanından ayrılmamış ve azıcık bir kuvvetle büyük bir orduya karşı durmağa başlamışlardı. Çi-çi kalesini son derece kahramanca müdafaa etmiş, fakat üstün Çin kuvvetleri kaleyi zaptedince iç kaleye çekilmiş, burası da zaptedilince sarayına girmiş, müdafaada devam etmiş, her tarafına oklar saplanmış ve kanlar içinde bulunduğu halde dahi müdafaayı bırakmamıştı. Nihayet her türlü ümidin kesildiğini görünce kanlar içinde bulunan Çi-çi sarayın kapısını açtırıp dışarıya, düşmanın içine tek başına saldırmış, son deminde dahi kendisini pahalıya maletmek için şerefle ölmeyi tercih etmişti.

Türk tarihinde bunun gibi binlerce kahramanlık vak'aları olduğundan bunları burada tekrarlamıya lüzum görmemekteyiz.

Türk, sağlığında düşmandan kaç adam öldürmüşse öldüğü vakit de mezarının üstüne o kadar taş dikilirdi. Türklerin itikadına göre bu öldürülen düşmanlar öbür dünyada galibe hizmetkâr olur-

lar. Dünyada ettiği efendilik yetmiyormuş gibi öbür dünyada da efendiliğini temin eden Türk bu dikilen taşlara balbal adını vermektedir.

Bu bahsi XI inci asırda yazılmış olan Kâşgarlı Mahmudun eserindeki şu şiir parçasile bitiriyorum:

Eren alpı okıştılar
Kıngır közin bakıştılar
Kamug tolmun tokıştılar
Kılıç kınka küçün sıgdı.

Tercümesi: Erler, yiğitler çağrıştılar, kızgın gözle bakıştılar. Bütün silâhlarile çarpıştılar. Kılıçlar kına güç sığdı.

HÜR MİLLET

Cahiz, adını zikrettiğimiz eserinde «Türk, hürriyet ve iradesini kimseye vermez.» diyor. Filhakika Türk esarete asla tahammül edemiyen, hür doğmuş ve hür yaşamış olan bir millettir. Bütün tarih boyunca istiklâlini daima muhafaza etmiş ve bu uğurda şerefle ölmüş olan Türk bazan aralarında tefrika çıkınca zayıflamış ve bundan düşman istifade ederek Türkün istiklâlini elinden almışlardır.

Doğu Hunları arasında dahilî tefrikalar çıktığı vakit Çinliler bundan istifade etmişler, devleti sarsmışlar, fakat Hunlar son haddine kadar uğraşmağa ve hürriyetlerini bırakmamağa gayret etmişlerdi. Çinlilerin büyük orduları aralarında bir birlik kuramıyan Hunları kolaylıkla mağlûp ediyorlardı. Bu sırada hanedandan Çi-çi kendisine tâbi olan Hunları almış, Çinden çok uzak bir ülkeye gitmiş ve orada bir devlet kurmuştu. Bu hususta Çin tarihleri aynen şu satırları yazmaktadır: «Çi-çi kalesinin duvarlarına beş renkli bayrağını dikmiş, Hunların hükümdarı olduğu müddetçe dünyanın hâkimi olduğunu da iddia edebileceğini ilân etmişti.»

VII nci asrın birinci yarısında Gök Türk devletinin doğudaki kısmı ihtilâf ve kargaşalıklar neticesinde yine Çine boyun eğmek mecburiyetinde kalmıştı. Çinliler Türklere karşı nasıl hareket edeceklerini uzun uzadıya düşündükten sonra onları Çinin şimal taraflarına yerleştirmişler, Türkleri dört sancağa taksim etmişler ve her

sancağın başına bir tudun rütbesini haiz reis koymuşlardı; fakat şanlı bir mazisi olan, hür doğmuş, hür yaşamış olan Türk milleti bu bu hale asla tahammül edemiyordu. Aralarında yüksek rütbeler ihraz etmiş olanlar dahi bu esaret hayatından kurtulmak çarelerini düşünüyorlardı. Çünkü bunlar da mevkie, şöhrete, paraya değil hürriyete kavuşmak azminde idiler. Nihayet Çinde ileri bir mevkie geçmiş olan ve kral hanedanına mensup bulunan bir zat daha bir kaç Türk ile birlikte Çin hükümdarının sarayına hücumla akşamları gezmeğe çıkan hükümdarı öldürüp sarayda bulundurulan bir Türk prensini kaçırmağa karar vermiş, fakat o akşam hava fena olduğundan hükümdar dışarı çıkmamıştı. İşin tehirinde tehlike gören Türkler buna rağmen saraya hücum etmişler, saray muhafızlarile aralarında müthiş bir mücadele başlamış, bir müddet sonra saraya Çin kuvvetleri gelmiş ve bu hareket çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır. İstiklâli için her türlü tehlikeyi göze alıp bir avuç Türkün hükümdar sarayına hücumu tarihimizin şanlı bir sahifesidir.

Doğu Gök Türklerin İlteriş Hakanın önayak olmasile istiklâl kazanmasını Orhun yazıtları açık ve sade bir ifade ile anlatmaktadır ve bu istiklâl hareketinin İlteriş Hakanın arzusu ile değil Türk milletinin isteği ile olduğunu yazıyor: **Türk kara kamag budun ança timiş: illiğ budun ertim, ilim amtı kanı? kemke iliğ kazganurmen? tir ermiş. Kaganlıg budun ertim, kaganım kanı? ne kaganka işig küçiğ birürmen? tir ermiş. Ança tip tabgaç kaganka yagı bolmuş.**

Yani: Türkün avam halkı şöyle, demiş: Yurt sahibi bir millet idim. Şimdi nerede yurdum?.. Kime yurt kazandıracağım? der imiş... Hakanlı bir millet idim: Hakanım hani?.. Hanki Hakana işimi gücümü vereceğim?.. der imiş... Böyle diyerek Çin Hakanına düşman olmuş...

Bütün tarih boyunca daima müstakil kalmış olan Türk bazan mağlûp olup boyunduruk altına düşerken bu şekilde yaşamaktansa yurt değiştirmeyi tercih etmiş, başka ülkelerde talihini denemiş ve muvaffakta olmuştur.

AN'ANEYE SADAKAT Türk nereye gitti ise millî an'anesini asla değiştirmemiş, bu sayede varlığını her zaman koruyabilmiştir. Bu millî an'anesini bıraktığı gün de o yabancı kavmin içinde eriyip kaybolmuştur.

Doğu Hunları Asyada Mao-tun'un kudretli idaresi sayesinde büyük bir imparatorluk kurduktan ve Çini de mağlûp ettikten sonra Türk sarayında Çinli prensesler gözükmeğe başlamış, bu suretle yavaş yavaş yurda, daha doğrusu yüksek tabaka arasına Çin ahlâk ve âdetleri girmişti. Mao-tun'un ölümünden sonra tahta Kiok geçmişti, Çinliler an'ane ve âdetlerini Türk sarayında kökleştirmek için bu hükümdara da bir prenses takdim etmişlerdi. Prensesi aslen Hun olan ve Çin sarayında bulunan Çonghang-yüe getirmişti. Yüe, Hun sarayına gelince millî hayata kavuşmuş, çok iyi bildiği Çin sefirlerile bu hususta münakaşalarda bulunmuş, Türklerin arasına Çin ahlâk ve âdetlerinin girmesine mâni olmuştu.

Gök Türkler zamanında da Türkler bir defa Çine tâbi olmuşlar, sonra boyunduruktan kurtulmuşlardır. İşte bu esaret senelerinde Türklerin Çin adlarını, Çin âdâtını almış olduğunu Orhun yazıtları şöyle tasvir ediyor: Anda kisre inisi eçisinteğ kılınmaduk erinç, oglı kangınteğ kılınmaduk erinç, biligsiz kagan olurmış erinç, yablak kagan olurmış erinç, buyrukı yeme biliğsiz ermiş erinç, yablak ermiş erinç, beğleri budunı tüzsiz üçün tabgaç budun tebliğin körliğin üçün armakçısın üçün, inili eçili kingsürtükin üçün, beğli budunlığ yongsurtukın üçün türk budun illedük ilin ıçğını ıdmış kaganladuk yitürü ıdmış, tahgaç budunka beğlik urı oglın kıltı, silik kız oglın küng kıltı. Türk beğler türk atın ıtı, tabgaçgı beğler tabgaç atın tutıpan tabgaç kaganka körmiş.

Yani: Ondan sonra küçük kardeşler büyük kardeşler gibi yaratılmadığı ve oğlu babası gibi yaratılmadığı için bilgisiz hakanlar tahta oturmuşlar. Buyrukları yine bilgisiz imiş, korkak imiş. Beyleri, kavmi doğru olmadığından Çin kavmi de hilekâr, kurnaz olduğu için, küçük kardeşler büyük kardeşlerin aleyhine kıyam

ettiği için, beylerle kavim arasında nifak olduğu için Türk milletinin eskidenberi ülkeli olan ülkesi inkıraza yüz tutmuş. Hakanlık olan Hakanını sukuta uğratmış. Beylik erkek evlâdını Çin milletine kul etmiş. Asil kız evlâdını cariye etmiş Türk beyleri Türk adlarını atmışlar, Çin beylerinin çince adlarını alarak Çin Hakanına itaat etmişler...

Başka bir yerde de Çine gitmemeyi, onların sözlerine kanmamayı Türk milletine tavsiye etmektedir.

Türkün en fazla sadık kaldığı an'anesi de dilidir. Bunu kaybettiği gün benliğini de unutmağa başlar. Kumanlar asırlarca Macarların arasında yaşamışlar ve dillerini muhafaza ettikleri müddetçe mevcudiyetlerini de korumuşlardır. XVIII inci asırdan sonra ise dillerini kaybettikleri için macarlaşmışlardır.

Türk din değişirir; fakat an'ane ve ahlâkını asla... Türklerin birçok dine intisap ettiğini görüyoruz. Fakat bütün bunlara rağmen onun nazarında yine bir Gök Tanrı vardır. Ve o Gök Tanrı bütün mukadderata hâkimdir. Türkler hangi dinlere girmiş ise o dine de kendi an'ane ve eski itikatlarını sokmuş ve ancak o suretle bu dini hazmedebilmiştir. Eşiğe basmamak itikadı Türklerin en eski devirlerinden, şamanizmden kalmış bir itikattır. Bugün dahi Anadoluda ve bizim aramızda bu itikadın yaşadığını biliyoruz. Tavşan Hititler devrimdenberi Anadoluda totem olmuş ve bunun için eti yenmemiş bir hayvandır. Bugün Anadoluda tavşan yemiyen bazı zümrelerin iste bu eski itikadı devam ettirdiklerini görüyoruz. Binaenaleyh Türk, an'anesine bağlı ve hangi dine girer ise girsin eski itikatlarını değiştirmiyen bir millet olduğu içindir ki varlığı asla sarsılmamış, kökleşmiş an'ane ve itikatlerile ebediyen payidar kalmağa hazırlanmıştır.

TÜRK AHLÂKI

Rubruquis şu satırları yazıyor: Türkler efendilerine pek çok itaat ederler. İleri gelenlere son derece hürmet ederler ve onlara karşı asla yalan söylemezler. Büyüğünü saymayı bilen ve ona karşı daima mutî olan bir millet disiplinli bir millet demektir. Böyle

bir milletin başında da muktedir bir şef olursa tabiî o milllet son derece ilerler ve işte bunun içindir ki Mao-tun, Attilâ, Cengiz zamanında Türkler muazzam imparatorluklar kurmağa muvaffak olmuşlardır. Binaenaleyh Türk cemiyetinin, Türk devletinin ileri bir devlet olması mutlaka şefin kudretli bir şahsiyet olmasına bağlıydı. Umumiyet itibarile büyüğe hürmet Türkün esas karakterinden birisidir. Baba ve anaya karşı sonsuz bir hürmet beslendiği gibi her ileri gelene de saygı gösterilirdi.

Türk cemiyetinde hanedan, aristokrat zümre mevcuttur. Tıpkı Avrupanın kontları, baronları gibi babadan oğula intikal eden tarkan, teğin vesaire gibi rütbeler mevcuttur. Teğin prens demektir. Konçuy da prenses mukabilidir. Bütün buna mukabil başa geçmek, şef olabilmek için mutlaka hanedandan olmak gerek değildir. Ne Timür, ne de Cengiz bir hanedanın âzası olup sırası gelerek tahta geçmiş şahsiyetler değildi. Türk; meziyeti olan, cesur olan, şef olabilecek kudreti olan her şahsiyete karşı mutî olur ve böyle bir şahsın etrafında — hanedandan meşru bir hükümdar dururken dahi — toplanır ve daha kudretli, daha ileri bir devlet kurmağa muvaffak olurdu.

Aile ocağına en küçük çocuk sahip olurdu. Büyükler daha evvelden evlenmiş veya adsız olarak aile yuvasından uzaklaşmıştır. En küçük, babasından sonra aile ocağını idame ettirir, bu suretle aile ve an'ane uzun asırlar en mükemmel bir şekilde devam ettirilebilir.

Rubruquis şu satırları yazıyor: Biribirleri arasında kavga etmezler; yahut kavga olsa dahi asla mücadele veya cinayete kadar varmaz. Hırsızlık da pek vâki değildir; öyle ki mallarını hiç kilit altında bulundurmazlar. Eğer birisinin bir hayvanı kaybolursa onu kim görse asla dokunmaz; yahut sahipsiz hayvanları muhafazaya memur olan birisine götürüp bırakır. Hayvanın sahibi ise ne zaman bu adamın yanına gitse kaybettiği hayvanını bulur.

Biribirlerine çok saygı gösteririrler. Birisinin yiyeceği az ise derhal başkası kendi yiyeceğini onunla paylaşır. Istıraplara ta-

hammülleri fevkalâdedir. At üzerinde en soğuk veya en sıcak zamanlara aynı derecede tahammül ederler.

Büyük hayvan sürüleri besliyen Türkler daima hayvanlarının etinden faydalandığı gibi süt, kımız, yoğurt, peynir, yağ gibi şeyler yapıp bunları yerlerdi. Uzun zaman Türkler sebze yememişlerdir.

Türklerin muharipliği ve cesurluğu hakkında burada ayrıca tafsilata lüzum görmemekteyiz. Bunu aynı bir bahis olarak evvelce izah etmiştik.

Cahiz Türkler hakkında şu satırları yazıyor: "Türklerin bünyeleri kuvayi bedeniyelerine faiktir. Kuvayi ruhiyeleri hareket üzerine müesses olup durgunluk ve sükûnetle başları hoş deyildir. Tevakkur ve hareketi zekâ ve fıtnat sahipleri olduğundan daima iş ve güç ile meşgul olmak isterler. Herşeyleri olup bitmiş bulmayı âcizlik ve uzun zaman bir yerde oturmayı tenbellik ve rahatı ayak bağı ve kanaati kasrı himmet ve muharebeyi terki zül ve meskenet addederler.

Yine Cahiz'den şu satırları okuyalım: 'Bunlar değerlerini takdir etmiyen kimselerin nezdinde kalmayı haklarını menedenlerin yanında kalmaktan fena görürler. Hissiyatına mağlûp olmıyarak asla bir kavmi diğer bir kavme ve bir belde ahalisini diğer bir belde ahalisine tercih ve takdim etmeyen ve bihakkin mekadirnası takdis eden ve akıl ve hüzm ve rey ve tedbiri daima kendine rehberi harekât ittihaz eyliyen ve bir padişahı hakimi bulurlar ise göreneklerine yenilmeyip nail olmuş kimselere mahsus bir istirahat ile doğru olan hükme razı ve kail ve hak ve hakikat tarafına mail olurlar, Türk için hak ve hakikat âdeta bir mâşukai vicdandır.»

Cahiz, Türk karakterini göstermek için bir vak'a anlatıyor: Bağdad-'dan çıkarken Horasan ve diğer bedevîlerden mürekkep bir süvari müfrezesine tesadüf eder. Bu müfrezeden bir at kaçmış ve bunu süvariler tutamamışlardı. Oradan geçen fena bir ata binmiş kısa boylu bir Türk derhal atı tutmak için saldırdığı sırada süvariler bunun da tutamıyacağını zannedip alaya başlamışlardı. Halbuki bu fena ata binmiş, kısa boylu Türk atı tuttu, zaptetti ve sa-

hiplerine getirip verdi ve süvarilerin kendisini takdir ve tahsinine aldırış etmeyip çekilip gitti. İşte Türk yaptığı ile öğünmiyen ve meddaha da aldırış etmiyen bir insandır.

359 senesinde Hunlar Acem ülkesine hücum etmişler, sonra 363 — 373 arasında da Anadoluya girmişlerdir. O zamanları Romalılara ait olan Mezopotamia'yı altüst ettikten sonra Edessa'ya kadar istilâ etmişlerdir. Bu sırada Edessa'da Hıristiyanların azizlerinden Efraim bulunmakta idi. Efraim gözü ile gördüğü Hunlar hakkında şu malûmatı veriyor: Bağırmaları arslan bağırması gibidir. Beygirleri üzerinde gök ve yerin birleştiği yerde sel gibi uçarlar. Ordularile tufan gibi yayılarak bütün arz yuvarlağının üzerinde korku saçarlar. Onlara silâhla karşı koyacak kimse yoktur.

Prof. Süssheim, Türkler hakkında şunları yazmaktadır: «Akvamı şarkiyeye ziynetbahş şeref ve ikbal olan Türk kavmi necibi ezminei kadîmeden beri Asyayı vustâ Asya'yı garbî Avrupayî şarkî ahvaline icrayi nüfuz etmekten hâli kalmadı. Ezcümle Çin İmparatorluğu ortasında civar hükûmetleri sarsan şekime sahibi bir devlet tesis etmiş olan Türk illeri birkaç sene içinde bütün şimalî Asya'yı ve az vakitte Avrupa'nın ekser memalikini dahi dairei itaatlerine almışlardır. Türkler, İslâmiyetten evvel cengâverlikle, cihanküşalıkla o kadar temeyyüz etmiş idiler ki dünyanın talihi ellerinde idi denilir ise mübalâğa edilmemiş olur. Hattâ âsârı siyasiyesile şöhret bulmuş olan bir Rum imparatoru bu bapta «Türkler adet ve miknetçe kürei arzda sâkin akvamın en büyüğüdür.» demiştir.

Selçuk hükümdarı Tuğrul Beye eserini takdim etmiş olan İbn Hassul'un şu sözlerini tekrarlamaktan kendimizi alamamaktayız: «Bütün milletler içinde cesaret ve şecaatte onlardan daha ileride olan ve büyük maksatları elde etmek uğrunda onlardan daha ileri gidebilen bir millet yoktur. Allahü Teâlâ onları arslan suretinde yaratmıştır.»

Türk boyun eğmiyen, efendi olarak, serâzâd yaşıyan bir millettir. Efendiliğini bütün Asya ile Avrupa'nın cenup ve ortasına asırlarca sahip olmakla ispat ettiği gibi tam yirmi beş millete asırlarca hüküm etmekle de ortaya koymuştur. Türklerde saltanat tesis edip mutlak idare ve diktatörce bir rejim kurulunca padişah etrafına dalkavuk aramış, bunu Türkler yapamadığından gayri Türk anasırı etrafına almış, onları yükseltmeğe, sadırazam, vezir vesair mevkilere getirmeğe ve emirlerine körü körüne itaat eden bir zümre kurmağa muvaffak olmuştur. Buna mukabil Türk ise padişaha pek yanaşmamış, serhadlerde kimseye boyun eğmeden kılıç sallamış, padişahtan uzak yaşamıştır. İdaresi yabancılar elinde kalmış sülâlesi de gittikçe dejenere olmuş Osmanlı devleti zamanında Türk köyüne çekilmiş, kendi halinde yaşamağa çalışmışsa da başına gelen bir zorba, üç tuğlu bir vezir her türlü haksızlığı, her nevir gadir ve işkenceyi yapmağa başlayınca sabırlı ve müvekkil olan Türk nihayet buna da dayanamamış ve yer yer isyanlar başlamıştır. Bu ciheti diğer bahiste izah edeceğiz.

TÜRKOLOJİNİN TARİHİ

Türkoloji ilmi Türklük ilmidir. Türk'ün tarihi, dili, etnografisi, antropolojisi velhasıl her tarafı ile ilmî bir surette uğraşır. Binaenaleyh asıl mevzuumuza girmeden önce Türklük ile yabancılardan kimlerin uğraştığını da izah etmeyi yerinde bulmaktayız. Millî şuur kendini tanımakla uyanır. Bundan dolayı türkoloji araştırmaları millî şuuru uyandırmak, kendini tanımak için en başta gelen bir ilimdir. Yabancıların da bu husustaki araştırmaları bizim millî hareketimizde âmil olmuştur.

Türkoloji ilmî sinoloji araştırmalarile meydana çıkmıştır. Çok eski devirlerdenberi Çin'e giden misyonerler dinî propagandalarını daha esaslı bir surette yapabilmek için Çince'yi öğrenmek mecburiyetini hissetmişler, bu sayede Çin eserlerini de tetkik etmek fırsatını eide etmişlerdir.

1625 senesi Birincikânun 4 de Paris'te doğan Barthélmy d'Herbelot şark limanlarını öğrenmeğe başlamış, sonra meşhur Bibliothèque orientale adlı eserini vücuda getirmiştir. Eserinin neşrini göremeden ölen d'Herbelot'nun bu mühim kitabı kardeşi tarafından çıkarılmıştır. Eserin altıncı cildinde Türk maddesinde müellif Çin kaynaklarının Türkler hakkında verdiği malûmatı nakletmekte ve mühim izahat vermektedir. Daha sonra bu bahsi bilhassa Visdelou tevsi ederek esere iki ciltlik bir zeyl yazmıştır.

Tulun'da 1718 de doğmuş olan Amiot bir rahip olup Çin'e gitmiş, Çince öğrenmiş, Çin eserlerini tetkik etmiştir. Çin hak-

kında bir çok değerli eserler vücude getirmiş olduğu gibi Tatar - Mançu - Fransızca bir lûgat kitabı da neşretmiştir.

Fransada Türkoloğların babası Josephe de Guignes'dir. 1721 birinciteşrin 19 da Pontoise'da doğan bu zat şark ilmî ile uğraşmanın son derece güç olduğu bir devirde ölmez bir eser vücuda getirmeğe muvaffak olmuştur. 1745 de kral kütüphanesinde şark dilleri tercümanı olmuş, 1753 de Akademiye âza seçilmiştir. Vücuda getirdiği "Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların tarihi" (Paris, 1756 — 1758, 5 cild) adlı eseri bugüne kadar biricik umumî Türk tarihi olarak kalmıştır. Bu mühim eser Hüseyin Cahid Yalçın tarafından maatteessüf bazı yerleri çıkarılarak dilimize çevrilmiştir. İşte bu mühim eser Türkolojinin temeli sayılmalıdır.

Fransa'da Türkolojiyi ilmî bir surette kuranlardan birisi de Abel Remusat'dır. Paris'te 5 Eylül 1788 de doğmuş, Çince, Mançu ve Tibet diline çalışmış, evvelâ bazı risaleler vücude getirmiş sonra "Tatar dilleri hakkında araştırmalar" (1820) adlı meşhur eserini neşretmiştir. Bu eserden maada daha Türkolojiyi alâkadar eden bir iki tetkiki vardır.

Yukarıda isimlerini kaydettiklerimizden başka Fransa'da sinolojiye hizmet eden Antoine Gaubil ve de Maille gibi âlimler de vardır.

En geniş bir surette Türkolojiye çalışmış ve en vâkıfâne bir şekilde bir çok eser vücuda getirmiş bulunan ve Türkoloğların babası olan hiç şüphesiz Klaproth'dur. Babası da tanınmış, büyük kimyagerlerden biridir. Klaproth 1783 de Berlin'de doğmuştur. Babası oğluna kendi mesleğini tevdi etmek istemişse de Klaproth şark dillerine büyük bir temayül göstermiş ve daha genç yaşında neşrettiği bir eser ile şöhret bularak o zamana kadar Almanya'da ihmal edilen bu sahayı derhal doldurmuştu. Bunun üzerine Rusya'dan davet edilmiş, imparator Aleksandrın emrile bir sefer heyetine karışmış, bütün Sibirya'yı do-

laşmış Samoyedler, Tunguzlar, Başkırdlar, Yakutlar, Kırgızlar vesair bir çok kavimler arasında dolaşarak pek çok malûmat toplamıştır. 20 ay süren bu mühim sayahatten sonra Klaproth bu sefer de Gürcüstan ve Kafkasya'ya hareket etmişti. Bu kadar mühim işler görmesine rağmen kıymet bilmez Ruslar onun üzerinden bütün rütbeleri almışlar, hattâ akademi âzalığından dahi çıkarmışlardı. Bundan sonra Klaproth Paris'e gelmiş ve orada yerleşmiştir. 29 Ağustos 1835 de vaki olan ölümüne kadar bu büyük âlim Türkolojiyi yakından alâkadar eden son derece mühim eserler vücuda getirmiştir. Eserlerinden bir kısmı seyahatlerine ait, bir kısmı tarihî ve etnografik, diğer bir kısmı da filolojiktir. Seyahate ait eserlerinden en mühimmi Kafkasya ve Gürcüstan'a seyahat ünvanı eserler olup (Paris, 1828) müellif burada Kafkasya kavimleri hakkında son derece mühim malûmat neşretmiştir. Diğer mühim eserleri arasında bizi alâkadar eden mühimleri Asya'nın tarihi tablosu (Paris, 1826), Asya hakkında muhtıralar (Paris, 1826 - 28), Uygur lisan ve menşei hakkında konuşmalar (Berlin, 1822)· Asia Ployglotta (Paris, 1829) dır.

Sinolojinin yardımile yapılan Türkoloji araştırmalarını Fransa'da Stanislas Julien (1799 - 1873) ve Edouard Chavannes itmam etmiştir. Bu iki âlimden birincisi Göktürkler hakkında Çin kaynaklarındaki malûmatı tercüme etmiş, diğeri de batı Göktürkleri hakkında son derece mühim bir eser vücuda getirmiştir. Son zamanda De Groot da doğu Hunları hakkında Çin kaynaklarından en mühimlerini Almanca'ya tercüme ederek neşretmiştir.

Bütün bu mesai sinolojinin yardımile yapılan türkolojiden ibarettir; artık türkoloji sinolojinin yardımile yürümemekte ve vücuda getirilen bazı eserler türkolojiyi sinolojinin hudutlarından dışarı çıkarmakta idi.

Türkolojiyi sinolojiden çıkaran en mühim eser Strahlenberg'in kitabıdır. Strahlenberg (1709 Temmuz 8) de vukubu-

lan Poltava muharebesine iştirak etmiş İsveçli bir zabittir. Asıl adı Talbert'dir. Harpte Ruslara esir düşünce on seneden fazla bir zamandır Rusya'da dolaşmış, eski Türk kitabelerini bulmuş, Ebül Gâzi Bahadır Hanın meşhur Şecere-i Türki'sini elde etmiş ve bütün bu araştırmalarını 1730 da Das Nort und Östliche Theil von Europa und Asia... adlı meşhur eserini neşretmiştir. İşte bu eser Asya kavimleri hakkında son derece mühim malûmat verdiği gibi Türklerin vücude getirmiş olduğu kitabeleri de ilk defa olarak ilim âlemine sunmakta idi.

Türkolojinin ikinci hız alışı Türklerin millî yazılarile vücuda getirdikleri birçok kitabenin ortaya çıkmasile başlamıştır. Strahlenberg, üçüncü Uybat kitabesini neşrettikten sonra bir aynanın üzerinde bulunan Türkçe metni de ilim âlemine sunmuş, fakat bu meçhul harflerle yazılmış metinlerin kimlere ait olduğu bir türlü anlaşılamamıştı. 1822 de Spassky, Yenisey kitabeleri hakkında daha fazla tafsilât vermiş, en sonunda bu mühim nokta Finler tarafından ciddi bir surette ele alınmıştır. Fin âlimleri Orta Asya'ya bir heyet göndererek bütün Yenisey kitabelerini kopye etmişler ve oldukça mükemmel bir surette neşretmişlerdir. Bunun üzerine Ruslar da harekete gelmişler, onlar da ayni kitabelerin kopyelerini çıkarmışlardır. Bulunan bütün bu metinler hep kısa idi. Bunları halletmek için uzun bir metne ihtiyaç vardı. Nihayet Rus arkeologlarından Yadrintseff, Asya'da Orhun nehri havalisinde iki büyük kitabe bulmuştur. Bu kitabeler oldukça uzun idi. Ve ayni zamanda Çince metinleri de ihtiva etmekte idi. Derhal Çinceleri okunan bu kitabelerin Türklere ait olduğu meydana çıkmıştı. Bu Çince metinleri Popoff, Gabriel Devéria, Schlegel ve Parker gibi âlimler okumuştur.

En nihayet Danimarkalı âlim Vilhelm Thomsen dâhiyane bir düşünüş ile bu kitabelerin yazılarını halletmeğe muvaffak olunca Türk kitabeleri üzerinde birçok ilim adamı tetkiklerde bulunmağa başlamıştı.

Thomsen 1842 İkincikânun 25 de Kopenhag'da doğmuştur. 1860 da burada üniversite müderris muavini olmuş, 1877 de mukayeseli filoloji profesörü tâyin edilmiştir. Kendisi daha fazla İndo - German filolojisine çalışırken bu Türk alfabesini keşfettikten sonra Türkolojiye ait de son derece mühim tetkikler neşretmiştir. Evvelâ iki Orhun kitabesini Fransızcaya tercüme ederek Helsinki'de neşretmiş, sonra Nagy Szent-Miklos definesinin üzerindeki metinler hakkında bir tetkik çıkarmış, Turfan'da bulunan bazı Türk vesikalarını İngilizce tercümesile birlikte neşretmiştir.

Bu hareketlere Ruslar da karışmağa başlamıştı. Daha evvel Asya kavimleri hakkında seyahatname ve tetkikler neşreden Gmelin, Fischer, Pallas, Falk ve Georgi'den sonra Rusya'da ciddî bir surette türkolojiyi kuran Vilhelm Radloff'dur. Radolff aslen Almandır. 1837 ikincikânun 17 de Berlin'de doğmuştur. 1858 de Sent-Petersburg'a gitmiş, Rusya'da seyahatler yapmış, Akademi âzası olmuş ve türkolojiye ait pek çok eserler vücuda getirmiştir. İki cilt olarak eski Türk kitabelerini Almanca'ya tercüme ile neşretmiş, bugün dahi en büyük Türk lügati sayılabilecek olan muazzam bir Türkçe, Almanca, Rusça lûgat çıkarmış, Türk lehçelerinin metinlerini neşretmiş, Sibirya kavimlerini tetkik eylemiştir.

Rusya'da Radloff'dan sonra metodik çalışan en büyük ilim adamı Melioranski'dir. Bu zat da Orhun kitabelerini Rusçaya çevirmiş, Fransızca olarak bir Kırgız grameri yazmış, iki maşrabanın üzerindeki kitabe hakkında araştırma çıkarmıştır.

Ruslar, türkoloji âlemine bol malzeme getirmişler, fakat bu malzemeyi asla işleyememişlerdir.

Lûgat kitapları arasında Pekarski'nin meşhur Yakut lûgatı, Verbitski'nin 1899 da Kazan'da çıkardığı Altay ve Aladağ lûgati, Aşmarin'in Çuvaş lûgatı zikre şayandır. Daha sonra lûgat sahasında şu isimleri zikredebiliriz: Magnitski, Zolotnitski, Sboyev, Katarintski, Bagadov, Ostomnov, Voskresenski, Giganov ve Katanov.

Ruslar arasında Buçurin'de Türk tarihine dair mühim bir eser vücude getirmiş, daha sonra Berezin, İlminski ve saire âlimler yetişmiştir. Bugün Rusya'da yalnız Maloff kalmıştır. Türkoloji sahasında değerli eserler vücude getiren Samoiloviç'i de hürmetle yâdetmemiz gerektir.

Türkolojiye ehemmiyet veren memleketlerden birisi de Finlandiya'dır. Finlandiya'da Sjögren, Aspelin gibi şahsiyetlerden sonra Castrén, Heikel, Türk kitabelerini bulmak ve ilim âlemine tanıtmak hususunda büyük hizmetler etmişlerdir. Bize yeni birkaç kitabeyi tanıtmak yolunda gayreti dokunan ve Türk alfabesinin menşei hakkında bir tetkik yazmış olan Otto Donner'i de hürmetle anmak lâzımdır. Oğlu Kai Donner de türkolojiye bir ağırşak kitabesini tanıtmak suretile hizmette bulunmuştur. Küçük ve mücmel bir Çuvaş lûgati yazmış olan Paasonen'in bundan başka dolayısı ile türkolojiye hizmetleri dokunmuştur, Mikkola da Bulgar hükümdar listesini izah etmiş, Räsänen de doğrudan doğruya türkoloji ile uğraşmalarına devam etmiştir. Räsänen'in Anadoluya gelerek folklor malzemesi toplayıp dört cilt olarak neşrettiğini görmekteyiz. Bugün Finlandiya'da türkolojiyi temsil eden bu zattır. Kendisi iki ağırşak kitabesini okumuş ve türkolojiyi alâkadar eden daha bir çok araştırmalar neşretmiştir.

Almanya'da türkoloji bilhassa Almanların Turfan ve havalisine yaptıkları sefer heyetlerinden sonra başlamıştır. Birinci Alman sefer heyeti 1902 - 3 senesinde Grünwedel'in, ikinci heyet 1904 - 5 de Le Coq'un, üçüncüsü 1905-6 da Le Coq ve Grünwedel'in. dördüncüsü de Le Coq'un idaresinde 1914 de yapılmıştır. Almanların yaptıkları bu araştırmalar neticesinde Uygur Türklerine ait yüzlerce sandık dolusu eşya elde edilmiş, bunlar arasında bir sürü yazma eserler de olduğundan Alman âlimleri bunları neşre başlamışlardır. Büyük Alman âlimlerinden F. W. K. Müller, Uigurica adı altında bir seri neşriyata başlamış, sonra Turfan'da bulunan iki kazık kitabesini çıkar-

mış, Le Coq da Türkische Manıchaica aus Chotscho adı altında mani dinine ait metinleri neşre başlamıştı. Daha sonra Bang, Gabain ve Rahmati tarafından Türkische Turfan-texte adiyle bir seri neşriyat yapılmıştır. Alman âlimleri bir taraftan bu Uygur vesikalarını neşrederken Türk tarihine ait tetkikleri de Marquart gibi büyük bir âlim ileri götürmekte idi. Eski Türk kitabelerinin kronolojisi adlı eserile ilmî kıymetini ilim âlemine takdir ettiren bu değerli âlim Kuman'lar hakkında da mühim bir eser neşretmiş, geniş malûmatile Türk tarihine pek mühim araştırmalar maletmiştir.

Almanya'da diğer taraftan da Osmanlı tarihile uğraşan âlimler vardı. Bu âlimler Almanya'nın ikinci derecedeki araştırmacıları olup Umumî Harpte İstanbul Darülfünuna gönderilmiş, burada kütüphanelerde yaktıkları araştırmalar neticesinde yetişmişlerdir. Bunlardan Giese, müellifi meçhul Tevarih-i Âl-i Osman Âşık Paşa zade tarihini neşretmiş, Morthmann bazı mühim vesikalar çıkarmıştır. Daha sonra bu sahada çalışan Süssheim, Yakob, Tschudi vesaire gibi âlimler de vardır. Bunlar arasında Babinger Osmanlı müverrihleri hakkında mühim bir eser vücude getirmiş. Oruç Beyin tarihini neşreylemiş ve Osmanlı tarihine ait değerli tetkikler çıkarmıştır.

Avusturya'da da meşhur Hammer'den sonra Kraelitz mühim araştırmalar çıkarmıştır. Bu zatın tesis etmiş olduğu bir mecmuada Osmanlı tarihine ait pek mühim yazılar çıkmış, Fatih'in kanunnamesi neşredilmiş ve bu mesai arasında bilhassa Wittek temayüz etmiştir.

Bütün bu âlimler birbiri arkasına ölünce bugün yalnız Gabain ve Rahmati kalmıştır. Gabain aynı zamanda sinoloğdur ve Uygur vesikalarını neşreylemektedir.

Lehistan'da türkoloji sahasında Kowalski ve Zajatskowski temayüz etmiştir. Bunların her ikisi de bilhassa Anadolu lehçelerile uğraşmakta ve ikincisi eski Osmanlı vesikalarından mü-

him parçalar neşreylemektedir. Bu arada Polonyalı âlim Kotwitz'i bilhassa zikretmek gerektir. Kotwitz, Orhun nehri havzasında İhehüşotü denilen mevkide bir Türk kitabesi keşfetmiş ve bunu Rus âlimlerinden Samoiloviç ile birlikte neşreylemiştir. Daha sonra aynı âlimin balbal'lar hakkında da iki mühim tetkiki vardır.

Macaristan'da türkolojinin tarihi daha eskidir. Macarlar kendi tarih ve dillerini tetkik ederken türkolojiye de ehemmiyet vermek zaruretini hissetmişler, bu suretle Macaristan'da türkoloji araştırmaları daha geniş bir sahada yapılmıştır.

Yabancı üniversiteler içinde en eski olarak kurulan türkoloji kürsüsü Budapeşte'de tesis edilmiştir. Bu kürsüyü ilk işgal eden Repiczky Yânos dur. 1817 de doğan Repiczky bir kasabın oğludur. Şark dillerini öğrendikten sonra üniversiteye profesör olmuş, bilhassa Osmanlı kaynaklarının Macarlara ait olan kısımlarını tercüme eylemiştir. Cafer Paşa tarihi, Raşit tarihi gibi eserleri tanıtmış ve bazı Türkçe vesikaları neşreylemiştir.

Repiczky'den sonra üniversitedeki türkoloji kürsüsünü işgal eden Vambéry Armin'dir. Vambéry 1832 Mart 19 da doğmuştur. Çocukluğu zaruret içinde geçmiş, bütün buna rağmen tahsiline devam etmeğe çalıştığı gibi Şark dillerine de öğrenmeğe başlamış, genç yaşında İstanbula gönderilmiştir. Burada Türkler arasına karışmız, Hüseyin Daim Paşanın evine misafir olmuş, Nuruosmaniye medresesine devam etmiştir. Bundan sonra Orta Asya'ya seyahate çıkmış, bir derviş kıyafetine girerek Asya'da dolaşmış, dönüşünde büyük bir reklâmla 1864 de Londra'ya gitmiş orada Orta Asya'ya dair konferanslar vermiş, yurduna gelince üniversite kürsüsünü işgal eylemiştir. Vâmbéry metodsuz çalışan bir âlimdi; fakat türkolojiye hizmetleri çoktur. Seyahatnamesinden maada kavimleri hakkında toplu bir kitap çıkartmış, Kutadgu - biliğ'i ilim âlemine tanıtmıştır. Vambéry Kutadgu - biliğ'den yaptığı tercüme ve transkripsiyon pek hatalı olup bunu sonra - yine hatâlı ola-

rak - Radloff aslı ile birlikte neşretmiştir Vambéry bundan maada bir takım metinler neşretmiş, Macarların doğrudan doğruya Türk olduğunu iddia etmiş, mühim münakaşalara girişmiş, Buhara tarihini yazmış, Abuşka lûgatini çıkarmıştır.

Vambéry'nin temayüz etmiş iki talebesi vardır: Kunos ve Thûry. Kunoş bizim folklorumuz sahasında son derece mühim malzeme toplamış, bunları Rusça, Fransızca, Almanca, İngilizce, Macarca ve hattâ Türkçe olarak neşretmiştir. Kunos'un en büyük hizmeti Nasreddin Hoca lâtifelerinden mâni ve hikâyelere kadar bir çok folklor malzememizi Avrupa'ya tanıtmasıdır. Thûry daha metodik hareket eden değerli bir âlimdir. En mühim tetkikleri Kastamonu lehçesi· Macarların aslı, Sekel'lerin aslı, Behçet-ül lûgat, 14 üncü asır sonralarına kadar Türk dili yadigârları, Orta Asya Türk edebiyatı, Türk müverrihleridir.

Kazan lehçesi hakkında bir eser neşreden Balint Gabor da zikre şayandır.

Kont Kuun Géza'nın türkolojiye hizmeti büyüktür. Bilhassa Arap ve Farsçayı öğrenmiş, Macarlara ve Macarların komşuları olan Hazer, Bulgar vesair Türklere ait Şark kaynaklarını araştırmış, bunları Macarca tercümelerile birlikte neşretmiştir. Bundan sonra ilk defa olarak Codex Cumanicus'u da tamamen neşretmiştir. Kırım'ın tarihine ait bir araştırma neşreden Kuun Géza, Macaristan'daki Kuman'lar hakkında da değerli tetkikler çıkarmış, bu Kuman'ların Macar aslından olduğunu iddia eden bir âlim ile münakaşalarda bulunup bunların Türk olduğunu ispat etmiştir.

1810 Mart 12 de doğan Hunfalvy Pal daha fazla Fin - Ugor sahasında çalışmışsa da Macaristan'ın etnoğrafyası adlı eserinde Türk kavimlerinden de bahsetmiştir. 1842 de doğan Ujfalvy Pal ise Ak-Hunlar hakkında (1898) bir tetkik neşretmiş, Turan kavimlerinin muhaceretine dair bir eser çıkarmıştır.

Aslen Alman olan Budencz Joseph de Macaristan'a esaslı bir surette ilim metodunu sokmuş ve son derece ciddî araştır-

malar neşretmiştir. Cuvaş, Çeremis· Fin, Moğol, Mordvin, Mancu dilleri hakkında tetkikler çıkarmış olup Macarların aslen Fin - Ugor olduğunu ortaya koymuştur. Bunun muakkibi Szinnyei Jozsef'dir.

Macaristan'ın türkolojiye büyük hizmetleri dokunan en büyük âlimlerinden biri de Gombocz Zoltan'dır. Gombocz, Pannonia Avarlarının Türk olduğunu ispat etmiş, Arpad hanedanı zamanındaki Türkçe has isimleri tetkik etmiş, Macar dilinde bulunan Türkçe sözleri bir araya toplıyarak neşreylemiştir. Bundan sonra Melich Janos'un da türkolojiye hizmetleri dokunmuştur.

Bugün Macaristan'da türkolojiyi temsil eden iki büyük âlim vardır: Németh Gyula ve Ligeti Lajos. Németh, Sabir'lerin Türklüğünü ispat etmiş, yurt kuran Macarların teşekkülü adlı türkoloji bakımından son derece ehemmiyetli bir eser vücuda getirmiştir.

Bulgaristan'da Zlatarski, Mladenof vesaire gibi ilim adamları varsa da bunlar türkoloğ olmayıp Bulgar tarihine ve arkelojisine çalışmışlardır.

İtalya'da Osmanlı tarihine ait pek çok vesika olmasına rağmen bu sahada temayüz eden bir ilim adamı yoktur. L. Bonelli vesaire gibi bu sahada çalışmak istiyenler meydana çıkmışsa da İtalya'da mevcut Türklere ait binlerce eser ve vesika, hâlâ müdekkikini beklemektedir.

Fransa'da evvelce isimlerini zikrettiklerimizden maada bugün bilhassa Paul Pelliot vardır. Orta Asya'ya yaptığı seyahat neticesinde bir takım vesikalar elde eden Pelliot, neşretmiş olduğu Toung Pao mecmuasında türkolojiyi alâkadar eden kıymetli etüdler çıkarmış, ayrıca bir takım Uygur vesikaları neşretmiştir.

İngiltere'de türkoloji hemen hiç yok gibidir. Sadece Parker'in, Tatarların bin senelik tarihi adlı eseri· Redhouse'un meş-

hur lûgati, Gibb'in Osmanlı edebiyatı tarihine dair eseri zikre şayandır. Royal Asiatic Society'nin mecmuasında bazan türkolojiyi alâkalandıran yazılar neşredilir.

Türkiye'de türkoloji hareketi türkçülük hareketine de bir âmil olduğu için bu ciheti kitabımızın diğer fasıllarında bahsetmeyi daha yerinde bulmaktayız.

TÜRKÇÜLÜĞÜN İLK MÜBEŞŞİRLERİ

Buraya kadar verdiğimiz izahatta Türk milletinin koyu milliyetperver olduğunu gördük. Bu milliyetçiliği yazılı eserlerde bize gösteren ve Türklüğün üstünlüğünü anlatan bazı mühim şahsiyetler vardır ki, bunların başında olarak hiç şüphesiz Yolığ Teğin gelir. Yolığ Teğin, Orhun nehri kenarında meşhur Türk âbidelerinin kitabesini yazan ve Gök Türk hükümdarlığı pek parlak bir devir geçirmediği sırada «Türk milleti gök başımıza çökmediği, arz delinmediği takdirde senin töreni, yurdunu kimse bozmağa muktedir değildir» diye milliyetçiliğimizin şaheseri olan satırları biz evlâtlarına bırakan bir Türk Prensidir.

Bundan sonra XI nci asırda eserini yazmış olan Kâşgar'lı Mahmudu da Yolıg Teğin gibi hakikî bir Türk milliyetperveri olarak görmekteyiz. Mahmut (Türk adını Tanrının verdiğini ve bu hususta şöyle bir hadisin de olduğunu kaydediyor: «Yüce Tanrı der ki: Benim bir ordum vardır; ona Türk adını verdim ve doğuda kondurdum. Bir kavme kızarsam Türkleri o kavmin üzerine musallat ederim.» Bu hadisten sonra Mahmut şunu yazıyor: «İşte bu, Türkler için bütün insanlara karşı bir üstünlüktür.» Üstünlüğünü Tanrıya dayanarak ispat eden ve buna iman etmiş olan bir milletin harika denilebilecek muazzam bir tarih yaratmasının ve büyük bir ülkeye sahip olmasının sebe-

bini burada aramak gerektir. Orhun kitabelerinde de Türk'ün, Tanrıyı dahi Türk yaptığını görmekteyiz. Burada şu satırlara tesadüf etmekteyiz:

Üze Türk tengrisi, Türk ıduk yeri subi ança itmiş; Türk budun yok bolmazun tiyin, bodun bolçun tiyin...

Tercümesi: Yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk'ün mukaddes yeri, suyu şöyle mukadder kılmış: Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye...

Türk Tanrısının Türk milletini yok etmemesini mukadder kıldığına iman eden bir milletin yok olmasına imkân var mıdır?...

Kâşgar'lı Mahmut da Türklerin şu sıfatlarda olduğunu kaydetmektedir: «Bu mânevî şerefe Türklerdeki hüsnü melâheti, sabahati, edeb ve terbiyeyi, büyüklere hürmet ve riayeti, ahde vefayı, hakikatin fevkinde temeddüh ile iftiharı terketmeyi, besaleti ve sayılamıyacak derecede çok şayanı medih, sıfatları da ilâve etmek gerekir.» Bundan sonra Mahmut bir de Türkler hakkında şiir yazmaktadır:

Qaçan körse anı Türk
Budun anga aydaçı
Mungar tegir ulugluq
Mundanaru keslinür.

Bu şiirin tercümesi hakkında ihtilâf mevcut ise de biz bu parçayı şöyle anlıyoruz: Her kim ne zaman bir Türk görse bütün millet onun için der ki: Büyüklük buna yaraşır ve bunda sona erer.

Mahmut'tan sonra Hindistan'da bir imparatorluk kurmuş olan Babur'un da Türk kahramanlığını ve Türk karakterini temsil eden koyu bir milliyetçi olduğunu görmekteyiz. Babur, yazdığı hâtıratı Türkçe olarak kaleme almıştır ve daha bir çok

Türkçe şiirleri vardır. Burada Baburun Hindistan'da Beyane kalesi beyine karşı yazmış olduğu şu şiiri aynen koyuyorum:

Bâ Türk sitize mekün ey mîr beyane!
Çâlâkî ve merdaneyii Türk ayânest.
Ger zod neyaî ve nasihat neküni güş.
An câ ki ayânest çi hâcet bibeyanest.

Tercümesi :

Türk ile cenk etme ey Beyane Emiri; Türk'ün mertliği ve kahramanlığı ayandır. Eğer çabuk gelmez ve nasihat dinlelemezsen o kadar âşikârdır ki, benaya hacet yoktur.

Babur ile muasır olan Ali Şir Nevai de büyük Türkçülerimizden biridir. Daima Türkçe yazmayı tercih etmiş ve Türk dilinin o devirde edebî dil olmasına çalışmış olduğu gibi, Türk dilinin acemceden daha üstün ve müterakki bir dil olduğunu ispat için de bir eser yazmıştır. «Türk ulusunun san'at sahipleri Türkçe şiir yazmak ellerinden gelirken hepsi birden türkçe yazmasınlar da acemce yazsınlar; bu olamaz.» diye Nevai dilde ve kültürde tükçülük yapmış olan büyük bir şahsiyettir.

Millî tarih, millî benlik sahasında da büyük hizmeti dokunan şahsiyetlerden birisi de Ebülgazi Bahadır Han'dır, Ebülgazi umumî bir Türk tarihi mahiyetinde olan Şecere-î türki'yi yazdıktan sonra Oğuz Türklerinin de tarihini yazarak Asya'daki Türklere millî tarihlerini öğretmiştir. Birinci eserini Asya'da uzun zaman esaret hayatı geçirmiş olan Strahlenberg, çarşıda birisi okurken görmüş, ondan satın alarak Avrupa'ya getirmiş, bu suretle garp âleminde de eser tanınmıştır. Şecere-i terakime adlı olan ikinci eseri de bugüne kadar Türkmenler arasında okunan ve ancak son zamanlarda Avrupalılarca malûm olan bir eserdir.

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKLÜK

Eski Türk siyaseti ile Osmanlı İmparatorluğunun sayeseti arasında büyük ayrılıklar vardır. Eski Türklerden bir haneden, kurmuş olduğu devlete katmış olduğu kavimlere de kendi ismini verir ve onları kendisinden telâkki ederek temsil ederdi. Hun İmparatorluğu kurulunca bütün Hunlara tâbi olan diğer kavimler de bu ismi almışlar ve Hun olmuşlardır. Bunun içindir, ki Hunların tarihten silindiğinden çok sonraları meydana çıkan bir takım Türk kavimlerini Bizans tarihçileri hep Hun namı altında zikretmişlerdir. Bu siyasetin en vâzıh vesikası milâddan evvel 176 da doğan Hun hükümdarının Çin İmparatoruna göndermiş olduğu şu mektupta göze çarpmaktadır:

'Tanrının inayetile, buyrukların ve adamlarımın kahramanlığı, mükemmel atlarımın kuvvetleri sayesinde (komutanlarım) Goat - si kavmini mahvetmiş, hepsini kesmiş, öldürmüş ve istilâ eylemiştir. Sonra civarındaki 26 hükûmetle birlikte Lo-lan'ı, Osun'u ve Ho-kut'u istilâ eylemiştir. Bu suretle bütün bunlar Hun olmuşlardır.»

Türk adı da tamamile aynı şekilde genişlemiş ve yayılmıştır. Gök Türkler Asya'nın idaresini ellerine aldıkları vakit bütün kendilerine tâbi olan kavimler de bu ismi kullanmağa başlamışlar ve artık bundan sonra hep bu ismi muhafaza et-

mişlerdir. Uygur'lar dahi Türk adını Uygur adı yanında kullanmışlardır. Bir Uygur metninde «Uygur Türk tili» sözlerini okumaktayız.

Türk adının garpta, Anadolu'ya yayılmasında en mühim âmil olanlar da Selçuk Türkleridir. Şark İslâm tarihleri devletleri, kuranın ismile adlandırmayı itiyad etmişlerdir. Benî Saman, Âli Osman, Benî Tahir, Benî Tolun gibi isimler hep bu İslâm kaynaklarının vermiş olduğu adlardır. Halbuki Selçük oğulları bu ismi kendi kendileri için asla kullanmamışlardır. XI nci asırda eserini yazmış olan Kâşgar'lı Mahmut eserinde Selçük diye bir kavim ismi zikretmemektedir. Kınık boyunun ismini zikrederken zamanımızın hâkim olan sultanlarıdır.» diyor. Sonra Selçük maddesinde de «Bu hâkim olan sultanların ceddidir. Selçuk subaşı tesmiye olunur.» demektedir. Görülüyor ki, Selçuk kavmi, Selçuk devleti gibi bir tâbir bu devirde mevcut değildir. Selçük oğullarile muharebeler yapmış, sıkı münasebette bulunmuş ve hattâ hükümdarlarını İstanbula davet ile ağırlamış olan Bizanslılar bu kavim için Selçük ismini kullanmamışlardır. Onlar hep bu kavme Türk adını vermektedirler. Selçük oğulları ile çağdaş olan ve onlarla en sıkı bir surette münasebatta bulunan Bizanslıların temas ettikleri kavmin ismini bilmediklerine hükmedemeyiz. Bizans tarihlerinin de bunlara Türk adını vermiş olmasına nazaran Selçük oğulları Türk adıyle Anadoluya girmişler ve Türk adını bu suretle garba getirmişlerdir. Türk adı altında Anadolu'ya gelip yerleşen Selçük oğulları burada büyük bir devlet kurunca hayat şartları gittikçe değişmeğe başlamıştı. Zaman geçtikçe, devlet teşkilâtı büyüdükçe İslâm tesiri çoğalınca yeni bir aristokrasi başlamış, hükümdarlar sultan unvanını almış, vezirler büyük, rütbe ve ünvanlar almağa başlamışlar, ilim dahi islâmlık tesiri altında kalmağa başlamıştı. Binaenaleyh hükümdar sarayının resmî siyaset dili acemce olmuş, türkçe avam lisanı olarak kalmıştı. Türkçenin bu suretle ikinci plâna düşmesi devlet mekanizmasını işleten memur ve şehirli sınıfının teşekkülü memle-

kette büyük bir ikilik vücude getirmişti. Köyde kalan Türk ile şehirdekinin dili, zevki, müziği, hattâ ahlâk ve âdetleri dahi tamamile ayrılmış, âdeta millet içinde millet teşekkül etmişti. Binaenaleyh Türk dili, Türk müziği, Türk ahlâkı köyde kalmış, şehirde ise şarkın bilhassa arap ve acemin tesiri ile yeni bir dil, yeni bir müzik ve yeni bir câmia kurulmuştu. O halde Türk köyde kalmış, kozmopolt câmia da şehri işgal etmişti. Bu büyük ayrılık neticesinde köylü şehirliyi, şehirli de köylüyü sevmez olmuş, anlamaz olmuş, bilmez olmuş, tanımaz olmuş ve sonunda tahkir etmiştir.

Âşık Paşa Garibnâme'sinde Türk dili hakkında aynen şu satırları yazmaktadır:

«Bu fakire Türk lisanı üzre bu kitabı nazmeylemek vâcib oldu; tâ ki onlar da işbu ni'metten mahrum olmıyanlar ve i'tikadda tarik-i nâşayesteye gitmiyeler.»

Yine ayni eserde şu mısralara tesadüf etmekteyiz :

Gerçe kim söyledi bunda Türk dili
Leyk malûm oldu mâna menzili
Çün bilesin cümle yol menzillerin
Yirme öyle Türk ve Tacik dillerin.

Asıl hakiki Türk köyde kaldığından, şehirli nazarında Türk demek köylü demekti. Eski Osmanlılar zamanında Türk sözünün tam köylü mukabili olarak kullanıldığını Fatihin Kanunnamesinde çok sarih bir surette görmekteyiz. Fatihin Kanunnamesinin üçüncü faslında birinci madde aynen şöyledir :

«Eğer bereğü hamre içse Türk veya şehirli olsa kadı ta'zir ura, iki ağaca bir akça cürüm alına.»

Yine ayni bahsin 16 ncı maddesinde de Türk adı bu mânada kullanılmıştır.

Kanunnamede Türk sözü resmen köylü karşılığı kullanılmasına rağmen başka eserlerde de Türk adını kavim ismi ola-

rak görebiliyoruz. Bir yabancı muharrir eserinde şu satırları yazmaktadır: «Türk» bizim anladığımız mânada milliyetperver değildir. Kendisini bir milletin uzvu değil, bir dinin müntesibi telâkki ediyordu. Filhakika Osmanlı Türkleri Türklük gayesi değil, islâmlık gayesi takip etmişlerdi. Bunun içindir ki Macaristanı istilâ ettikleri vakit Macarlar herhalde soyca kendilerine Arap ve Acemlerden daha yakın olmasına rağmen hıristiyan oldukları için onlara reayâ muamelesi etmiş buna karşılık dilini Arap ve Acem kelimelerile karıştırmış, bunlarla evlenmekte bir mahzur görmemiş, Arabı kendisine akraba gibi görmüştür. Hilâfeti de elde ettikten sonra İstanbulda bir Nakib-ül-eşraf dairesi kurulmuş, derhal iki şahit götüren seyit unvanını almış ve bu seyitler Araplıkla zerre kadar alâkaları olmadığı halde senelerce bu daireden Seyitlik parası almışlardır. Seyitlere, Araplara ve Acemlere memlekette rağbet artmış, bunu gören Türk şairi de şu mısraları söylemekten kendini alamamıştı :

Fuzulî gökten insen sâna yer yok
Yürü var gel ya Arabdan ya Acemden.

Demek oluyor ki Osmanlı İmparatorluğu milliyet hislerinden tamamile uzak olarak sadece müslümanlık gayesini gütmüş, bundan dolayı da Türk olmıyan, fakat müslüman olan unsura Türklere yaptığı muameleyi yapmış onların hepsini bir küll telâkki etmiştir. Binaenaleyh Osmanlıların nazarında Türklük yok islâmlık vardı. Kanunlar, mahkemeler, hükümler ve idarenin mühim bir kısmı «şer'i şerif üzere» idi. Bu müslümanlık politikası karşısında benliğini, an'anesini, müziğini, dilini kaybetmek tehlikesine maruz olan öz Türk de köye çekilmiş, ana yolun uzağında, şehirlinin uğrıyamıyacağı yerlerde köylerini kurmuş, daha açık bir tarif ile kabuğunun içine büzülerek tehlikeye karşı bu suretle korunmağa çalışmış fakat islâmiyet köye de gelmekte idi. Köy hocaları islâmiyet bayrağını açıp köylilerin sırtından geçinmeğe başlamıştı. Bunun da bir tepki si oklu: Bektaşilik ve ahîlik Her ikisi de Anadolunun orta-

sında öz Türkler tarafından kurulmuş, evvelâ hocaların ve devlet makamlarının dikkat nazarını çekmemiş, kökleştikten sonra takibe uğrayınca gizlenmiş ve gizli bir şekilde yoluna devam etmiş, Türk an'anesine Türk diline ve Türk ruhuna göre kurulduğu için her yerde rağbet bulmuştu. Ahîlik dinî demayülden ziyade bir esnaf teşkilâtı mahiyetinde kalmıştır. Lâtin kavimleri katolik olurken Cermen kavimleri de protestanlığı kurmuştu. Arap kavmi müslümanlığı kurmuşken Acemler de şiîliği vücude getirmişti. Tıpkı bunlar gibi, Türkler de Bektaşiliği kurmuşlardır. Bektaşiliğin eşiğe basmamak, ok ile taksiminden tutunuz da dualarına varıncıya kadar hepsi Türk ve türkçedir.

OSMANLILAR VE HRİSTİYANLAR

Osmanlı İmparatorluğu müslüman olan halkı bir kanuna tâbi ve müslüman bir devletin tebaası telâkki ettiği halde gayri müslim halkı mânen ve maddeten ayrı tutmuştur. Onların idare şekli ayrı, hattâ giyinme tarzları ayrı, kendilerine verilen haklar da ayrı idi. Müslüman olmıyanlar başlarına sarı, mavi veya alaca renkte bir sarık sarabilirdi. Beyaz sarık mutlaka müslümanlara mahsustu. 1594 de üçüncü Murat bu husustaki kanunda tadilât yapmış, bunun üzerine İstanbuldaki gayri müslimler (tabiî Yahudiler de) siyah sarık veya kırmızı keçe külâh giymeğe başlamışlardı, ki bu keçe külâhın etrafı siyah deri ile çevrilmişti. Daha sonra siyah kuzu derisi külâh giyebilmişlerdi. Reayâ adı verilen bu zümre son asırlarda göze çarpan bir renkte elbise giyemez, siyah kuzu derisi külâh, mor veya bir çizme giyebilirdi. Sarı çizme giymek memnu idi. Uzak yerlerdeki reayâ da beyaz veya kurşunî renkte bir kumaştan elbise giyer; üzerine düğme koymaz; düğme yerine kopça koyardı. Osmanlılar bu hususlara riayet etmiyen gayri müslimleri derhal cezalandırmışlardır. Eğer hıristiyanlardan biri mavi veya yeşil elbise giyerse bu elbiseyi derisile beraber keserek üzerinden çıkarmışlardır.

Yine Osmanlı kanunlarında hıristiyan ve Yahudilerin ata binmesi menedilmişti. Daha sonra müsaade edilmiş ise de bir

Türk zabiti ile karşılaşırsa derhal attan inmeğe mecbur idi. Hıristiyanların umumiyet itibarile silâh kullanması ve taşıması memnu idi.

Türkler, hıristiyan tebaayı bu gibi kayıtlarla ayırdıktan başka yabancı devletlere de pek aldırış etmezlerdi. Yabancı sefirlerin kabul esnasında Sadrazamın eteğini öpmesi lazım olduğunu biliyoruz. Daha sonra Yedikulede hapsedilen birçok yabancı sefir vardı. Yabancı devletlere büyük rütbeli şahsiyetler değil onlara ehemmiyet vermediklerini göstermek için çavuş rütbesindeki adamları gönderirlerdi.

Osmanlı İmparatorluğunda reayâ, vergi veren ve dinlerinde, mahallî teşkilâtlarında tamamiyle serbest olan bir cemaat idi. Millî an'ane, dil ve dinlerini tamamiyle muhafaza eden bu cemaat, imparatorluk kuvvetli olduğu müddetçe baş kaldıramaz, vergi vermekte devam ederdi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu zayıflamağa başlayınca tabiî bu durum da değişmeğe başlamıştı. Galip millet zayıflayınca mağlûp milletin baş kaldırması tabiî idi. Çünkü galip millet, galip olduğu zamanlarda bu yabancı unsurları içinde kaynatmak ve yoketmek çarelerini düşünmemiş, onların dilini, âdetlerini ve hattâ idare tarzlarını dahi ayrı tutmuştu. Sırpların knez, Rumların primat dedikleri kocabaşları yine kendileri tarafından seçilir, kendi aralarında din, dil ve her türlü hususatta tam bir serbestî içinde yaşarlardı. Fransa inkilâbından sonra etrafa dalga halinde yayılan hürriyet fikirleri Türkiyeye kadar gelmiş fakat Türklerin arasına değil gayri Türk unsurun içine girebilmişti. Daha sonra idaresindeki milyonlarca Türkü yutmağa çalışırken bizim toprağımıza da göz diken diğer bir devlet bu gayri müslim unsurun hâmisi ve müşevviki olmağa başlamıştı. Bütün bunlara bir de devletin fena idaresi eklenince edince artık bu kavimleri idaremiz altında tutmağa imkân kalmamıştı. Pan slâvizm cereyanı bu gayri müslim tebaa arasında milliyetçiliği körüklerken Devleti Aliyei Osmaniye de ıslahat fermanları çıkararak tedbir al-

dığını zannediyordu. Nihayet Eflâk ve Buğdan, Sırplar, Yunanlılar ve en nihayet Bulgar lar da ayrılarak ayrı birer devlet kurmağa muvaffak oldular.

Gayri müslim tebaanın Osmanlı hüktimetinde ayrılma ile mesele halledilmiş değildi. Şimdi eski imparatorluğun artığı olmak üzere gayri Türk unsur kalmıştı. Milliyetçilik hisleri bunların arasında da yayılmış bulunuyordu. Mektepte ve her yerde kendisinin Türk olmadığını iftiharla söyliyen ve kendi soyundan insanlarla birleşip bir grup teşkil eden bu zümrelere karşı Türk olan unsur ne yapacağını şaşırmış bulunuyordu. İşte bizde milliyetçilik cereyanının başlaması bu gayri Türklerin açıkça milliyetçi olmasının bir tepkisidir.

TÜRKÇÜLÜĞE DOĞRU

Milliyetçilik hareketi millî tarih ve millî dil sahasındaki araştırmaların gelişmesiyle başlamıştır. Bu araştırmalar ilerledikçe milliyetçilik Türkçülüğe inkılâb etmiştir.

Tanzimattan sonra edebiyatımızda sadeliğe doğru bir meyil başgöstermiş bulunuyordu. Şinasi'den itibaren bazı şairlerimiz dilimizi sadeliğe doğru götürürken **Ziya Paşa** da Şiir ve inşa makalesinde hakikî şiirin halk arasında yaşamakta olduğunu açık bir surette anlatmaktadır: «Bizim tabiî şiir ve inşamız, taşra halkı ile İstanbul ahalisinin avamı beyninde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz, hani şairlerimizin nâmevzun diye beğenmedikleri avam şarkıları ve çokür şairleri arasında deyiş, üçleme ve kayabaşı tâbir olunan nazımlardır...» Fakat diğer taraftan Osmanlı tâbirini bütün şair ve muharrirlerimizin kullandığını, kendilerini Türk değil Osmanlı telâkki ettiklerini görmekteyiz. Yalnız bu esnada Mısır'da Türk adlı bir gazetenin çıkarılmakta olduğu göze çarpar. Daha sonra bu gazetenin Kahire de El Monar adlı bir gazete ile Türklük hakkındaki münakaşaya girişmesi, millî hislerin inkişafı lüzumunu ileri sürmesi Türkçülük tarihimize ehemmiyetle kaydedilecek noktalardır. Vambéry bu ciheti kaydederken «daha evvel böyle bir münakaşa Allaha küfür telâkki edilirken şimdi islâm kavimleri üzerinde mühim bir tesiri olmaktadır.» diyor.

Yalnız eserlerile değil, hayatile de milliyetçiliğe nümune olan en mühim şahsiyetlerden birisi şüphesiz **Ahmet Vefik Pa-**

şadır. Dedesinin hayatını yazan Fahrünnisa Hanım şu satırlarla bu ciheti göstermeğe çalışmıştır: «Maksadı, Türk kavmini, lisanı. edebiyatı, kıyafeti, sıfat ve hırfetile müstakil bir kavim olmak üzere ihya eylemek olduğu lehçei Osmaniyeyi vücude getirmek için sarfeylediği mesaii kesireden, âsarında ittihaz eylediği şivei garibei türkiyeden ve durubu emsali türkiyeyi bile cem ve telfik eylemesinden istidlâl olunduğu gibi, mamulâtı dahiliyeye merak derecesinde gösterdiği rağbetten, Osmanlı olduktan sonra herhangi san'at erbabından olursa olsun mahsulâtı sınaiyesini hiç bir gûna haizi maharet ve calibi dikkat olmasa dahi liecelitteşvik değerinin fevkinde mebaliği kesire ile mübayaa eylemesinden anlaşılır. Hattâ mâdamelhayat ailesine kıyafeti milliyemizi muhafaza ettirmiş, el'an büyüklerimiz o emre iktifa eylemekte bulunmuştur.»

Ahmet Vefik Paşa, Lehçei Osmani adlı meşhur lûgatini yazdığı vakit dünya yüzünde bir Türk dili olduğunu ve bunun muhtelif lehçeleri bulunduğunu da açık bir surette anlatmaktadır. Bizim kullandığımız lehçeye Osmanlı lehçesi deyip bunun «Türkmen lehçesinden» ayrıldığını kaydediyor. Ahmet Vefik Paşa bize millî tarihimizi tanıtmak için Ebülgazi Bahadır Hanın Şecere-i türkî'sini tercüme etmiştir. Eser evvelâ Tasviri Efkâr gazetesinde tefrika edilmiş, sonra noksan olarak (152 sayfa) kitap halinde çıkarılmıştır.

Merhum **Ali Süavi** de Türk dili ve tarihi ile uğraşmış dikkate şayan fikirler serdetmiştir. İlim sahasında da Türklerin yüksek olduğunu, arap ve aceme maledilen birtakım ilim adamlarının aslen Türk olduğunu ileri sürdüğü gibi Ulûm gazetesinde Türk dili hakkında Arap ve Acem kaideleri yerine Türk dili kaidelerinin yer alması lâzım geldiğini yazmıştır.

Akrabasından birkaç kişiden başka muakkibi çıkmamış olan Mustafa Celâleddin Paşa da 1869 da eski ve yeni Türkler adıyle Fransızca bir eser yazmış, Türklerin Arienne ırkından olduğunu ileri sürmüş, oğlu Enver Paşa da babasından aldığı fikirleri Edebiyatı Umumiye mecmuasında neşretmiştir.

Aslen Polonyalı olan Mustafa Celâleddin Paşa· Türk ordusunda yararlıklar gösterdiği gibi azlıklara karşı· Türk siyasetinin ne şekilde olması lâzım geldiğine dair mühim fikirler taşıdığı göze çarpmaktadır.

Hicretin 1237 senesinde (Milâdî 1821 - 22) Asya'da doğarak 1847 de İstanbula gelmiş, Özbekler tekkesine şeyh olan Süleyman Efendi 1877 ilkbaharında bir heyet riyasetinde bulunarak Macaristan'a gitmiş ve 1882 de meşhur Çağatay lûgatını neşretmiştir. Eserde 7560 - 8000 kadar kelime olup bunların en çoğuna misaller de getirmiş ve bu misalleri de Nevaî'nin, Ahmet Yesevî'nin ve Munis'in şiirlerinden seçmiştir.

Millî tarihimizi il defa yazarak mekteplerimzde okutan ve bu suretle millî şuurun uyanmasına mühim bir hizmette bulunan Süleyman Paşadır. 1838 de doğmuş olan Süleyman Paşa, askerî mektepler nazırlığında da bulunmuş ve Sultan Aziz zamanında askerî mektepler için bir umumî tarih yazmağa memur edilerek bu vazifeyi hakkile başarmıştır. Tarih-î âlem adıyle yazmış olduğu 993 sayfalık eserin 383 ncü sayfasından 543 ncü sayfasına kadar kısmı Türk tarihine tahsis etmiştir. Yazar Türkler hakkında vermiş olduğu malûmatın Ebülgazi Bahadır Han'ın Şecere-î türkisi, Mirhond ve Beyzavî tarihleri, Herbelot'nun Şark kütüphanesi ile De Guignes'nin Hunlar tarihinden alınmış olduğunu (S. 398) kaydetmektedir. Süleyman Paşa efsanevî devri, Oğuz Han efsanesini anlattıktan sonra Doğu Hunlarına geçmektedir. Bundan sonra Batı Hunları yani Attilâ Hunları on üç sayfa olarak izah edilmekte ve sıra ile Eftalit'ler, Doğu Göktürkleri, Batı Göktürkleri, Hazer'ler Macar'lar, Bulgar'lar. Peçenek'ler, Uz'lar, Ulahlar, Tatarlar, Topa'lar, Sien-pi'ler, Avarlardan bahsedildikten sonra on yedi sayfalık bir özet yapılmaktadır.

Taşralı bir şekercinin oğlu olan Süleyman Hüsnü Paşa, Türk tarihini bu şekilde yazıp okuttuktan sonra Türk grame-

rini de yazmış ve buna da Sarfı türkî adını vermiştir. Bundan sonra Süleyman Paşanın açık bir dil ile ilmihal de yazmış olduğunu görmekteyiz.

Süleyman Paşanın yazmış olduğu bu tarih kitabı ondan sonra unutulup gitmemiştir. Onun değerli talebelerinden olan Ali Tevfik Bey de İdadî ve Mektebî Mülkiye coğrafya hocası iken Fezlekei Tarihi Umumî adlı bir eser yazmış (1309), burada hocasının eserinden mülhem olarak 223 sayfalık bu küçük eserin on üç sayfasını Türklere tahsis etmiştir. (S. 110 - 122).

Tarihî eserlerile şöhret kazanmış olan Ahmet Cevdet Paşa da Osmanlı tarihinde serdetmiş olduğu fikirlerle Türklük âlemine bigâne olmadığını göstermiştir. Diğer taraftan çok mütenevvî eserlerile halka okuma zevkini, roman, hikâye okumayı aşılıyan Ahmet Mithat Efendi de devrin en mükemmel bir püblisisti idi. Bir Arnavut milliyetperveri olan Şemseddin Sami Bey de Kamusu türkî gibi mühim bir lûgat kitabı neşretmiş, ilk ansiklopedi diyebileceğimiz Kamus-alâm'ı tek başına vücude getirmiş olduğu gibi ilk defa olarak Orhun yazılarile uğraşmış Kutadgu-biligden parçalar tercüme etmiş ve Mısır Türk lehçesi üzerine yazılmış olan bir eseri dilimize çevirmiştir. Neşredilmiyen, Türklüğe ait olan bu eserleri kendisinin Necip Âsım ile dostluğu zamanına tesadüf eder.

Bu bahsi tamamlamadan evvel 1293 senesinde Hiva seyahatname ve tarihi adıyle İngilizceden, Bahriye mektebî İngilizce muallimi Ahmet Efendinin tercüme ettiği eseri ve bir sene sonra da yinel ayni zatin musavver Türkistan tarih ve seyahatnamesi adlı dilimize çevirdiği iki mühim kitabı da ehemmiyetle kaydetmek gerektir. Bu eserler Asya Türklüğü hakkında dikkate şayan malûmat verdiği gibi bunlardan birisi Asya'ya yapılan yabancı istilânın şahidi olarak izahatı havi olması Türklük âlemini uyandırmağa çağıran bir kitaptır.

İLK TÜRKÇÜLER

Bugün yaşıyan Türkçülerin piri olan Veled Çelebi hayatını yalnız türkçülük uğruna vakfeden ve bu yolda canla başla çalışan değerli bir ilim adamımızdır. Konya'da 1867 de dünyaya gelen Veled Çelebi bir taraftan ilk tahsiline devam ederken diğer taraftan da büyük annesine Âşık Garip, Leylâ ve Mecnun, Ferhat ile Şirin gibi halk hikâyeleri okutmakta di. Veled Çelebi daha küçük yaşta bu halk masallarını öğrenirken halk ruhu ile yani millî ruh ile de istinas peyda etmeğe başlamıştı. On üç yaşlarında iken dergâhın yanında bulunan Sultan Veled medresesine devama başlamıştır. Burada hocası Abdurrahman Sofi kendisi üzerinde müessir olmuş, bir müddet sonra da Konya'ya Mektupçu olarak Nâzım Bey gelmiştir. Nâzım Bey, meşhur Ziya Paşanın maiyetinde bulunmuş, hür fikirli ve değerli bir şahsiyettir. Veled Çelebi bu zat vasıtasile Muallim Naci ile muhabereye başlamış ve yine bu zattan Avrupa'daki Türklerin çıkardığı Hürriyet koleksiyonunu almış, bu suretle ilk defa olarak alâkası Konya'nın dışına, Türkiye'nin ahvaline çevrilmiştir. Genç Veled Çelebi artık İstanbula gitmeğe karar vermektedir. Medresede Acemce ve Arapçayı öğrenen Veled Çelebi bir tatar arabası tutarak Konya'dan Bursa'ya dokuz günde, buradan İstanbula da bir haftada gelmiş, Bahariye Mevlevihanesine misafir olmuştu (1887). Veled Çelebi bir taraftan memleketin tanınmış birçok yüksek şahsiyetlerile tanışırken diğer taraftan da tahsil ve tetebbuunu ilerletmekte idi.

Genç âlim İstanbul'da Nacip Âsım Beyle tanışmaktadır. Kadirşinas Türkçü Necip Âsım Bey hakkında aynen şunları yazmaktadır: «Bu hususta Necip Âsım Beyin namım ne kadar verdizeban etsem.. yerde servileri kalem ittihaz ile Bahri Muhit hokkasına batırıp sahifei âsümana mâdamüssemavati veel'arz nakşetsem üzerimdeki hakkını ödeyemem.»

Veled Çelebi ayni zamanda Ahmet Mithat Efendi ile de tanışmış ondan da feyiz almıştır. Bir aralık her Cuma günü Ahmet Mithat Efendinin evinde yemek yer ve burada Musa Kâzım Efendi, Şûrayı Devlet Reisi Mahmut Esat Efendi ve Necip Âsım Bey ile buluşurdu. Birkaç sene sonra Mısır'a seyahate karar vermiş iken matbuat dahiliye kalemine memur olmaktadır. Diğer taraftan Necip Âsım Beyin tesiri gittikçe artmakta ve Çelebi bu teşvik ile bir Türk lûgatine başlamaktadır. Veled Çelebir artık elde ettiği eski eserlerden kelime toplarken Necip Âsım da bulduğu kitapları ona getirmektedir. Çelebi, matbuat âlemine de girmiş bulunuyordu. Mektep mecmuasında yazılar yazmakta idi. İlk yazısı musikişinasların hal tercümesinden ve Şark musikisinden bahseden Esat Efendinin Atrab-ül-âsar fi tezkeret-ür-rical-ül-edvar adlı eserine dairdir. Veled Çelebi hocalık da etmiştir. Çiçekpazarındaki rüşdiyede, Beyazıt'taki Kaptanpaşa rüşdiyesinde, Ayasofya Merkez rüşdiyesinde Farsça hocalığı yaptığı gibi tarih ve kıraat derslerini de vermiş, sonra Mektebî Sultanî farisi muallimi olmuştur. Kırk sene matbuat âleminde, yirmi beş sene de hocalıkta hizmet eden bu muhterem âlim Büyük Millet Meclisimize de şeref vermiştir.

Veled Çelebi, Şenseddin Sami ile tanıştıktan sonra ona Kutadgu-biliğ ve Orhun yazılarını okumak hususunda yardım etmiş ve Şemseddin Sami de ona şu sözleri söylemiştir:

— Keşke sizinle mülâkatımdan evvel Kamus'u Türkî'yi yazmasaydım. Türk dilini şimdi anlamağa başladım.

Bu değerli Türkçü, Türk dili sahasında sade adam yetiştirmekle kalmamış, birçok da eser vücude getirmiştir. Eski harlerle basılan Türk diline medhal adlı küçük kitabından başka atalar sözü mecmuasını mükemmel bir surette neşretmiş. Elidrâk hâşîyesindeki Türkçe sözleri toplıyarak çıkarmış ve meşhur Meşneviyi dilimize çevirmiştir.

Süleyman Paşadan sonra türkoloji hareketimizin ikinci merhalesi Necip Âsım'dır. 1861 de Kilis, te doğan ve eski bir S pahî ailesinden olan Necip Âsım'ın babası bal Hasan'dır. Şam idadisinde okumuş, Kuleli askerî lisesinden sonra Harbiye'ye geçmiştir. Harbiye'den piyade mülâzimi olarak çıkan Necip Âsım hemen fikir âlemine atılmış, Ahmet Mithat Efendinin Beykoz'daki yalısına devam ederek Veled Çelebi ile tanışmış ve bu Cuma toplantıları türkçülük sohbetleri ile geçmeğe başlamıştır. Artık Necip Âsım Türk tarihine ve diline ait eserleri araştırmakta ve neşretmeğe başlamaktadır. Bu sırada Ahmet Cevdet İkdam gazetesini çıkarmış, Türklüğe ait yazılara ehemmiyet vermiş, Velet Çelebi ile Necip Âsım'ın bu sahadaki yazılarını neşretmeğe başlamıştır.

Necip Âsım'ın türkoloji ve dolayı ile türkçülüğe en büyük hizmeti ilk defa olarak bir Türk tarihi neşretmesidir. Bu tarih Lein Cahun'un Asya Tarihine Medhal adlı eseri esas ittihaz edilerek yazılmış ise de müellif ayrıca da Doğu kaynaklarına dayanarak eseri çok genişletmiştir. 1900 senesinde neşredilen bu eserin Türk milletine millî tarihini öğretmesi hususunda büyük bir hizmeti olmuştur. Eserin en sonunda birinci cildin sonu denildiğine ve eser Türk tarihinin hepsini ihtiva etmediğine göre Necip Âsım eserini iki cilt olarak yazmağa başlamış, maalesef bunu tamamlıyamamıştır. Bu eserde Orhun yazıtlarından parçalar nakledilmiş, Kutadgu-biliğ hakkında malûmat verilmiş, o zamana kadar Türk okurlarına malûm olmıyan izahat sunulmuştur. Millî şuurun uyanmasına birinci derecede âmil olan bu mühim eserden başka Necip Âsım bir de

yine Leon Cahun'dan Gökbayrak adlı bir roman tercüme etmiştir. Bu roman da türkçülük fikirlerinin gelişmesinde mühim bir âmil olmuştur.

Necip Âsım hem türkolojide, hem de türkçülükte il eseslı adımı atmıştır. İlk defa bir Türk tarihi yazan bu değrli âlim ilk defa olarak iki Orhun yazıtını tercüme etmiş, daha evvel de en eski Türk yazısı adlı risalesile Gök Türk alfabesini tanıtmıştır. Vakıâ bu eserde Z harfi ile N harfi birbirine karıştırılmış, İ ile P yanlış yazılmış ve metinler naklolunurken bir çok isimler bozulmuştur; fakat bütün bunlara rağmen bize ilk defa Gök Türk alfabesini tanıtmak şerefi yine Necip Âsım'a aittir. Eski İstanbul Darülfünününde taş basması olarak çıkarılan Orhun âbideleri, sonra 1341 de İstanbul'da Maarif Vekâleti neşriyatı olarak basılmıştır. Necip Âsım'ın türkolojiye ilk defa tanıttığı mühim eserler de vardır; bunlardan birisi Türk Yurdu mecmuasında çıkarılan bir Uygur alfabesi· diğeri de Aybet-ül-hakayık'tır.

Necip Âsım'ın Avrupa bilgi mecmualarında çıkmış yazıları da vardır: İlk makalesi Keleti Szemle mecmuasında Kilis lehçesi hakkında, ikinci makalesi yine burada Erzurum lehçesine dair (1904), üçüncü araştırması da (1905) Kütahya'da bulunan Türkçe bir kitabeye ait olup 1906 da da Aybet-ül-hakayik'i Avrupa ilim âlemine - yine bu mecmuada - tanıtmıştır. Bu muhterem âlimin Tarihi Osmanî Encümeni mecmuasında da değerli yazıları vardır.

Necip Âsım'ın Türklüğe, türkolojiye ve Türkçülüğe olan hizmetleri bu kadar değildir. Divan-ı lûgat-üt-türk'deki atalar sözlerini toplamış, Bektaşilikten bahseden bir risaleyi Bektaşi ilmihali adıyle neşretmiş, Umde-tüt-tevarih gibi mühim bir eseri ilim âlemine sunmuş ve Türk musikisinin esası halk musikisi olduğunu ileri sürmüş ve eski Osmanlı musikisine bağlanan, onu müdafaa edenlere karşı koymuştur.

Necip Âsım 1935 1935 senesi birincikânun 12 nci Perşembe günü bahtiyar olarak gözlerini bu fânî âleme kapamıştır. Bahtiyar olarak ölmüştür; çünkü: saçtığı tohumların semere verdiğini, attığı adımların ilerletildiğini görerek ölmek bir idealist için bahtiyar ölmek demektir.

Necip Âsım'la ayni senede doğan ve yine Necip Âsım gibi bir asker olan Bursalı Tahir Bey de ilmî Türkçülük yapan değerli bir şahsiyettir. Bursa'da askerî mektepte okuduktan sonra Harbiye'ye girmiş, 1883 de mülâzim olarak çıkmıştır. Büyük babası Abdülmecit devri paşalarından Mehmet Tahir Paşa olup babası Rıfat Bey de Plevne'de düşmanla boğuşarak şehit olmuştur. Tahir Bey, Selânik'te gizli olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir numaralı âzası olup birinci Meclisi Meb'usanda Bursa meb'usu olmuş, fakat siyasî hayatı bir müddet sonra bırakarak hayatının ilme vakfetmiştir.

Tahir Beyin Manastır askerî rüşdiyesinde coğrafya muallimi iken Türklerin ulûm ve fünuna hizmetleri adlı (1314) 42 sayfalık bir risale neşrettiğini görmekteyiz. Müellif bu eserini bazı garazkârların Türklerin akıncı makulesi kaba bir kahraman değil, ayni zamanda ilme de hizmet eden medenî bir millet olduğunu ispat için yazmıştır. Eser İkdam gazetesinde tefrika edildikten sonra Ahmet Cevdet tarafından basılmıştır.

Bu küçük ve zamanında mühim tesir yapmış olan eserde 26 meşayih, 11 müfessir, 11 muhaddis, 11 fukaha ve mütekellimin (tabakatülfukahayı teşkil edenler içindeki Türklerin de bir listesi vardır). 10 edip, 26 şair (ayrıca 48 kadar Türk şairinin isimleri kaydedilmiştir). 8 kadın şair, 12 hâkim ve tabip, 15 nücum, heyet, riyaziye âlimi, 10 tarih, coğrafya âliminin kısa hal tercümeleri kaydedilmektedir. Eser daha sonra ikinci defa olarak 1327 de (1911) Türk Derneği neşriyatından olmak üzere tekrar basılmıştır.

Bursalı Tahir Beyin en mühim ve ölmez eseri Osmanlı Müellifleri adlı kitabıdır. Bu kitapta Osmanlılardan yetişen meşayih, ulema, fukaha, edib, müverrih, riyaziyun ve sairenin hal tercümeleri alfabe sırasile kaydedilmiş ve üç cilt olarak neşredilmiştir.

* * *

Selânik'in Türkçülük hareketinde mühim bir mevkiî vardır. Sonraki bahislerde anlatacağımız gibi oradaki neşriyat İstanbula intikal etmiş, bu suretle millî uyanma hız almıştır; fakat Selânik'ten evvel İzmir'de de mühim bir hareket olmuş ve dil inkılâbının kökleri orada atılmıştır. İzmir bu rolünü bilhassa Necip Türkçü'ye borçludur.

1316 senesinde «Türkleri birleştirecek olan Türklük fikir ve duygusunu ve dil sevgisini gereği gibi uyandırmak, ayni zamanda yazı dilini sadeleştirmek ve yahut da konuşulduğu gibi yazmak ve böyle yazmanın faydasını anlatmak için ilkin Mehmet Şeref Bey Âhenk gazetesinde uzun bir mektup yazmış, sonra Hizmet gazetesinde Türkçe - dilimiz» adı altında Necip Türkçü tarafından bir makale silsilesi başlamıştır. Tırnak içinde kaydettiğimiz ibare Mehmet Necip Türkçü'nün İzmir'de çıkan bir gazetede İzmir'de Türklük ve Türk dili hareketi tarihi adlı makalelerinden alınmıştır.

Ömer Seyfettin İzmir'de jandarma zabiti iken bu hareketi görmüş ve Selânik'te Ali Canip, Ziya Gökalp ile bunu devam ettirmiştir.

Millî dil hareketinin ilk mübeşşiri olan Necip Türkçü Edirnede doğmuştur. Sonra ailesile beraber şimdi Bulgaristan'da olan İslimiye'ye gidiyorlar. Burada otururlarken 93 harbi başlamaktadır. Bunun üzerine Necip Türkçü ailesi de tekrar Edirne'ye dönüyorlar, buradan da İstanbula gelmektedirler. Küçük Necip İstanbul'da mahalle mektebine devama başlamaktadır. Sonra Askerî Rüşdiyeye girmiştir. Artık Necip Türkçü

eline geçen risaleleri okumakta olup bu arada Yunus Emre, Köroğlu, Âsık Garip gibi divan ve hikâyeleri de seve seve takip etmektedir.

Necip Türkçü 1305 de Manastır'da askerliğini yapmaktadır. Bu senenin sonunda taburu ile birlikte Üsküp'e giden Necip Türkçü burada ambar kâtipliğini yapmakta, ertesi sene de Hanya'da vazife görmektedir.

1307 de Necip Türkçü Edirne'ye dönmüştür. Başçavuş olan genç Necip bir taraftan da okumasına devam ediyor ve aynı zamanda Fransızca da öğreniyordu. Artık Necip Türkçü sade bir dil ile yazı yazmanın lüzum ve ehemmiyetini takdir etmekte ve bu yolda yürümektedir. Necip Âsım'ın İkdam'da yazdığı bir makâlesi, Selânik'ten gelen Asır gazetesinde muallim Sırrı imzalı, çocuklar için yazılmış öz Türkçe bir manzume, Necip Türkçü'nün fikirlerini kuvvetlendirmektedir. 1311 de askerliğini bitiren Necip Türkçü Rüsumat Müdürlüğüne mülâzim olarak devam etmeğe başlamıştır. Bir müddet sonra Mürefte rüсumat idaresi muhassılığına tayin olunan Necip Türkçü'nün burada evi aranmakta ve Edirne'ye gönderilmektedir. Edirne'de sorguya çekilen Necip mevkuf tutulmakta ve umumî hapishanede bulunmaktadır. Necip nihayet suçunu öğrenebilmektedir. Bir İttihad Cemiyeti kurmağa teşebbüs ettikleri için cinayetle itham edilmektedir. Bu itham neticesinde hapse mahkûm olan Necip Türkçü hapishanede de okumasına devam ediyor ve iki sene hapis yattıktan sonra affedilmektedir. Polisin nezareti altında Bursa'da ikamete memur olan Mehmet Necip burada onüç ay kadar sefalet çekmiş, nihayet İzmir'e naklini isteyerek burada yine polisin nezareti altında gümrüğe mülâzim olmuştur. Şimdi on beş günde bir polis tarafından yoklamıya tâbi tutulmuş, çektiği sefalet ve ıstırap yetmiyormuş gibi burada da sıkıntı içinde bir ömür sürmeğe başlamıştır. Nihayet 316 senesinde gümrükte 120 kuruş maaşla tebliğat memuru olmuş ve ilk defa olarak Hizmet

gazetesinde temiz bir Türkçe ile yazı yazmağa başlamıştır. Bir ay sonra Türkçe-dilimiz adiyle yazılar yazan Mehmet Necip geçici olan tebligat memurluğu bitince gazetecilik hayatına atılmış, 1311 yılına kadar bu vazifeyi yapmış ve millî dilin gelişmesine mühim hizmetlerde bulunmuştur. Tekrar gümrüğe dönen Necip burada gittikçe ilerlemiş, bir taraftan yazı yazmağa devam ederken diğer taraftan da gümrük müdürlüğüne kadar çıkmıştır.

Millî dil hareketinde ilk adımı atmış olan bu muhterem Türkçü, Veled Çelebi'den sonra yaşıyan en eski Türkçülerimizdendir.

* * *

Türkçülüğün dil sahasında kendine göre fikirler serdetmiş olan Fuad Köse Raif, âyandan Köse Raif Paşanın oğludur. 1872 de İstanbul'da doğmuş, bir müddet Galatasaray Sultanisinde okuduktan sonra 1886 da Viyana'ya gitmiş, orada bir lisede okumuş, sonra 1891 de Kassel Harbiye mektebine girmiş, 1894 de babası tarafından yurda çağırılmıştır. Mehmet Fuat Köse Raif yüzbaşı rütbesile Hünkâr yaveri olarak nümüne topçu alaylarına öğretmen tayin edilmiş, sonra babası Halep Valiliğine gönderilince kendisi de Dördüncü Orduyu Hümayuna yeni talimleri öğretmek üzere uzaklaştırılmıştır.

Yabancı diyarda Türkçeyi unutan Fuad Köse Raif yurda dönünce ana diline çalışmak zaruretini hissetmiş ve o zaman kendi dilini yabancı dil ile mukayese edince arada bir benzememe ve noksanlık görmüştür. İşte bundan dolayı Türk dili ile uğraşmak istemiş, dil hareketlerine katılmağa çalışmıştır. Umumî harpte Anafartalar topçu komutanı iken Enver Paşanın hiddetine uğrıyarak emekli edilmiş, o da Almanya'ya gitmiştir. Fuad Köse Raifin telifatı yok gibidir. Dilimize birkaç eser nakletmişse de basılmamıştır. Halit Ziya Beyle ve Ziya Gökalple bazı hafif münakaşaları olmuştur.

Edebî Türkçülüğümüzün gelişmesine en büyük hizmet edenlerden birisi Ahmet Hikmet'tir. Ahmet Hikmet'in ecdadı Mora'lıdır. Ecdadı Mora'da müftilik etmiş olduğu için Ahmet Hikmet de Müftioğlu soyadını kullanırdı. Dedesinin babası Müfti zade Hafız Hacı Ahmet, bunun oğlu Abdülhalim Efendi olup bu da Mora'da müfti idi. Mora isyanı olduğu vakit Rumlar, Abdülhalim Efendiyi gaza bulayarak yakmışlardır. Abdülhalim Efendinin bu feci âkıbetinden sonra bir yaşında yetim kalan oğlu Yahya Sezai'yi annesi İstanbula getirmiş ve akrabalarının himayelerine sığınmağa mecbur olmuşlardır. Yahya Sezai Efendi İstanbul'da okuduktan sonra muhtelif vilâyetlerde kapı kethüdalıklarında bulunmuştur. Yahya Sezai Efendi iki defa evlenmiş ve çok çocuğu olmuşsa da birçoğu da ölmüştür. Ahmet Hikmet, Yahya Sezai Efendinin yaşıyan ikinci oğludur. 1870 de (1287 Rebiulevvel 3) İstanbul'da doğan Ahmet Hikmet yedi yaşında iken babasını kaybetmiş ve bütün ailenin yükü ağabeysi Ahmet Refik Beyin üzerine yüklenmiştir. Ahmet Refik Bey kardeşini Galatasaray Sultanisine vermiş, kardeşinin tahsil ve terbiyesine büyük bir ihtimam göstermiştir. Ahmet Hikmet daha Sultanide iken edebiyata meyletmiş, dördüncü sınıfta iken yazmış olduğu bir vazife, müdür ve hocalarının dikkat nazarını çekmiş ve bu vazife «Leylâ, yahut bir Mecnunun intikamı» adiyle neşredilmiştir. Mektebini bitirdikten sonra Tuvalet ve letafet adiyle bir eser tercüme etmiş, ondan sonra Alexandr Duma fils'den bir eser tercüme ile neşretmiştir. Bu devirde her telden çalmak, her sahada malûmat taslamak muharrirlerce âdet olduğu için henüz sahasını bulamamış olan Ahmet Hikmet de patates ziraatine dair bir eser yazmıştı.

Bundan sonra artık Ahmet Hikmeti sahasının adamı olarak görmekteyiz. Mevzularını daima millî hayattan alan Ahmet Hikmet dilde sadeliğe, Türkçe yazmağa gayret etmiş ve muvaffak da olmuştur.

Ahmet Hikmet hariciyeye intisap etmiş, Pire'ye gönderilmiş; bir sene sonra Kafkasya'da Poti'ye şehbender olarak gitmiştir. Burada millî hayatın, millî ruhun, millî dilin lüzum ve ehemmiyetini sezmiş olan Ahmet Hikmet İstanbula döndüğü vakit hem Hariciye Vekâletinde yüksek bir memur, hem de Galatasaray Sultanisinde hocalık etmeğe başlamıştır. Bu mektepte Türkçe ve edebiyat dersleri veren Ahmet Hikmet mektebe Tevfik Fikret müdür oluncıya kadar hocalığına devam etmiştir. Darülfünunda da garp edebiyatı dersini vermiş olan bu büyük Türkçü, Türk Derneğinin en mühim bir âzası olmuş, öz Türkçe yazı yazılamıyacağı iddiasında bulunanlara cevap olmak üzere Türk Derneği mecmuasında meşhur Yakarış adlı yazısını çıkarmıştır.

Türk Derneğinden sonra Türk Yurdunda yer almış, burada da Üzümcü, Altın - Ordu gibi millî edebiyatımızın örnek eserlerini vermiştir. Bu büyük Türkçü 1927 senesi Mayıs 19 da akşam üstü gözlerini hayata yumduğu zaman geride adını ebedileştiren millî hayatımızın, millî edebiyatımızın örnek eserlerini bırakmıştı.

İşte onun dilimiz hakkındaki fikri: «Milâdî altıncı asırda Avrupa cehil karanlıkları içinde bunalırken Orhun nehri vâdisindeki Türkler tiyatro telif ve tahrir ediyorlardı. Lisanımızın hâlâ mevcut olan bu âbidesini Berlin'de Volksmuzeum'un Türk şubesi müdürü Mösyö Von Le Coq'dan sorup görebilmek pek mümkündür. Yine o avanda ve o civarda rekzedilen Kül teğin âbideleri gibi bir şiir ve heyecan bir hâtıraî senkîni hangi medenî lisanın tarihi gösterebilir?.. Bu kadar sağlam ve eski âbidelere malik olan Türk dili fakir olamaz!»

Ahmet Hikmet, eski bir Türk efsanesini güzel bir üslûpla yazmış, birçok da küçük hikâyeler neşretmiştir. Yeğenim adlı monoloğu edebî şöhretini arttırmıştı. Bu hikâyede, Avrupa'ya tahsile gidip orada Türklüğünü, benliğini unutarak züppe ve kozmopolit olmuş bir Türk genci tasvir edilmektedir.

1926 da vefat eden bu değerli Türkçü Hâriston ve Güllüstan (ikinci tab'ı 1908), Çağlayanlar (1922) adlı iki edebî eser vücuda getirmiş, Türk dili üzerinde araştırmalar yapmış, Türkçülüğünü lâfla değil, eserle meydana koymuştur. Gönül Hanım adlı hikâyesi ayrıca tahlile değen tarihî bir eserdir.

Çağlayanların mukaddemesindeki şu satırlar Ahmet Hikmet'in üslübunu, Ahmet Hikmet'in duygusunu açık bir surette göstermeğe kâfidir: «Türk eli zeybeklerine: Bu kitabı sizi düşünerek, sizin için yazdım. Ey Türk! Bu satırlarda mazinin destanlarını hâlinin hicranlarını söylemek ve inlemek istedim. Bir keman gibi.

Bu kemanı ana vatanın sinesinden yonttum. Tellerini kalbinin damarlarından çıkardım. İstedim ki bu sazın âhengini yalnız sen duyasın, bu acıklı iniltiler yalnız sana dokunsun.

Cihanın tarihi, vatanı uğrunda senin kadar uğraşan, kanını döken bir millet daha gösteremez. Senin kadar kimse kendi vatanına sahip olmağa hak kazanamamıştır. Bu vatan ya senindir, ya kimsenin...

Vaktile Çin ve Hind'in medeniyetlerile İran'ın feyzini birleştirdiğin gibi, bugün de Avrupa'nın irfanını Asya'ya ileteceksin, ey kervanbaşı, yürü!»

* * *

Necip Âsım ve daha evvel Ziya Paşa hakikî Türk edebiyatının divan edebiyatı değil halk edebiyatı olduğunu söylemişlerdi. Millî şair Mehmet Emin (Yurdakul) da bu hakikî edebiyatı ilk müjdeliyen oldu. Bundan dolayıdır ki Mehmet Emin eski şair zevki ile beslenenlerin değil Türk edebiyatında doğru yolu gören yabancıların dikkat nazarını daha evvel çekti.

1869 Mayısında balıkçı kayığı reisi olan Salih Reis ile Edirne tarafından İstanbul gelmiş bir köylü kızı olan Emine Hanımdan Beşiktaş'daki ahşap evde Mehmet Emin dünyaya geldi.

Küçük Mehmet Emin evvelâ subyan mektebine gitmiş, sonra Beşiktaş Askerî Rüşdiyesine devam etmiş, buradan da Mülkiye İdadisine girmiştir. On sekiz yaşında iken İdadiden tasdikname alıp çıkmış, Bâbıâlide evrak odasına mülâzim kâtip olarak devama başlamıştır. Bir müddet sonra Hukuka yazılmışsa da buraya da devam etmemiştir. Mekteplerden ziyade babası Salih Reisin irşatlarile hakikî yolunu bulmuş olan Mehmet Emin kış geceleri babasına halk masallarını ve şiirlerini okur, babası da bundan duyduğu zevki oğluna aşılardı. Halbuki Mülkiye İdadisinde şair Lâstik Said ve müverrih Abdurrahman Şeref gibi hocaların bulunmasına ve Lâstik Said şu meşhur :

Arapça istiyen urbana gitsin
Acemce istiyen İran'a gitsin
Frengiler Frengistana gitsin
Ki biz Türküz, bize Türkî gerektir.

Parçasının sahibi olmasına rağmen Mehmet Emin daha fazla babası Salih Reisin tesirinde kalmıştır.

Hukuk mektebinde iken Mehmet Emin, Fazilet ve Asalet adlı birkaç formalık bir risale yazmış, Babiâli'de kâtip bulunurken de risalesini Sadrazam Cevat Paşaya takdim etmiştir. Sadrazam bu risaleyi beğendiğinden Mehmet Emin Beyi Rüsumat Emini Hasan Fehmi tavsiye etmiş, Hasan Fehmi Paşa da Mehmet Emin Beyi Rüsumata almıştır. 1894 de Mehmet Emin Bey Rüsumat Evrak Müdürü olmuş ve diğer taraftan da öz Türkçe şiirlerine başlamıştır. Mehmet Emin üzerinde babasından sonra müessir olan Cemaleddin Efganî'dir. Yazmış olduğu şiirleri Cemaleddin Efgani'ye okumuş ve nihayet dokuz manzumesini ihtiva eden Türkçe şiirler (1899) risalesini neşre muvaffak olmuştur. Mehmet Emin'in bu öz Türkçe şiirlerine karşı bazı şairler teşvikkâr gözükmüşlerse de birçok da muarızları çıkmış, Mehmet Emin'in takti bakımından pek âhenkdar olmıyan şiirlerile alay edenler dahi olmuştur. Bütün bunlara rağmen Mehmet Emin'in:

Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur.

Manzumesi bugün dahi ezber bildiğimiz ve kalplerimizde heyecan uyandıran bir parçadır. Mehmet Emin ilk defa olarak Türk milletine kendi öz dilile hitap eden ve hakikî Türk edebiyatına yol açan, millî benliği, millî duyguyu terennüm eden millî şairimizdir. Serveti Fünunda Gebertici Kız ve Kesildi mi ellerin? manzumeleri neşredilmiş. Selânik'te çıkan Çocuk Bahçesinde Ölü kafası, Zavallılar, Zavallı Kayıkçı, Çiftçilik, En Genç Çiftçi ve Çekiç Altında şiirleri çıkmış, sonra şair bunları 1914 de Türk Sazı isimli kitabında toplıyarak çıkarmıştır. Bundan sonra şairin Taş Sesleri (1915), Zafer Yolunda (1916), Aydın Kızları (1919), Dante'ye (1928) ve Mustafa Kemal (1928) adlı eserleri neşredilmiş ve bu suretle millî şairimiz öz dilimizle öz benliğimizi duymuş ve duyurmuştur.

TÜRKİYE DIŞINDA TÜRKÇÜLÜK

Türkiye dışında Türkçülük hareketi sadece Kırım'da İsmail Gaspıralı tarafından yapılmış olup bunun dışında yalnız milliyetçiliğe doğru bir uyanış hareketi olmuştur. Biz de bu bahiste bunlardan bahsedeceğiz.

Türkiye dışında ilk millî uyanış hareketi Azerbaycanda başlamıştır. Azerbaycan ilk millî tarihçisi Abbas Kulu Ağa Bakihanlı'dır. Bundan sonra Azerbaycanda ilk kültür hareketi uyandırmağa çalışan Mirza Feth Ali Ahundzade (1811 - 1878) birkaç komedi yazmış, halk diliyle yazılmış olan bu komedilerden başka bazı şiirler de neşretmiştir. Bu piyesler bir ideoloji eseri olmayıp sadece eskiyi ve geriliği tenkit ve alay için yazılmıştır. Bu zatın Hacı - Kara adlı piyesi 1873 de Bakûda oynanmıştır. Binaenaleyh bu zatın bütün kıymeti ilk türkçe piyesi yazmış olmasıdır. Maamafih Namık Kemalin Vatan yahut Silistre adlı meşhur piyesi de 1872 de oynanmıştır. Fakat Mirza bundan daha evvel piyesi yazmış bulunuyordu. 1875 senesinde ilk defa olarak Rusyadaki Türkler arasında türkçe gazete neşredilmişti. Ekim ci adında olan bu gazeteyi Hasan Bey Zerdabi çıkarmış olup iki sene kadar devam eden bu gazete Rusların Türklerle harbe başlaması üzerine menedilmiştir. Bu gazetenin de Türkçülük ile. hattâ milliyetçilik ile bir alâkası yoktur; sadece türkçe neşredilen ilk gazetedir. Bundan sonra iki kardeş Tiflis'-

te bir matbaa kurmuş ve Ziyayi Kafkasya adlı haftalık bir gazete neşrine başlamıştır. Bu gazetenin ömrü daha uzun olmuş, daha fazla Türklüğü alâkadar eden havadisleri koymak suretile evvelkisine nazaran daha ileri adım atılmıştır.

Kazan'da da Ruslar tarafından 1801 senesindenberi arap harflerile bir matbaa kurulmuş bulunuyordu, fakat bu matbaada hemen tamamile dinî eserler ile Kur'an basılmakta idi. Kazan matbaasında basılan Kur'an ve dinî eserler Rusya Türkleri arasına yayılıyor ve müslümanlık bu Türkler arasında kökleşiyordu. Bir taraftan Kur'anlar basılırken diğer taraftan da medreseler kurulmağa başlanmış, her şey Türklük için değil, her şey müslümanlık için çalışmıştı. Her büyük şehirde bir medrese kurulmuş, nihayet müderrisler arasında bazı hür fikirli ve ilmî çalışan adamlar da çıkmağa başlamıştı. Din yolunda mutaassıbane bir şekilde yürüyen bu müderrisler arasında Şahabeddin Mercanî biraz tarihe de kaçmış, tarihî birkaç eser vücuda getirmiş, bu eserler millî uyanışa doğru bir adım olmuştur. Hakikî yolu Abdülkayyum Nâsırî bulmuştur. Abdülkayyum Nâsırî bizim Ahmet Mithat Efendiye biraz benzemektedir. Bu büyük bir püblisistir. Her telden çalmış, her mevzua temas etmiş, salnameler çıkarmış, fakat millî benliği, asıl hakikî halk kültürünü meydana koymak için de çalışmıştır. Onun en büyük hizmeti halk bilmece, mâni, türkü, tarih manzume, atalar sözü toplıyarak neşretmesidir. Fakat daha ziyade Tatarlık çerçevesinde kalmıştır.

Yalnız Rusya Türkleri arasında değil, bütün Türklük âleminde büyük bir tesir yaparak Türkçülük cereyanına hız vermiş olan İsmail Bey Gaspıralı'dır.

1810 senesinde Kırım'ın Gaspıra köyünde doğmuş olan Mustafa Ağa Kafkasya umumî valisi tarafından Odesa'ya tahsile gönderilmiş, tahsilden döndükten sonra umumî valinin tercümanlığını yapmış, teğmen rütbesinde iken bu vazifeden çe-

kilerek Kırım'a dönmüştür. Mustafa Ağa birinci karısı öldükten sonra 1849 da Fatma Hanım adlı asîl bir kız ile evlenmiş, bu kadından 1851 yılında Bahçesaray civarında Avcıköy'de İsmail Bey dünyaya gelmiştir. Mustafa Ağa birkaç sene sonra Bahçesaraya yerleşmiş ve oğlunu tahsil ettirmeğe burada başlatmıştı. Bir müddet sonra İsmail Bey, Moskova askerî idadisine tahsile gönderilmişti. Bu devirlerde Rusya müfrit milliyetçilik içinde, koyu Slavcılık cereyanını takip etmekte idi. Rus denizi içinde boğulmakta olan Türklük âleminde ise bu cereyan bir aksitesir vücuda getirememiş, bütün Rusya Türkleri müslümanlık taassubu içinde pûyan olurken sadece İsmail Beyin ruhunda bu cereyan bir tesir vücuda getirebilmişti.

İşte bu tepki neticesindedir. ki İsmail Bey birkaç Türk arkadaşile beraber Giritte vukubulan isyana karşı Türk ordusuna katılmak üzere yola çıkmışlar; fakat Odesa'da pasaportsuz vapura bindiklerinden geri çevrilmişlerdi. Bu hâdiseden sonra mektebine dönmiyen İsmail Bey 1868 de Bahçe saray da Zincirli medresesinde rusça muallimi olmuş, ertesi sene maaşı artarak Yalta'da Dereköy mektebine geçmiş, bir müddet sonra da tekrar Bahçesaraya dönüp rusça öğretmenliğine devam etmiştir. 1872 de Parise giden İsmail Bey burada hayatını kazanarak 1874 sonlarına kadar kalmış. dönüşte İstanbula uğramış, Türk zabiti olmak, Türk ordusunda hizmet etmek arzusunda olduğundan teşebbüste bulunmuş, Osmanlı Sadrazamı bu mesele için meşhur Rus Sefiri İgnatief'e sormak sersemliğinde bulunmuş ve tabiî bu teşebbüsten bir netice çıkmamıştı. Bunun üzerine 1875 de Kırım'a dönen İsmail Bey 1878 e kadar resmî bir iş almamış, bu senenin sonlarında Bahçesaray Belediye Reisliğine seçilmiş, dört sene bu vazifeyi yapmıştır. İsmail Bey bu ana kadar yapmış olduğu hayat tecrübelerinden anlamıştı ki, Türk kavminin kültür seviyesini yükseltmek, eski ve geri kalmış zihniyet veya milesseseleri yıkmış, Türk milleti, arasında müşterek kültürü kurmak gerekir. Bunun üzerine neşriyat yapmak lâzım geldiğini düşünerek 1879 da bir ga-

zete çıkarmak için müracaata bulunmuş ise de Çar hükûmeti bu müracaatı reddetmişti. Gazete çıkaramıyan İsmail Bey yazı hayatına atılmış bulunuyordu. 1881 de Rusya müslümanları adlı makalelerini bir gazetede neşrettirmiş, yine bu senelerde birtakım küçük risaleler neşretmişti. Diğer taraftan gazete için müsaade almak hususunda teşebbüslerini tekrarlamakta, bunun için Petersburg'a seyahat etmekte 1883 de türkçe kısmı rusçaya tercüme edilmek şartile Tersüman adlı bir gazetenin neşrine müsaade alabilmektedir. Bundan sonra İsmail Bey birkaç yüz ruble abone parası toplamış, karısı Zühre Hanımın kıymetli eşyalarını, kendisinin para edecek mallarını satmış, küçük bir matbaanın esasını kurmuş; 1883 nisan 10 da Tercüman gazetesini neşre muvaffak olmuştu. Tercümanın neşri Rusların Kırım'ı elde etmelerinin yıldönümü bayramına tesadüf etmişti.

Bu gazete bütün Türklük âlemi üzerinde yapmış olduğu tesir dolayısı ile Türkçülük tarihimize şerefle girmiş olan mühim bir eserdir. İlk senelerde birkaç yüz tane satabilen Tercüman, zaman geçtikçe bütün Türklük âleminin biricik gazetesi olmuş, Kırım'dan itibaren Kazan. Kafkasya, Sibirya ve Çin'e kadar uzanan Türk yurdlarında okunduğu gibi İstanbul münevverleri arasında da birkaç bin tane satılmağa başlanmıştır. Fin'lerin Snelmann'ı Fin'ler için ne ise Gaspıralı İsmail Bey de bizim için odur. Türklük âleminin Türklük bakımından «dilde, fikirde, işde birlik» yapmasını bir düstur halinde ortaya attığı gibi, esir Türklerin kültür kalkınmasıyla esaretten kurtulabileceğini takdir etmiş ve pek çok mümanaata ve güçlüklere rağmen bunun için mücadele etmiştir. Kırımda çıkan bir türkçe gazetenin Türklük âleminde okunması Türkler arasında müşterek edebî dilin teşekkülüne doğru atılmış ilk esaslı ve ciddi adımdı. Binaenaleyh İsmail Bey gazetesinde ilân ettiği «dilde, fikirde işde birlik» düsturunu ciddî bir surette yürütmeğe çalışmıştır. Bu husustaki fikirlerini açıkça yazan İsmail Bey bütün Türkler arasındaki müşterek edebî dilin programını da yapmış,

daha sonra mekteblerin ıslahı için çalışmış, velhasıl Türkçülük-ğün adını ağzına almadan en koyu ve en mükemmel bir surette Türkçülük yapmıştır. Maatteessüf 1914 eylûl 11 de öldükten sonra onun bu büyük eseri devam ettirilememiştir.

Evvelce de kaydettiğimiz gibi Türkiye dışında İsmail Beyin bu hareketinden başka esaslı bir Türkçülük hareketi olmamıştır. Buralarda daha fazla islâmcılık hareketi olmuş, fakat bu sahada da atılan yeni ve ileri adımlar millî şuurun uyanmasına, milliyeti idrake doğru yürümek olmuştur.

Kazan'da gayyur Abdülkayyum Nâsırî'nin faaliyetinden başka Musa Akyiğit, Hüsameddin Molla (1885) adlı bir hikaye neşretmiş, Zâhir de Güzel kız Hatice (1887) ve Günahı kebair gibi hikâyeler çıkarmıştır.

Diğer taraftan İsmail Beyin ciddî teşebbüsleri bütün Rusya Türkleri arasında tesirini göstermiş, yeni usul medreseler kurulmuş ve tedrisatta bir yenilik başlamıştı. Fakat bu yenilik Kur'anı tecvid üzerine okutmak, ilmihali türkçe öğretmek, sınıflarda yazı tahtası kullanma gibi bir hareket olup tam mânasile bir yenileşme değildir. Ancak o zaman için ve eskiye nazaran bir ileri hareket telâkki olunmuştur.

Millî hayattan mevzular alarak eser yazan muharrirler arasında Ayaz İshaki de birçok hikâye, roman, tiyatro parçaları vücuda getirmiş, birtakım dram ve komediler yazmıştır. Ayaz İshaki'nin Türkiyede de neşredilmiş eseri vardır.

Artık Kazan'da bir mahallî edebiyat vücuda gelmekte ve bu literatür Fatih Kerimi, Ali Asgar Kemal, Fatih Emîr Han ve Alemcan İbrahim gibi muharrirlerin faaliyetile gittikçe zenginleşmekte idi. Mahallî şivelerle yazılan bu eserlerin neticesinde ve diğer taraftan yabancıların da teşviki ile maatteessüf ortaya bir Tatarlık meselesi çıkmış, Türklükle değil Tatarlıkla iftihar edecek kadar basit insanlar eserlerinde açıkça bunu ilân eylemişlerdir. Gitgide körüklenen bu hareket Tatarların Rusya

Türkleri arasında üstün bir millet olduğu iddiasını doğurmuş ve bu sersemce hareket neticesinde Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmuşlardır.

Şiir sahasında da şahsiyetler meydana çıkmağa başlamıştır. Tam Kazan şivesile şiir yazmamış, fakat şiirleri oldukça müessir olmuş olan Ak Molla'dan sonra Mecid Gafuri 1905 Rus inkılâbı sırasında millî duyguları harekete getiren güzel şiirler yazmış ve bundan dolayı Millet muhabbeti adlı şiir mecmuası hükûmetçe toplantırılmıştır. Kazan Türklerinin en büyük şairi Abdullah Tokay'dır. Daha küçük yaşta iken ana ve babasını kaybederek hayatını büyük bir ıstırap ile geçiren şair kısa bir zaman zarfında şöhret almış, yazmış olduğu şiirler her sınıf halk tarafından okunarak büyük bir rağbet görmüştü. Pek genç yaşında iken (27) 1913 nisan 15 de ölen Abdullah Tokay, Kazan Türklerinin edebiyat tarihinde mühim bir mevki tutmaktadır.

Japon - Rus harbinde Ruslar mağlûp olduktan sonra Rusyada vukubulan ihtilâl hareketi üzerine Çarlık hükûmeti Rusyadaki Türklere karşı biraz serbestî vermiş, onların millî hareketlerine bir müddet göz yummuştu. Bunun üzerine 1905 senesi birinciteşrinde Kazan muhbiri adlı bir gazete çıkarılmağa başlanmış ve bu gazetede Akçora oğlu Yusuf Bey de faaliyet göstermiştir. Bu gazeteden sonra Kazan'da, Orenburg'da, Ufa'da ve daha diğer şehirlerde pek çok türkçe gazete ve mecmua neşredilmeğe başlanmıştır. Bu kadar gazete ve mecmua neşredilince meslekler de vücuda gelmeğe başlamış, sosyalist fikirlerine taraftar olanlar, dinî mahiyet arzedenler ortaya çıkmış· fakat hiçbirisi de Türkçülük yapmamıştır.

Yine 1905 de Kazan'da millî tiyatro da kurulmuştur. Bu kurulan tiyatro 1917 senesine kadar devam etmiş, yerli muharrirlerin eserleri oynandığı gibi tercüme eserler de sahneye konmuş ve sahnede kadınlar da rol almışlardı.

Millî duyguların uyanmasına en mühim hizmette bulunan noktalardan birisi de millî tarihtir. Bu sahada da Kazan'da ileri adımlar atılmışsa da Kazan'ın faaliyeti daha fazla mahallî olduğu için tarihçiler de Kazan tarihine birinci derecede ehemmiyet vermişlerdir. Rızaeddin ibni Fahreddin çıkarmış olduğu Şûra mecmuasında büyük hâdiseler ve meşhur kimseler adı altında tarihten bahsetmeğe başlamış, Asar adlı eserinde de müstakil Kazan tarihinden değil, Rus idaresindeki Kazan Türklerinin tarihinden bahsetmiştir.

Tipterler ve aslı, Mişer dili ve kavmi, Kazan Türklerinin düğün merasimi ve saire gibi mühim tetkikler neşretmiş olan Ayneddin Ahmer'in de adını ancak ve hürmetle üzerinde durmak gerektir. Ayni zatın müstakil Kazan Hanlığından bahseden eserleri de vardır.

Bütün bu faaliyet Türklük âlemini bir kül halinde göremeyip sadece mahallî araştırmalara inhisar ediyordu. Türklük âlemini bir kül halinde görerek ilk defa eser neşreden Hasan Atâ Abeşidir. Hasan Atâ Tarih Kavmi Türkî adlı eserinde en eski devirlerden başlıyarak umumî bir Türk tarihi yazmış ve eserine de Türk kavminin tarihi adını vermiştir Hasan Atâ Tatarcılık ruhu ve cereyanı arasında Türklüğünü duyan ve yazan en hühim ve en değerli bir şahsiyettir. Bundan sonra ikinci adımı atmış olan Zeki Velidi'dir. Bunun eserine nâşirin ısrarı üzerine «Türk ve Tatar tarihi» adı konulmuş, Hasan Atâ ise sadece Türk kavminin tarihi adıyle eser çıkarmıştır. Hasan Atâ, millî tarihi mektepler için de yazmış, daha muhtasar olmak üzere diğer bir esercik neşretmiştir.

Zeki Velidi Türkoloji ve Türkçülük tarihimizde, üzerinde ehemmiyetle durulacak bir şahsiyettir. O bir taraftan Türkün millî tarihine ait değerli araştırmalar neşrederken diğer taraftan da en koyu Türkçülük yapmıştır. 1890 da Başkırdistanda Küzen adlı bir köyde doğmuş, 1916 da siyasî hayata atılmış, 1917 de Başkırt'ların Türkistan muhtariyetini istemiş ve bu

uğurda canla başla çalışmıştır. 1912 de çıkardığı Türk ve Tatar tarihi adlı eserinden başka muhtelif dillerde birçok tetkik neşretmiş olup 1917 de «Türk Yurdu» mecmuasının bir eşi olmak üzere Ali Zâhir ile beraber Kazan'da «Yurd mecmuası», Taşkent'te Türk vahdeti fikrini müdafaa edecek Kineş gazetesini çıkarmıştır. Son zamanda «Bugünkü Türkistan» adıyle büyük bir kitap da çıkarmış, Türkistan Bilik adıyle ayrıca bir seri neşretmeğe devam etmiştir.

Kazan Türklerinin mahallî kültür ve tarihleri üzerindeki çalışmaları daha epey zaman devam etmiştir. Hâdi Atlasî Kazan Hanlığı ve Sibir tarihi adlı eserlerile şöhret aldığı gibi Aziz Ubeydullah ve Ali Rahim gibi koyu Tatarcılık Zihniyetile hareket eden araştırmacılar da Tatar tarihi ve Tatar edebiyatı tarihi gibi eserler vücuda getirmiştir.

Bu devirlerde bazı siyasî faliyetler olmuşsa da bu eser bu gibi faliyetleri mevzuunun dışında gördüğünden burada bunlardan bahsetmeyi yerinde bulmamaktayız. Bundan dolayıdır ki Sadri Maksudî ve diğer zevattan burada bahsedilmemiştir.

Kazan Türkleri adlı eserile milliyetçilik ve Türkçülük tarihimize girmiş olan Abdullah Battal da yalnız siyasî faaliyette değil ayni zamanda kültür sahasında da çalışmalarda bulunmuştur.

* * *

1905 den sonra Azerbaycanda milliyet hareketi şuurlu bir surette ilerlemeğe başlamıştı. Bu yılda Ali Merdan Topçubaşı tarafından neşre başlanan Hayat gazetesi Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Beyler gibi iki mühim şahsiyeti de ortaya çıkardı. Artık bundan sonra İrşad, Füyuzat ve Taze Hayat gibi gazeteler de neşredilmeğe başlanmıştı. Hüseyinzade Ali Beyin de Türkçülüğe girişi, Kahirede çıktığını evvelce kaydettiğimiz Türk gazetesinde başlamıştır. Bu gazetede daha evvel Akçora oğlu Yusuf Bey bir makale neşretmiş ve bu makale

dolayısile Hüseyinzade de Tatar diye bir kavmin olmadığını; Kazan'lıların, Kırım'lıların ve daha diğer yerlerde bulunanların hep Türk oğlu Türk olduğunu yazmıştır. Ali Bey 1864 yılında doğmuştur. Tiflis Rus lisesinde, sonra Petersburg'da okumuş, buradan İstanbula gelip askerî Tıbbiyeye girmiştir. Tıbbiyeden doktor yüzbaşı olarak çıkan Ali Bey 1900 yılında Tıbbiyede muallim muavini olmuşsa da bir müddet sonra Azerbaycana dönmüştür. Bu sırada Ruslar, Japonlara mağlûp olmuş, memleket dahilinde azlıklara daha geniş bir hareket vermek lüzumunu hissetmiş olduklarından Hayat gazetesi çıkarılmış ve Ali Bey de bu gazetenin başmuharrirliğini yapmağa başlamıştır. Ali Bey bu gazetede bütün Türklerin bir kül olduğunu yazmıştır. Hayat gazetesinden sonra Füyuzat macmuasında yazılarını çıkaran Ali Bey, bütün Türkler arasında Anadolu lehçesinin edebî dil olarak kabul edilmesini müdafaa etmiş ve buna yazılarile de çalışmıştır. Azerî Türklerinin Rusya ve İrandan ziyade Türkiyeye dönüp dil ve kültür itibarile buraya bağlanması lüzumunu duyan Ali Bey bu faaliyetini Türkiyede de devam ettirmiştir.

Ağaoğlu Ahmet Bey de Türkçülük hareketimizde bir merhaledir. 1869 da Azerbaycanın Şuşa şehrinde doğmuştur. XVIII inci yüzyılda Erzurumdan Karabağa hicret eden bir ailedendir. Mirza Hasan, Ağaoğlu Ahmet Beyin babasıdır. Küçük Ahmet evvelâ bir mahalle mektebinde okumuş, sonra bir Rus mektebine girmiş, oradan liseye giderek 1887 de burayı bitirince yüksek tahsilini yapmak üzere Petersburg'a hareket etmiştir. Fakat gözleri ağrıdığı için burada tahsile devam edememiş, gözleri iyileşince de tahsilini ikmal Parise gitmiştir. Pariste bir taraftan tahsil ederken diğer taraftan da yazı âlemine girmiş, yurduna döndüğü vakit evvelâ Kaspi adlı rusça gazetede başmuharrirlik etmiş, sonra da Hayat gazetesinde faaliyete başlamıştır. Birkaç sene sonra Ağaoğlu irşad adlı bir bazete çıkarmış bilhassa bu havali Türklüğü arasında büyük bir ayrılık doğuran Sünni ve Şiir ihtilâfının ortadan kaldırılması için

çalışmıştır. Bu meseleye dair İslâm ve Ahund adlı bir eser yazmış, islâma göre ve islâm âleminde kadın adıyle rusça bir eser daha çıkarmıştır. Fakat bütün bu faaliyetler yine Türklük namına değil müslümanlık namına yapılmıştır. Maddî, mânevî ve hattâ siyasî kalkınmayı dahi kadın ve elifbe meselesinde arayan Ahmet Bey Türklerin diyeceği yerde «müslümanların» kalkınma meselesi diye hâdiseyi ele almaktadır. Bu esnada Ermenilerin, Türklere karşı hasım bir tavır almaları üzerine Ağaoğlu da Fedai adıyle gizli bir cemiyet kurmuş, bir taraftan da bu şekilde mücadeleye başlamıştır. Bütün bu mücadeleler neticesinde hükûmet tarafından tazyike ve takibe maruz kalan Ahmet Bey nihayet Türkiyeye kaçmak mecburiyetinde kalmış· burada da Türkçülük faaliyetine devam ettiği gibi pek mühim eserler de neşretmeğe muvaffak olmuştur.

Azerbaycan, millî uyanış hareketinde hız almış bulunuyordu. Hacı Zeynelâbidin adlı bir zengin bu hareketlere para ile yardım ediyor, İstanbuldan merhum muallim Cevdet Bey getirtilerek bir muallim mektebi kuruluyordu. Azerbaycan sade ırkı ve aslı bakımından değil, kültürü ve edebiyatı, hattâ dili bakımından da bize en çok yaklaşmış olan bir Türk yurdudur.

TÜRKÇÜLÜĞÜN SİSTEMLEŞMESİ

Türkçülük hareketi artık kökleşmeğe ve münevverler arasında yayılmağa başlamıştı. Fakat bir mecmua etrafında toplanarak bunu sistemleştirmek için bir hareket olamamıştı. İzmirde, Eskişehirde ve Selânikte bazı gazeteler sade bir dil ile yazı yazmağa başlamışlarsa'da bu işin fikriyatını yapmak ve sistemleştirmek şerefi Selânikte çıkan Genç Kalemlere aittir.

Genç Kalemler Selânkte Ali Canip, Ömer Seyfeddin ve birkaç arkadaşı tarafından neşredilmeğe başlanmıştı. 1327 senesinde (1911) neşredilmeğe başlanan bu mecmuade memleketin kalem erbabından yedi sual sorulmakta ve dil işi bir dâva olarak ele alınmaktadır. Sorulan sualler şunlardır: 1 — Diller tabiî bir tekâmüle duçar oluyorlar. Bu tabiî cereyanları anlıyan yenilikçilerin bu yürüyüşü kolaylaştırmağa ve çabuklaştırmağa yetkisi var mıdır? 2 — Bir dil başka bir dilden kelime alır; fakat kaide de alabilir mi? 3 — Osmanlıcanın arapça, acemce, türkçeden mürekkep sun'î bir lisan olduğuna dair Cevdet Paşa merhumun ve onu takip eden sarfçıların iddiası doğru mudur? 4 — Tasfiyecilerin iddiası gibi dilimizdeki türkçeden başka sözleri atıp bunun yerine çağataycadan, nogaycadan, türkmenceden kelimeler almak dillerin tabiî tekâmülüne muvafık mıdır? Bir dil kendi cezirlerinden mi, yoksa kendi tasarruflarından mı müteşekkildir? 5 — Konuşma dilimizde arapça· acemce terkipler, cemiler, edatlar kullanılmıyor. Yazı dilimizde de buna doğru bir gidiş vardır. Bu esası düstur ittihaz

ederek kabul etmek tabiî gelişmeye daha uygun değil midir?
6 — Bu suretle neticede dilimiz sadeleşmeğe gitmiyecek midir?
7 — Halk tarafından kullanılan menekşe, heybe, kavga, kalabalık gibi aslına göre doğru olmıyan sözlerin bu şeklini tercih etmek daha iyi değil midir?..

Görülüyor ki, Genç Kalemler dil meselesi hakkında sarih bir fikir sahibi ve bir tezin müdafii olarak meydana çıkmıştır. Nitekim başka bir nüshasında da «Yeni lisan Çağatay türkçesini, yahut Anadolu lehçelerini tervice çalışmıyor, geriye, maziye dönmüyor, İstanbulda konuşulan en gelişmiş Türk lehçesini bütün incelikleri ile meydana çıkararak bütün Türklere tamim etmek istiyor.» denilmektedir. Yine burada dilimize osmanlıca değil, türkçe demek lâzım geldiği izah edilmektedir.

Genç Kalemler'e Tevfik Sedat imzası ile Turan adlı bir şiir vererek Ziya Gökalp de katılınca bu mecmua artık Türkçü bir mahiyet de almaya başlamıştır.

Vatan ne Türkiyedir Türklere, ne Türkistan,
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!..

Diye ilk defa bağıran Ziya Gökalp bu mecmuaya daha birçok yazı yazmış, felsefî makaleler çıkarmış, öyle tesir etmeğe başlamıştı ki yine burada Türü çocuğu adıyla bir hiâye yazmış olan Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp'ın yukarıda yazdığımız mısralarını hikâyesinin başına koymuştu. Genç Kalemler artık yeni lisan umumî başlığı altında başmakaleler yazmakta dil dâvasını en başa geçirmekte idi. Profesör Kunos da bir yazı ile bu dâvayı alkışlamış, Gökalp imzasile de Altın destan adlı bir Türkçü şiir daha neşredilmişti. Bu şiir de:

Yüce Türk Tanrısı! Gönder bir yalvaç!
Yasanı bilen yok, gerektir dilmaç,
İlhan gönder, altın devri tekrar aç!..

Diyen Gökalp'ın fikirlerine bütün mecmua da iştirak etme-

ğe başlamış, «Kafkasyalı genç edip» Aka Gündüz'ün Türk kalbi adlı küçük hikâyelerinden Nine ve Oğul adlı birisi de mecmuaya dercedilmiştir ki Aka Gündüz hikâyesinde Baykal'ın ötesinden gelen bir Türkün ağzından şu sözleri nakletmektedir:

— Karındaş, karındaş!.. Orası Türk elidir. Orası bir ocaktır ki hâlâ, yavaş yavaş, için için tüter. Bir sivri yamaca tırmanıp o bacalardan tüten esmer ve beyaz dumanların birer gelin kız gibi salındığını, inceldiğini yükseklere, çok yükseklere uça uça eridiğini görsen derin bir imanla içinden dersin ki: Bu ocak sönmiyecek, hiç sönmiyecek...»

Genç Kalemler'in başka bir nüshasında Hindistan ve Türkler adlı uzun bir makaleye tesadüf ediyoruz.

Her yeni harekete evvelâ şiddetle hücum eden, sonra bu işin yürümekte olduğunu görünce derhal ona katılan Mehmet Fuat Bey (Köprülü) bu yeni lisan hareketine «Serveti Fünun» mecmuasında hücum etmeğe başlamış ve arapça, farsça terkiplerin güzelliğini müdafaa ederek şu satırları yazmıştır: «Öyle inse, zarif tertipler vardır ki onları bir darbei inatla kıracak olursak yapmak istediği tâci san'ate zümrütler, inciler, yakutlar yerine bayağı sırçalar koyan bir kuyumcu mevkiinde kalacağız.» Daha sonraları latin harflerine ve tarih tezine karşı da aynı muhalefeti gösteren Mehmet Fuat Beye Kâzım Nâmi cevap verdiği gibi Yekta Bâhir imzasile başka bir nüshada da cevap verilmiştir. Yeni lisancıları «dokuma bir şalvar giyerek su başında yanık destanlar inşad» edecek ve «şem ve pervane gül ve bülbül, Leylâ ve Mecnun gibi kelimelerden bir nefhai milliyet» duyacaklar diye tezvif etmekte olan zat şöyle bir cevap almaktadır: «Halbuki biz hem evvelki günün irsî ve intisalî her şeyini, bütün an'anelerini yıkmağa hem de onun «milletim nev'i beşerdir vatanım ruyi zemin» teranesiyle demsaz olan herze vekillerini boğmağa, kat'iyen bir nefes aldırmamağa azmettik.»

İmanlı, kudretli ve fedakâr insanların elinde zafere erişmemiş bir dâva olamaz. Genç Kalemler'in de dâvası zafere ermiş ve bugünkü yazı dilimiz meydana çıkmıştır. Genç Kalemler, Türkçülük dâvasını da gütmekte idi. Mecmuanın hareketli bir muharriri olan Ali Canip millî lisan ve millî edebiyat diye makale yazarken Ziya Gökalp de:

Türk bir millet, bir ordu katılmıyan kaçaktır.

Diye bağırıyordu. Artık Ziya Gökalp de Tevfik Sedat gibi müstear isimler kullanmamakta ve Gökalp imzasıyla Türklük unvanlı şiirler yazmakta idi. Ziya Gökalp bu şiirinde de:

Lâkin asla unutmaz Oğuz Hanın evlâdı
Turan denen o yurdu, Turan denen o adı

Diye haykırmakta idi. Genç Kalemler'de Ziya Gökalp, Ali Canip, Ömer Seyfeddin'den başka Reşat Nuri, Celâl Sâhir, Hakkı Süha, Kâzım Nâmi, Muvaffak Galip Suphi Etem gibi imzalara da tesadüf olunmaktadır.

Genç Kalemler'de yeni lisan fikrini müdafaa edenler içinde Ömer Seyfeddin başta gelir. Ve bu fikir evvelâ Ömer Seyfedinden doğmuş, sonra Ali Canib'in elinde olgunlaşmıştır.

Ömer Seyfeddin 1884 de Gönen'de doğmuştur. Babası Binbaşı Ömer Beydir. Ailesi Istanbula geldiği vakit küçük Ömeri Aksarayda Mektebi Osmaniye vermişler. Buradan Baytar mektebine verilmiş, daha sonra da Edirne idadisine gönderilmiştir. 1903 de Harbiyeden piyade mülâzimi sanisi olarak çıkan Ömer Seyfeddin İzmir redif fırkasında vazife görmeğe başlamış ve hiç şüphesiz bu sırada İzmirdeki sade dil ile yazı yazmak hareketini görmüş ve bunu benimsemiştir. 1908 de mülazimi evvel olan Ömer Seyfeddin üçüncü ordu nizamiye taburlarına memur edilmiş, sonra bir hudut bölüğüne tâyin olunmuştur. 1910 da askerlikten istifa eden genç muharrir Selâniğe gitmiş, burada Genç Kalemler'e katılmıştır. Balkan muharebesinde tekrar orduya alınmış ve Yanya kalesinde Yunanlılara esir düş-

müştür. Bir senelik esaretten sonra İstanbula gelmiş ve tekrar askerlikten istifa etmiştir. Ömer Seyfeddin kimseye minnet etmiyen ve kalemiyle hayatını kazanmak istiyen bir muharrir olduğundan yazıları sayesinde geçinmeğe başlamıştı.

1913 de Kabataş Sultanisine edebiyat hocası olmuş ve ölünceye kadar hoca, muharrir kalmıştır.

Ömer Seyfeddin sadece yeni lisan fikrini ortaya atan bir muharrir değil onu en güzel bir surette tatbik eden ve Türk dilinin en temiz ve en sade bir üslûbu ile eserler veren bir muharriri olduğu gibi eserlerinde milliyet hislerini en güzel bir şekilde de tebarüz ettirmiştir. Yeni Mecmuada Osmanlı tarihinden alarak yazmış olduğu hikâyeler herkesçe seve seve okunur. Türk kahramanlığı, Türk misafirperverliği, Türk mertliği Ömer Seyfeddin'in kaleminde en güzel bir şekilde canlanırdı.

6 Mart 1920 Cumartesi günü genç yaşında gözlerini ebediyen kapadığı vakit idealist hikâyecilik sahasında büyük bir boşluk bırakmıştı.

Ömer Seyfeddin'in ileri sürdüğü yeni lisan fikrini en iyi benimsiyerek en mükemmel bir surette müdafaa eden Ali Sanip'tir. Ali Canip 1886 da Üsküdar'da doğmuştur. Babası Evkaf Nezareti memurlarından Halil Saib, annesi de Anapa Müftüsü İslâm Efendinin kızı Hafiza Nuriye Hanımdır. Babası 1910 da Selâniğe nefyedilmiş ve orada ölmüştür. Ali Canip ilk tahsilini İstanbul'da yaptıktan sonra babası Selânik'e nefyedilince oradaki Mülkiye idadisine girmiş, son sınıfta iken İstanbul'da müsabaka ile Hukuka girmek mümkün olduğunu duymuş ve müsabakaya girerek muvaffak olmuşsa da Hukukta uzun zaman tahsiline devam edememiş, Selânik'e dönmeğe mecbur olmuştur. Bir müddet sonra Selânik'teki Hukuk mektebine devama başlamış, son sınıfta iken İstanbula hareket etmiştir. Ali Canip Selânik'te iken bir taraftan Hukuka devam ediyor, bir taraftan da birkaç mektepte ders veriyordu. Selânik'te iken yeni kurulan sultaniler için açılan edebiyat muallimliği imtihanına gir-

miş ve muvaffak olmuştu. Artık Ali Canip hayatını maarife basretmiş, yıllarca muhtelif mekteplerde edebiyat okutmuş, sonra idare ve teftiş kadrosuna girmiş, maarif müdürlüğü, maarif müfettişliği yapmış, Büyük Millet Meclisinde de bir müddet mebus olmuş olup bugün İstanbul Üniversitesinde profesördür.

Ali Canip özü, sözü doğru, mert, boyun eğmiyen sağlam karekterli bir şahsiyettir. Genç Kalemler'de kendi imzasıyla yazılar ve şiirler yazdığı gibi Yekta Bâhir Celâl Sakıb ve Gökalp imzalarıyla de yazılar yazmakta ve yeni lisan tezini en hararetli bir şekilde müdafaa ederek bu yolda canla, başla ilerlemekte idi. Hiç şüphe edilemez ki Genç Kalemler'in ruhu Ali Canip idi. Burada yeni lisan dâvasını muvaffakiyetle müdafaa etmiş ve dâvasının muzaffer olduğunu da görmüştür.

Genç Kalemler mecmuasına evvelâ Turan'dan bahseden bir şiir ile karışan Ziya Gökalp Türkçülüğü sistemleştiren en mühim şahsiyettir. Ziya Gökalp'ın bilebildiğimiz en eski ceddi Ali Ağadır. Ali Ağa Diyarbekir'in Çermik kasabasında iken buradan merkez şehre gelerek yerleşmiştir. Oğlu Abdullah Ağa da tımar sahibi olmuş bir şahsiyetti. Bunun da oğlu Müfti Hüseyin Sâbir Efendi İkinci Mahmut devrini idrak etmiş münevver bir şahsiyet olup padişahın ihsanına nail olmuş, oğlu Mustafa Sıtkı Efendi de Nusaybin kaymakamı iken ölmüştür. Mustafa Sıtkı Efendinin Abdullah, Hacı Hasib ve Mehmet Tevfik adlı üç oğlu olmuştu. Bunlardan Mehmet Tevfik vilâyet evrak müdürlüğünde bulunmuş, Vilâyet matbaasının müdürlüğünü ve Vilâyet gazetesinin de başmuharrirliğini yapmıştır. Bu devirde çıkarılmakta olan salnamelerden Diyarbekir'e ait olan (1884) salnameyi Mehmet Tevfik Efendi tertip etmiştir. Mehmet Tevfik Efendinin Mehmet Ziya ve Nihat adlı iki oğlu olmuştur. 1875 de Diyarbekir'de Melik Ahmet mahallesinde doğmuş olan Mehmet Ziya ilk tahsilini Diyarbekir'de Mercimek örtmesi ilk mektebinde yapmış, bundan sonra Askerî Rüşdiyeye devam

etmiştir. Rüşdiyenin son sınıfında iken babasını kaybeden Mehmet Tevfik bundan sonra Mülkiye İdadisine devam etmiş, burada iken Muallim Naci, Ahmet Mithat, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in eserlerini okumuştur. Burayı bitirdikten sonra artık Ziya Gökalp vecd içinde yaşıyan ve kabına sığamıyan bir genç olmuştu. Onu Diyarbekir'in havası gittikçe sıkmakta, bedbin bir hale getirmekte idi. Buna bir çare olmak üzere İstanbula gitmek istiyen Mehmet Tevfik'e ailesi mâni olduğu gibi, onu evlendirmek istiyorlardı. Mehmet Tevfik yaşamının gayesini bulamamış ve bir mefkûreye sarılamamış bir halde iken bir de böyle güçlüklerle karşılaşınca intihardan başka çare bulamamış, fakat mes'ut bir tesadüf eseri olarak ölümden kurtulmuştu. Bundan sonra İstanbula gitmeğe muvaffak olan Mehmet Tevfik burada Baytar mektebine kaydedilmiş ve İstanbul'un fikir âlemine karışmağa çalışmış fakat bir müddet sonra tevkif edilmiş, Taşkışla'da hapsolunmuş bir sene mahkumiyetten sonra memleketi olan Diyarbekire gönderilmişti. Diyarbekir'de ölen amcası Hasip Efendinin kızı Cevriye Hanımla evlenen Mehmet Tevfik bir müddet münzevi bir hayat sürmüş, kendini okumağa vermişti. Nihayet İttihat ve Terakkinin çalışmasıyla hürriyet ilân edilince Ziya Gökalp de faaliyete geçmişti. Artık Ziya Gökalp bir taraftan hürriyet hakkında fikirlerini yayıyor, diğer taraftan da İttihatçılarla muhaberede bulunuyordu. İttihatçılar Ziya Gökalp'ı takdir ve ondaki cevheri görerek 1909 da Selânik'e davet ettiler. Selânik'te merkezî umumî âzası olarak çalışan Ziya Gökalp buradaki fikir hayatına da karışmış, Genç Kalemlerde şiir ve makaleler neşretmiş, Tevfik Sedat, Demirtaş ve Gökalp adlarile yazılar yazmış ve altın destan adlı sütunda şu mısraları neşretmiştir:

Kırım nerde kaldı, Kafkas ne oldu?
Kazandan Tibete değin Rus doldu,
Hatay'da analar saçını yoldu,
Şen yurtlar ne halde, viran nerede?
Gideyim, arayım: İran nerede?

Ziya Gökalp artık muhitini bulmuş· faaliyet sahasını genişletmeye başlamıştı. Merkezi umumide çalıştığı gibi İttihat Terakki İdadisinde içtimaiyat dersleri veriyordu.

1921 de İttihat ve Terakki merkezi umumisi Selânik'ten İstanbula gelince Ziya Gökalp de birlikte İstanbula gelmişti. İstanbul'da Ziya Gökalp'ı daha faal, daha verimli olarak görmekteyiz. O sıralarda İstanbul'da dernekler, ocaklar, yurtlar kuruluyor, mecmualar çıkarılıyor ve Türkçülüğe doğru adımlar atılmağa çalışılıyordu. Ziya Gökalp tam zamanında İstanbula gelmiş, hemen bu faaliyete karışmış, Türkçülük idealini sistemleştirmiş, yalnız ideali için çalışmış, konuşmuş ve yazmıştı. Türkocağında fikirlerini yayarken matbuat âleminde de yazılar yazmakta ve nihayet İstanbul Darülfünunda içtimaiyat derslerini okutmağa başlamaktadır. Ziya Gökalp sade Türkçülüğü sistemleştirmekle kalmamış, memlekete birçok ilim adamı, idealist yetiştirmiş· yurda ilmî tefekkürü sokmuş, millî tarih, millî efsanenin ehemmiyetini anlatmıştır. İstanbul'da faaliyetine devam ederken artık bir mecmua etrafında buluşmak zaruretini hissetmiş, meşhur Yeni Mecmua kurulmuş ve Türkçülük hareketi tam mânasile sistemleşmeğe başlamıştı. Bu mecmuada artık doğrudan doğruya Türkçülük hareketi yapılmakta ve bu hareketi Ziya Gökalp idare ederken yeni elemanlar da buna katılmakta idi. Ömer Seyfeddin millî tarihimizden alarak en güzel hikâyelerini yazmağa başlamış, Orhan Seyfi hece vezninin en mükemmel şiirlerini vermiş, Ahmet Refik Osmanlı tarihini canlı bir tablo halinde, yaşatmağa başlamıştı. Bu feyizli çalışmalar çok sürmedi. Umumî harpten mağlûp olarak çıkmış bulunuyorduk. Öz yurdumuz bahanelerle istilâ edilmeğe başlanmıştı. İstanbula da yabancılar ayak basmış ve yurdun ileri gelenlerini tevkif etmişler, Malta'ya sürmüşlerdi. Ziya Gökalp de bu arada idi. Malta'da bir müddet kaldıktan sonra yurduna dönen Ziya Gökalp Diyarbekire gitmiş, orada Küçük Mecmuayı çıkarmağa başlamış, nihayet Ankara'ya gelip Maarif Vekâleti telif ve tercüme heyeti reisi olmuştu. Bundan sonra

Büyük Millet Meclisine mebus seçilen Ziya Gökalp çalışmalarına devam etmiş, fakat hastalanarak daha verimli olacağı bir zamanda (25 birinciteşrin 1942) hayata gözlerini kapamıştı.

Ziya Gökalp tarih yazdı, fakat tarihçi değildir. Ziya Gökalp şiir yazdı; fakat şair değildir. Velhasıl Ziya Gökalp ne bir sosyoloğ ne bir folklorist, ne de bir siyaset adamıdır. O: sadece bir idealisttir. İdeolojisini kurmak, sistemleştirmek için bütün bu bilgi sahalarına başvurmuş, her ilmi ideolojisine hizmetkâr olarak kullanmış, ideolojisi için konuşmuş, yazmış ve okumuştur. Türkçülük ideolojisinde onun koymuş, olduğu naslar bu ideolojinin esasını teşkil eder. Binaenaleyh bunun ancak teferruatı değiştirilebilir. Ziya Gökalp Türkçülüğün esasları adlı eserinde bu esasları yazmıştır. Bunların izah ve münakaşasını başka bir eserimize bırakıyoruz.

Ziya Gökalp'ın hiç tesirinde kalmamış ve tıpkı Ziya Gökalp gibi sadece Türklük ve Türkçülük için yazmış, okumuş, çalışmış olan muhterem bir sima daha vardır: Rıza Nur.

Rıza Nur Sinoplu'dur. Baba tarafından bilinen en eski atası İçkale denilen Sinop hisarının imamıdır. Bu zatın el yazısıyla yazılmış olan bir kitapta bu ailenin 200 yıllık olduğu kaydedilmektedir. Annesi de Sinoplu'dur. 1879 da doğmuş, beş yaşında Kapan ilk mektebine devama başlamıştır. Mektebin hocası Rıza Nur'un zekâsını takdir ederek babasına oğlunu İstanbula göndermeyi tavsiye etmiş, babası da Mülkiye rüşdiyesini bitiren oğlunu tahsiline devam etmesi için İstanbula göndermiştir. İstanbul'da halasının yanında kalan Rıza Nur Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesine yazılmış ve burada sınıfının birincisi olmuştur. Kendisi subay olmak istediği halde imam olmasına rağmen tabiplik de yapan babasının ısrarı üzerine Kuleli'de Tıbbiye İdadesine kaydedilmiş, burada da sınıfının en çalışkanı olarak kendisini göstermiştir. 23 yaşında doktor yüzbaşı olarak mezun olmuş, Gülhanede bir sene staj görmüş ve sonra asistan ve doçent olmuştur. Tıpta ihtisas sahası operatörlük idi.

Bilhassa sünnet üzerine araştırmalar yapmış, bu sahada yeni âletler bulmuş· eserler yazmış ve eseri Almanca'ya da çevrilmiştir. Askerî doktorluk hayatında bir defa Sırp hududundaki Zibefce'ye, bir defa da İşkodra'ya memur edilmiş, sonra Haydarpaşa'daki Tıbbiyede açılan müsabaka imtihanına girerek muallim muavini olmuştur. Biraz sonra Rıza Nur'un teşebbüsü ile Tıbbiyede çocuk cerrahisi ve ortopedi için bir kürsü kurulmuş ve Rıza Nur bu kürsünün profesörü olmuştur.

Rıza Nur, talebelik zamanındanberi siyasetle uğraşıyordu. O zamanları «Muzır evrak» denilen Avrupa'daki Jön Türklerin neşrettiği gazeteleri İstanbula getirip dağıtırdı. Meşrutiyetten evvel İttihat ve Terakki fırkasına girmiş, meşrutiyet ilân edildiği vakit Tıbbiyelileri toplayıp büyük bir alay teşkil etmiş ve İstanbul'daki bu hareket bütün İstanbul'un da Selânik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlik olduğu fikrini vererek Abdülhamidî korkutmuştu.

Rıza Nur 1908 Meb'usan Meclisine meb'us olarak gönderilmiş, İttihat ve Terakkide görmüş olduğu yolsuzluklardan dolayı istifa etmiş ve bu fırkaya karşı muhalefete başlayınca iki defa Bekirağa bölüğüne hapsedilmiş, bütün bunlara ve sokakta vurulma tehditlerine rağmen muhalefette devam eylemişti. Bir müddet sonra İttihat ve Terakki Babıâli'yi basarak hükümeti tekrar ele alınca Rıza Nur'u da hapse atmışlar, sonra da memleket dışına sürmüşlerdi. Rıza Nur Paris'te ve Mısır'da Türklüğe ait araştırmalara başlamış, on dört cilt olmak üzere bir Türk tarihi yazımız, üç ciltlik Türk şiirinin evolüsyonu tarihi, iki ciltlik Türk şiir biliği adlı eserler hazırlamıştır.

Sekiz yıl kadar gurbette yaşadıktan sonra mütareke senelerinde İstanbula gelebilmiş, hemen siyaset sahasına atılmış, İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile beraber çalışarak Sultanahmet Camiinde büyük bir miting yapmış diğer taraftan da matbuada, bilhassa İkdam gazetesinde neşriyata başlamıştı. Kendisi de ayrıca Akvam adlı bir gazete çıkarmış, işgal kuvvet-

lerinden hiç korkmadan tam bir Türkçü olarak ortaya atılmıştı. Bu sırada İstanbul'da açılan Meb'usan Meclisine yine Sinop meb'uşu olarak iştirak etmiştir. Bu meclis, Millî misakı yapmıştır; ki bu misakı yapan encümende Rıza Nur da bulunmakta idi. Bundan sonra Anadoluya geçerek millî hükûmete iştirak etmiş, Maarif Vekili olmuş ve Hariciye Vekâletine de vekillik etmiştir. Rıza Nur Maarif Vekâletini kurarken Türkçülüğe başlamıştır. Artık Rıza Nurun en sarsılmaz akidesi bu milletin ve bu devletin kurtulmasının ancak Türkçülük sayesinde olabileceği idi. Binaenaleyh Türkçülüğünü fiil ve hareket sahasına geçirebilmek için Maarif Vekilliği en müsait bir vazife idi. Bu Vekâleti kurarken ilk defa olmak üzere bir Hars Umum Müdürlüğü de vücuda getirmiş, bu müdürlüğün Türk harsını araştırmasını, millî varlığımızı ortaya koymasını istemişti. Evvelâ öz Türkçe adlardan mürekkep bir liste hazırlayıp bunu bütün Maarif Müdürlüklerine göndermiş, sonra bütün maarif mensuplarının öz Türkçe ad takınmalarını emretmişti. Diğer bir tamim ile Türk folkloruna ait malzemenin toplanarak Maarif Vekâletine gönderilmesini emretmiş, bu surete Vekâlette Millî harsımızın öz kaynaklarını gösteren malzeme toplanmağa başlanmıştı. Tedrisatı iptidaiye sözü yerine ilk defa olarak ilk tedrisat, iptidaî mektebe ilk mektep adını koymuştu. Orta mektep, orta tedrisat, lise, yüksek tedrisat tâbirlerini de Rıza Nur koymuştur. Daha sonra ilk defa olarak bir sicil ve istatistik müdürlüğü kurmuş ve Vekâlet sicilinin birinci numarası Rıza Nur'a verilmiştir. Bir müddet sonra Rıza Nur Ruslarla bir andlaşma yapmak üzere Yusuf Kemal ve Ali Fuat Paşa ile Rusya'ya gitmiş, resmî işlerini muvaffakiyetle görürken türkoloji için de burada çalışmağa muvaffak olmuştu.

Rıza Nur Beyin Sakarya savaşında da büyük hizmetleri görülmüştü: Cephe gerisinde kurduğu iki hastahanede yüzlerce yaralıya bizzat ameliyat yapmış, bir müddet sonra Sıhhiye Vekili olması için çok ısrar ettiklerinden bu Vekâleti kabul etmiştir. Türk milleti, girişmiş olduğu İstiklâl Savaşında muzaf-

fer çıktıktan sonra Lozan'da sulh konferansına ikinci murahhas olarak iştirak etmiş, başmurahhasımız İnönü'nden sonra bu şerefli muahedeye imza koymuştur. Sıhhiye Vekâletinden çekildikten sonra İstanbula çekilmiş, bütün ömrünü Türk tarihini basmağa hasretmişti. Bu eserin ancak 12 cildini bastırmağa muvaffak olmuştur. Bu büyük eser bütün Türklerin tarihini bir araya toplıyan, Türk ve tam bir Türkçü gözü ile yazılmış muazzam bir eserdir. Eser, okuyana baştan başa Türkçülük telkin etmektedir. Vak'aları anlatırken sırası düştükçe Türk okurlarına açık ve doğru yolu göstermiş ve millî terbiye vermeğe muvaffak olmuştur.

Rıza Nur gerek siyasî hayatında, gerek ilmî hayatında aslâ boyun eğmiyen sağlam bir karakter sahibi ve her Türkçüye nümune olan bir şahsiyettir. Sadece Türklük ve Türkçülük için yaşamış, sözünü ve kalemini sakınmadan hareket etmiş, doğruluğun, mertliğin ve samimî Türkçülüğün nümunesi olmuştur.

Rıza Nur'dan evvel, Necip Âsım'dan sonra millî tarihimiz hakkında eserler neşredilmiştir. 329 senesinde Rıdvan Nafiz Bey Küçük Türk Tarihi adıyla bir eser çıkarmış olup çocuklar için yazılan ve millî tarihimizi en güzel bir şekilde bülgarize eden eserin önsözünde şu satırlar vardır./ «Bak ataların ne diyor: Türk oğlu!.. Senin bir vazifen büyük, pek büyük bir vazifen var... Kollarının kuvvetini, damarlarının kanını, ruhunun ateşini hep o vazifeni yapmak için sarfetmelisin: Dile ve bütün varlığınla uğraş ki, Türklük yine dünyaya buyursun. Türk bayrağı her şeyin üzerinde yükselsin, Türk vatanı kurtulsun... Türk vatanı... Fakat bu yalnız Türkiye değildir... Hayır arslan oğlu!. Türkiye sana pek küçük gelir... Türk vatanı; Türk ayağının bastığı, Türk dilinin söylediği, Türk mezarının bulunduğu yerlerdir. Türk vatanı; Turan denen o geniş ülkedir ki tarih Türklüğü oraya bağlamıştır..»

On iki, on üç yaşlarında iken okumuş olduğum bu esere ve yukarıdaki satırlara ben de Türkçülüğümü borçlu olduğum için onu burada ehemmiyetle kaydetmeyi yerinde buldum.

Ziya Gökalp'ın teşebbüsü sayesinde İstanbul Darülfünunu yeni elemanlarla kuvvetlendirilmiş, gençliğe millî terbiye ve hakikî ideal verebilecek şahsiyetler Darülfününde birer kürsü işgal etmişlerdi. Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Halim Sabit birer kürsü işgal ederken Türk tarihi kürsüsünü de M. Şemseddin (Günaltay) deruhte etmişti. Türk Darülfünününda ilk defa millî tarihi okutmuş olan M. Şemseddin Kemaliye (Eğin) de 1883 yılında doğmuş olup babası müderris İbrahim Efendidir. Küçük yaşta İstanbula gelen Şemseddin Üsküdar'daki Ravzai Terakki mektebinde ve Vefa idadisinde okuduktan sonra Darülmuallimini âliyede tahsilini bitirmiş, Kıbrıs'ta Lefkoşe idadisine muallim tâyin olunmuştur. İşte M. Şemseddin'in Türkçülüğü burada başlar. Kıbrıs'a gider gitmez. Mısır'da ve Avrupa'daki Jön Türklerin neşriyatı ile alâkadar olmuş bunları takip etmeğe başlamış, hattâ bir aralık gizlice Kıbrıs'tan Suriye'ye gidip bir ay kadar kalmıştı. M. Şemseddin açık bir surette görmekte idi; ki gerek Kıbrıs'ta ve gerek Suriye'de Rumlar ve Araplar milliyetperver olup Türkler ise büyük bir lâkaydî içinde yaşamaktadırlar. Bu sırada Mısır'da Türk gazetesi neşredilmekte ve Türklüğe ait meseleleri açıkça ortaya atmaktadır. M. Şemseddin Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbula dönmüş, Avrupa'ya gönderilmek üzere açılan bir müsabaka imtihanına girmiş, muvaffak olmuş, Lozan Üniversitesine girerek burada okumağa başlamıştı. Bu esnada Meşrutiyet idaresini kuranların Emniyeti Umumiye Müdürlüğüne getirmiş oldukları Miralay Galip Bey tetkikat için İsviçre'ye gelmişti. Galip Bey de Osmanlı siyaseti takip ediyor, imparatorluk dahilindeki muhtelif unsurları kaynaştırmak istiyordu. Bu maksatla, İsviçrede bulunan ve o zamanları tebaamız olan Bulgar, Sırp, Arnavut, Rum, Ermeni, Arap vesair talebeleri bir araya toplamış, çay içilmiş, fotoğraflar çıkarılmıştı. Bu toplantıya iştirak eden M. Şemseddin sonra bu unsurlar ile sık sık temas etmiş ve görmüştü ki bunların hepsi de milliyet idealine son derece bağlı olup bu duygularını Türk düşmanlığı ile beslemekte idiler. İşte

bu müşahedeler M. Şemseddin'de Türkler arasında da millî şuuru canlandırmak, ateşlendirmek lüzumunu hissettirmiş, yurda döner dönmez bu vâdide çalışmağa başlamıştı. Yurda döndükten sonra Midilli idadisine müdür olmuştu. Balkan harbinde Midilli'nin işgali üzerine İzmir'e dönmüş, bir müddet sonra bura lisesi müdürlüğüne tâyin olunmuştur. Lisede müdür iken Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmet Beyler İzmir'e gelmişlerdi. Bu iki Türkçü M. Şemseddin'i lisede arayıp bulmuşlar ve müşterek idealde anlaşmışlardı. Artık hep aynı gaye için çalışacaklardı; fakat müslüman unsurları kuşkulandırmamak ve bunların, diğerlerinin ayrılık gayretlerine karşı, imparatorluğa bağlı kalmalarını temin etmek vatanın menfaati icabı olduğundan müslüman unsurlarla Türklerin arasını açmadan millî duyguyu uyandırmağa çalışmak lüzumunu kabul etmişlerdi. Hâdiseler Türk'e Türk'ten gayrısının faydalı olamıyacağını açık bir surette göstermişti. Balkan harbinde Arnavutlar, Umumî harpte Araplar, Türklere olan ihanetlerini, Türklere olan düşmanlıklarını göstermişler ve artık Müslüman unsurunu kuşkulandırmak değil sadece Türk unsuruna dayanmak lüzumu hâsıl olmuştur. M. Şemseddin, İstanbul Darülfünununda Türk Tarihi, müderrisliğini üzerine aldıktan sonra millî tarihimizi telif etmeğe ve büyük bir Türk tarihi vücuda getirmeğe başlamıştı. Her zaman dersine hazırlanmış bir halde gelerek selis bir ifade ile ders veren M. Şemseddin bütün talebe tarafından son derece sevilmiş ve dersleri zevkle dinlenmeğe başlanmıştı. Benim de feyz aldığım bu muhterem şahsiyet beş cildden ibaret eserini neşretmiş olduğu gibi «Türk'ün tarihini tanımak, millî ruhunu tahlil, millî seciyelerini tayin etmek gayesine müteveccih bir tecrübei kalemiye» olmak üzere bir de Maziden Âtiye adlı bir eser daha neşretmiştir. Bu eserin ilk bahsi şu başlığı taşımaktadır: Bir millet mukadderatını ancak kendi tayin eder. Bundan sonra Türk zaferi millî ruhun harikasıdır; Türk, tarihin tanıdığı en eski milletlerden biridir, Türkler, tarihin sahai zaptına girdikleri zamandan bugüne kadar daima müstakil ve

hâkim yaşamışlardır. Millî töre ve yasalar gibi başlıkları taşıyan bu eser millî tarihe dayanarak yarın hakkında fikirleri taşımakta ve şu cümleleri ihtiva etmektedir: «Müessesata milliyet ruhu vermek, mukaddesata hürmeti mahsusa beslemek yabancı an'ane ve modalara karşı ihtiraz göstermek efradda derin bir asabiyet uyandırır; yeni Türkiye'nin maarif programı, millî hars, medenî hayat programı olmalıdır.»

* * *

İstiklâl savaşı sıralarında Rıza Nur Beyin Hars Müdürlüğüne getirdiği ateşli bir genç daha vardı; ki bu genç de gerek Hars Müdürlüğünde ve gerek Millet Meclisinde ateşli bir Türkçü olarak göze çarpmıştı. Babası demirci Mehmed usta, dedesi ekmekçi Mustafa olan bu Uşaklı genç Besim Atalay 1880 de doğmuştu. Uşak'ta ilk tahsilini yaktıktan sonra İstanbula gelmiş, Sultanahmed medresesine devama başlamış, buradan Darülmuallimine girmiş, çıktıktan sonra hocalık, mektep müdürlüğü yapmış, sonra da mebus olmuştu. Besim Atalay Maraş Tarihi adlı eserden başka Türk büyükleri veya daha doğrusu Türk adları ismindeki eserini çıkarmış, Divan-ı Lûgat-it-Türk'ü dilimize çevirmiş, Ahmed Vefik Paşa gibi yaşayış tarzını fikirlerine uydurmuş bir şahsiyettir.

* * *

Ziya Gökalp'in ellerine vermiş olduğu meş'aleleri hâlâ söndürmeden devam ettrien iki şahsiyet daha vardır; Orhan Seyfi, Yusuf Ziya.

Orhan Seyfi 1306 da Çengelköyün'de doğmuştur. Babası miralaylıktan emekli Mehmet Emin Beydir. Havuzbaşı ilk mektebinde, Beylerbeyi rüşdiyesinde, Mercan İdadisinde okumuş, sonra hukuku bitirmiş ve Meclisi Mebusan Muamelâtı Kanuniye Kaleminde İçtimaatı Umumiye kâtibi olmuştur. Onun Türkçülüğü büyük babasının tesiriyle başlamıştır. Büyük babası Sadullah ağa hacı olduğu için evde Hacı baba adıyla çağırılmakta idi. Millî hayatı, eski Türk an'ane ve âdetlerini torununa an-

latan Sadullah ağa küçük Orhan'ı bu sözlerle yetiştirmiştir. Orhan Seyfi'nin Türkçülüğe olan ilk sevgisi ve alâkası meşhur Gökbayrak romanı ile başlamıştı. Bundan sonra bu imanı Ziya Gökalp takviye etmiş, Orhan Seyfi de hece vezninde en güzel şiirlerini yazmağa başlamıştı. Yeni Mecmuada millî vezinde ve öz Türk dilinin en güzel edebî parçalarını veren Orhan Seyfi, Ziya Gökalp'ten almış olduğu bu meş'aleyi şimdi Çınaraltı'nda yakmaktadır.

Yusuf Ziya 311 yılında Beylerbeyinde doğdu. Babası mühendis Süleyman Sami Beydir. Beylerbeyin'de Abdullah efendi mektebinde ilk tahsilini yapmış, Vefa idadisine devam etmiş, Darülfününda edebiyat muallimliği imtihanını kazanmış, çok genç yaşında şiirlerile dikkat nazarı çekmişti. Ziya Gökalp ile tanıştıktan sonra Türkçülüğün feyizli yolunda millî edebiyatımızın en güzel eserlerini vermeğe başlamış, Akından Akına, Cenk Ufukları, Aşıklar Yolu gibi eserler vücuda getirdikten başka hece veznile üç perdelik manzum ve tarihî Binnaz adlı meşhur bir piyes vücuda getirmiştir.

* * *

Ziya Gökalp'in sistemleştirerek ortaya atmış olduğu fikirler gittikçe hız almağa başlamış, bir taraftan bu fikrler Türk Ocaklarına yurdun her tarafında yayılırken diğer taraftan da türkoloji ilmine dair araştırmalar neşredilmişti. Ölümünden sonra da bu fikir ayni hızla devam etmiş, son zamanlarda ise bu fikrin aynı ateşli hâdimleri meydana çıkmıştır. Ziya Gökalp'in sistemleştirerek ileri sürdüğü fikirleri tekrar ve yeniden ele alarak işliyen Halil Fikret Kanad'dır. Son devirlerden bahsetmek mevzuumuzun dışında olduğundan bunları Yaşıyan Türkçüler adlı eserimize bırakıyoruz.

ORGANİZE TÜRKÇÜLÜK

Bir taraftan Türkçülük Ziya Gökalp'in elinde formüle edilmiş ve bir ideal olarak işlenirken diğer taraftan da bu işlerin organize edilmek lüzumu hissedilmeğe başlanmıştı.

1908 senelerinde Türkiye'nin namlı Türkçülerinde Necib Âsım ve Veled Çelebi ile Yusuf Akçarroğlu, Türk Davağı adlı bir cemiyet kurmağa karar vermişlerdi. Türk Derneği evvelâ Darülfününde kurulmuştu. Derneğin kurulmasına ise Mülkiye Mektebi Müdürü Celâl Beyin evinde karar verilmiş, fakat Darülfününda iyi karşılanmayınca Müftüoğlu Hikmet Bey Yeni Gazete idarehanesinde barınacak bir yer bulmuştu. Bu ciheti merhum Necib Âsım şöyle anlatmaktadır: «Aradan çok geçmedi, «Türk Derneği» teşekkül etti. En faal ve ateşli uzuvlarımızdan birisi de Hikmet oldu. İttihat ve Terakki siyasî faaliyete geçmiş, herkes ona yaranmak için işi siyasete dökmüştü. Türk Derneğini önce Darülfününde kurmuştuk. Oradan istiskal gördük, hepimiz parasızdık, yersiz kalmıştık. Müftüoğlu Hikmet bize Yeni Gazete idarehanesinde bir barınacak yer buldu. Fakat orası da bir siyaset ocağı olduğu için işlerine gelemedik.»

İlk karar toplantısından sonra gazetelerle bir ilân neşredilmiş, ikinci toplantıda da şu zevat bulunmuştu: Emrullah Efendi, Ahmed Mithat Efendi, Necib Asım, Veled Çelebi Bursalı Tahir, Korkmazoğlu Celâl, Müverrih Mehmed Arif, Akyi-

ğitoğlu Musa, Akçoraoğlu Yusuf, Fuat Raif, Rıza Tevfik, Ferid ve Boyacıyan Agop.

Bu isimler de açık bir surette göstermektedir ki bu Dernek Türkçülük için değil Türkoloji için kurulmuştu. Nitekim bu ciheti cemiyetin gayesini gösteren nizamnamesindeki şu satırlardan da öğrenmekteyiz: «Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerini mazi ve haldeki âsar, ef'al, ahval ve muhitini öğrenmeğe ve öğretmeğe çalışmak yani Türklerin âsârı atikasını, tarihini, lisanlarını avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolociyasını, ahvali içtimaiye ve medeniyeti hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını, araştırıp taraştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanı olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir.»

Bu Derneğin nizamnamesi 12 Birincikânun 1908 de neşredilmiştir.

Türk Derneği ilk ihzarî toplantılarını Yusuf Akçora'nın Yüksekkaldırım'daki odasında yapmış ve bu toplantılara Yusuf Akçora riyaset etmiş, bir müddet sonra da riyasete Mehmet Fuat Köse Raif geçmiştir. Dernek bir müddet muntazam bir surette çalışmış, her taraftan yardım görmeğe başlamış, Prens Said Paşa, Köse Raif Paşa, Halid Ziya Bey gibi zevat Derneğe girmemiş, fakat paraca yardımda bulunmuşlardır. Dernek, Türk Derneği adı ile ayda bir çıkmak üzere bir mecmua da, neşretmeğe başlamış, ayrıca Türk Derneği neşriyatı da başlamıştır. Bu neşriyatın birinci numarası Bursalı Tahir Beyin Türklerin ulûm ve fünnuna hizmetleri risalesidir; ki ikinci defa olarak çıkarılmıştır. Tahir Beyin bu eseri daha evvel 1314 de İkdam Matbaası tarafından neşredilmişti. Zaten bütün bu faaliyet olurken İkdam gazetesi de daha evvel başlamış olduğu Türkolojiye ait neşriyatına devam etmekte bulunuyordu (1).

Türk Derneği yine Kitaphanei İkdam tarafından neşredilen Necib Âsımın pek eski Türk yazısını ikinci defa olarak (1327) neşretmişti. Dernek mecmuası ise yedi ay çıkabilmiştir. Gittikçe kökleşen cemiyetin 1912 de 63 âzası vardı; fakat Necib Âsım ve Fuad Beylerin vazife icabı uzaklaşmak mecburiyetinde kalmaları Türk Derneğinin de kapanmasını mucip olmuştu.

Türk Derneğinin kapanmasından bir sene sonra (1913) yine ayni gaye ile çalışmak üzere ve bu sefer biraz daha geniş bir şekilde Türk Bilgi Derneği kurulmuştur. Bu Dernek bir akademi mahiyetindedir. Nitekim Derneğin reisi Emrullah Efendi bir toplantıda «ötedenberi memlekette akademi teşkil maksadının husulüne çalıştıklarını ve bunun şimdilik hükümetçe yapılması kabil olmamışsa da ileride herhalde imkân hâsıl olacağını ve bu Derneği o encümenin bir mebde-i gibi telâkki ettiklerini» bildirmiştir. Bu Dernek Türkiyat, İslâmiyat, Hayatiyat, Felsefe ve İçtimaiyat, Riyaziyat ve Maddiyat, Türkçülük gibi şubeleri ihtiva etmektedir. İdare heyetinin reisi Celâl Sahir, Türkiyat şubesinin reisi Necib Âsım Hayatiyat şubesinin reisi Rifat. Felsefe ve İçtimaiyatın Emrullah, Riyaziyat ve Maddiyatın Salih Zeki, Türkçülük şubesinin de Celâl Sahirdir. Görülüyor ki Türkiyat yani Türkoloji şubesinden başka bir de Türkçülük şubesi kurulmuş olup «Türklüğe faydalı girecek hareketleri teşçi ve tahrik etmek» gayesini gütmekte idi. Bu şubenin kâtibi Ömer Seyfeddin ve diğer âzaları da şunlardır: Celâl Esat, Hüseyin Cahid; Hamdullah Suphi, Salâh Cimcoz; Ziya Kâzım Nami, Mimar Kemaleddin, Mehmet Emin, Müfid Ratip Doktor Nâzım, Yine ilek toplantıda bir millî marş müsabakası yapılmağa da karar verilmişti. Türk Bilgi Derneği ayni zamanda bir de Bilgi Mecmuası

(1) İkdam, Kitaphanei İkdam serisinde Seydi Ali Reisin meşhur risalesini «Mir'âtülmemalik», İbni Kemal Divanını, Osmanlı tarih ve müverrihlerini, (Âyinei Zurafa), Latifi tezkeresini Ali Şir Nevâî'nin Muhakemetüllûgateyn'ini, Tezkeretülbünyan'ı ve Tezkerei Sa'im'i neşrettiği gibi Nacib Asımın en eski Türk yazısını da çıkarmıştı. Daha sonra Kanuninin Sigetvar muhasarasından bahseden Heft Meclis adlı eseri (müellifi Ali'dir) ve Abdülkerim Paşa'nın Rusya Sefaretnamesini de (1316) da neşretmiş bulunuyordu.

neşretmeğe başlamış olup ayda bir çıkan bu mecmua altı nüsha kadar neşredilebilmiştir. Bu mecmuada Türkolojiyi alâkadar eden birkaç makale de çıkmıştır.

1911 de Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali· Doktor Âkil Muhtar, Yusuf Akçoraoğlu tarafından Türk Yurdu adı ile bir cemiyet daha kurulmuştu. Cemiyet Türk çocukları için bir pansiyon açmak ve «Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesi» için bir gazete çıkarmak gayesile kurulmuştu. Çıkarılacak mecmuanın adı da Türk Yurdu olmuştur. Mecmuanın gayesini kaleme alan Yusuf Akçora'nın verdiği izahata göre mecmua, «umum Türklerce makbul olabilecek bir ideal ibdaına çalışacaktır.»

Görülüyor ki henüz idealini formüle edememiş birkaç hakikî Türk çalışıp çabalamakta, cemiyetler kurmakta, mecmualar çıkarmakta idiler. Bu ideal arama ihtiyacı birkaç Türk tarafından duyulup ekseriyet bunu sezmediği için mecmualar birkaç nüsha sonra ortadan kaybolmakta, cemiyetler daimî bir şekil alamamakta idi.

Diğer taraftan Türk mekteplerinde okuyan ekalliyetlerin çocukları kendi aralarında hakikî bir tesanüd kurmakta idi. Mekteplerde Araplar. Çerkeşler ve diğer azınlıklar mütesanid bir halde çalışırken Türk çocukları aralarında bir âhenk kuramamakta idi. Bu durum karşısında Türk çocuğu da «öyle ise ben neyim?..» sualini sormakta, kendisinde Türklük hisleri uyanmağa başlamakta idi. Necib Âsım, Ömer Seyfeddin bu şekilde Türkçü olduğu gibi ezilen Türk âleminden kurtularak müstakil Türk Yurduna sığınanlar da burada özledikleri havayı bulamadıklarından Türkçülük fikirlerine dört elle sarılmış bulunmakta idiler. İşte bu zevata azlıkların tesanüdü ve milliyetçiliği karşısında kendilerinde de Türklük hisleri uyanmış bir ekseriyetin, bir çokluğun katılması icap ediyordu. Yüksek mekteplerimiz içinde bu ısırabı duyan, Türklük hisleri kabaran ilk mektep Tıbbiye oldu. Osmanlı İmparatorluğu içinde gayri Türkler açıkça milliyetçiliğe sa-

rılmış, millî hislerini her fırsatta açığa vururken Türk gençliği de yapılan neşriyattan faydalanarak teşkilâtlanmak lüzumunu hissetmeğe başlamışlardı.

Bu sırada, 327 mayısında Jön Türk gazetesinde Celâl Nuri bir makale yazmış ve burada memleketteki mektepsizliğin zararları sayılıp dökülmüş, Donanma Cemiyeti gibi maarifi neşr için, mektepler açmak için bir cemiyetin teşkil edilmesi lüzumunu ileri sürmüştü. Bu makaleyi Tıbbiyenin münevver ve ateşli gençleri pek cazip bulmuşlar ve drehal teşebbüse de geçmişlerdi. O zamanları Tıbbiyede 360 küsür talebe vardı. Bunlardan bir kısmı hıristiyan, bir kısmı da gayri Türk olduğundan bunlar bu teşebbüse iştirak etmemişler ve arada bazı kozmopolitler de ayrıldıktan sonra 228 Tıbbiyeli anlaşmağa muvaffak olmuştu. Mektebin iç nizamnamesi cemiyet teşkilini ağır cezalarla menetmekte ise de Tıbbiyenin an'anesi bu işi tehlikesiz bir surette yürütmeğe müsaiddi. Her sınıf kendi arasından 20 de bir nisbetinde bir murahhas seçmiş, bu suretle mevcuda göre beşinci sınıftan 2, dördüncü sınıftan 2, üçüncü sınıftan 4, ikinci sınıftan da 1 murahhas seçilmişti. Bu on bir murahhas faal heyetti. Hafta sonunda Gülhane Seririyatında tatbikat görmekte olan Doktor Fuad Sabit Bey de davet edilmiş ve neticede faaliyet proğramı hazırlanmıştı:

1 — Tıbbiyeliler arasındaki tesanüdü yükseltmek, fakat gayeyi tehlikeye düşürmemek için siyasetten çekinmelidir. Her genç siyasî kanaati ne olursa olsun milliyet gayesi etrafında toplanacak ve bu gayeyi her türlü hislerinin fevkinde tutacaktır. Bu maddenin konması şundan ileri geliyordu: O zamana kadar, devrin icabı olarak, Tıbbiyeliler arasında İttihat ve Terakkiye muvafık veya muhalif olanlar bulunmakta idi. Bunlar aralarında hâdiseleri şiddetli bir surette münakaşa ederlerdi. Binaenaleyh bu teşebbüs de böyle bir siyasî kanaate kurban edilmemeliydi. Filhakika bu madde siyasî kanaatleri ortadan kaldırmış, her Türk genci milliyet ideali etrafında toplanmıştı. 2 — Umumî

efkâr milliyetperverlik cereyanını pek hoş karşılamıyabilir. Yurdda Osmanlılık ve İslâm siyaseti oldukça kök salmıştır. Binaenaleyh bu cereyanı doğrudan doğruya açıp açmamakta bir tehlike varmıdır,.. Yok mudur?.. Bu hususta memleketin ileri gelenlerinin fikirleri sorulacaktır. 3 — Donanma Cemiyeti gibi teşkilât yapılarak mektep açmak için para toplanacağından umumun emniyetini kazanmak lâzımdır. Bu husuta emniyet ve itimadla yürüyebilmek için memleketin tanınmış şahsiyetlerinin himayeleri rica olunacaktır. Bu esaslar dahilinde üçüncü sınıf murahhaslarından Hüseyin Baydur bir beyanname hazırlamıştı. 11 Mayıs 1911 tarihli olan bu beyannamenin altında 190 Tıbbiyeli Türk evlâdı·ibaresi okunuyordu.

Kültür tarihimizde büyük bir teşebbüs olduğu için bu ciheti biraz daha tafsil edeceğiz: Bu sıralarda Doktor Remzi Osman Tanin gazetesini, Hüseyin Fikret de Jön Türk'ü okurdu. Celâl Nuri'nin makalesini Tanin gazetesi de tasvib etmişti. Bu makale üzerinde ilk fikir müdavelesi bu iki genç arasında olmuş, o gün sınıfta bu makale daha birkaç arkadaşa gönderilmiş, akşam üstü Seririyat binalarının arkasındaki kırda üçüncü ve dördüncü sınıftan beş - on arkadaş toplanarak bu hususta teşebbüse karar vermişlerdi. Teşebbüsün sıklet merkezi üçüncü sınıftı. Sınıflardan seçilen murahhaslar şunlardı: Ethem Erzincan, Celâl, Behçet Fatih, Hâşim, Mahmut, Refet, Remzi Kazancılar, Hüseyin Ankara (Ertuğrul), Hüseyin Gümüşhane (Baydur), Hüseyin Antep (Fikret), Habib Tunus (Poyraz), İrfan Kıbrıs. Bunların şefi de Doktor Fuad Sabit idi.

Tıbbiyelilerin haftada bir buçuk gün izinleri vardı. Dış işlerini bu müddet zarfında yapmak zarurî idi. Murahhaslar ikişer, üçer gruplara ayrılarak kararlaştırılan zevata müracaat etmeğe, beyannameleri vermeğe başlamışlar, iki üç hafta içinde bu iş tamama erdirilmişti. Bu müracaatlerin neticesinde her müracaat edilen zat bu teşebbüse muhalefet etmemiş, hepsi de meşru olduğunu, lüzumlu bulunduğunu, tehlikenin varid olmadığını, bu te-

şebbüsü teşvik ve himaye edeceklerini bildirmişti. Bu arada İttihad ve Terakki Cemiyeti de bu teşbbüsü tasvib ve teşvik etmişti.

Kütahya mebusu Ahmed Ferid Beye de bir beyanname verilmiş, onun da fikri sorulmuştu. Ahmed Ferid Bey beyannameyi okuduktan ve murahhasların izahatını dinledikten sonra şu mütalealarda bulunmuştu: 1 — Donanma Cemiyetinin semereli ve payidar olması halkın bu ihtiyacı hissetmesinden ileri gelmektedir. Halbuki tasavvur edilen mektepler cemiyeti ayni tarzda yaşıyamaz; çünkü halk bu ihtiyacı henüz hissetmemiştir. 2 — Mektep bir vasıtadır; gaye değildir. Gaye ise milliyet duygusunun uyanmasıdır. 3 — Bu gayeye varmak için yapılacak en mühim iş bir klüp kurarak Türk gençliğini oraya toplamak, evvelâ onlarda millî hisleri uyandırmak ve kuvvetlendirmek gerekir. 4 — Bundan sonra halkı uyandırmak ve yetişecek nesle bu duyguyu aşılamak için klüp, malî kudreti nisbetinde, her vasıtaya başvurabilir, konferanslar verir, risaleler, kitaplar neşreder. Türk mekteplerine maddî, manevî yardımlarda bulunur ve mümkün olursa yeniden mektepler de açar.

Aynı gün Ahmed Ferid Beyin civarında oturan şair Mehmed Emin Beye de bir grup murahhas gitmişti. Bu grup orada Yusuf Akçora ve Rıza Tevfik Beyi bulmuştur. Bu zatlarada daha evvel beyannameler verilmişti. Lâf arasında Ferid Beyin evinde de bir heyetin bulunduğu söylenince hepsi birden Ferid Beyin evine gelmişlerdir. Ferid Beyin evinde Ahmed Ferid, Yusuf Akçora, Mehmed Emin ve Rıza Tevfik Beylerden başka dört Tıbbiyeli toplanmış ve bu suretle teşebbüsün en kat'î günü bu gün olmuştur. Ferid Bey bu husustaki görüşlerini tekrar anlatmış ve pek az münakaşadan sonra bütün heyet bu noktayı kabul ve tasvip etmiştir. Yusuf Akçora da:

— Teşebbüse bir imam lâzım; bu imamlığa da en münasip Tevfik Fikret Beydir; demiş ise de yapılan müteaddit müracaatler neticesinde Tevfik Fikret bu imamlığı kabul etmemişti. Tıb-

biyeliler mukaddes maksadın tehlikeden âzade kalması için onu asla siyasetle karıştırmak istemiyorlar, o sırada hükûmeti elinde tutan İttihat ve Terakkiyi bu cihetle alâkalandırmak ve onlarda bir rakib hissi uyandırmamak ve hattâ mümkün olursa onların manevî yardımını temine çalışmak istiyorlardı. Yapılan teşebbüsler ve davetler üzerine Ağaoğlu Ahmed Beyin evinde bir toplantı daha yapılmış ve bu toplantıya İttihat ve Terakkinin murahhası bulunan İstanbul Mebusu Ahmed Nesimî Bey riyaset etmişti. Toplantıda Tıbbiyeliler tekrar fikirlerini izah etmişler. uzun müzakerelerden sonra böyle bir teşebbüsün memleket ve millet için elzem olduğu, zamanın da pek münasip bulunduğu, tehlikenin mevcut olmadığı, olsa bile katlanmak lâzım geldiği, Ferid Beyin fikrinin en münasip ve amelî bir çare olduğu kabul edilmişti.

Yine o hafta içinde Tıbbiyeliler nizamnameye girmesini istedikleri fikirlerini yazarak Ahmed Ferid' Beye vermişler, Ferid Bey de bu fikirlerin ruhunu muhafaza ederek amelî ve faydalı görülenleri nizamnameye dercetmiştir ki bu teklifler arasında Doktor Fuad Sabitin teklif ettiği Türk Ocağı ismi de klübe isim olarak konmuştur. İşte bu suretle 327 (1911) senesi haziran sonlarında Türk Ocağı kurulmuş ve ilk idare heyetine şu zevat seçilmişti: Reis: Mehmed Ekmin Yurdakul; ikinci reis: Yusuf Akçoraoğlu; kâtip: Mehmed Ali Tevfik; veznedar: Doktor Fuad Sabit.

İttihat ve Terakkinin merkezi umumîsinde bir toplantı daha yapıldıktan sonra yeni kurulan cemiyet faaliyete başlamıştı. Bu toplantıda Talât Bey bu fikirlerin taraftar ve müdafii olmuş, Ziya Gökalp de bulunmuştu. Türk Ocağı faaliyete başladığı sırada Arapların Ahail-ül arabi, Kürtlerin Hivi, Arnavutların Baskim ve Ermenilerle Rumların bir sürü cemiyetleri çoktan faaliyet halinde olduğu gibi Yahudilerin Makabi cemiyeti de çalışmakta idi.

Türk Ocağının ilk toplantıları Akbıyıkta Yusuf Akçoranın Türk Yurdu mecmuası idarehanesinde oluyordu. Bu sıralarda

Türk Yurdu mecmuası da çıkmakta idi. Türklükten bahseden böyle bir mecmuaya tabiî Türk Ocağı en iyi bir destek olmuş ve zaman geçtikçe hızla ilerliyen Türk Ocağının bir organı haline gelmişti. Türk Ocağına memleketin tanınmış şahsiyetleri sadece mânen değil maddeten de yardımlarda bulunmağa başlamışlardı. Talât Paşa, Cemal Paşa Türk Ocağına para verdiği gibi bir defa da Enver Paşa para vermiş, Hüseyin Cahid de elli lira teberru etmişti. Ocak Darülfünun talebeleriyle meşgul olmağa, onları yetiştirmeğe çalışırken artık maddî vaziyeti düzeldikten sonra yeni bir bina tutmak lüzumunu duymuş, Beyazıtta Divanyolunda müstakil bir binaya sahip olmuştu. Türk Ocağının ocağı kurulmuş, odunlar getirilmiş, çalı çırpı tedarik edilmiş, fakat bu hususta beceriksiz eller bu ocağı bir türlü yakamamıştı. İşte bu sırada ocak başında bir kadın eli görüldü. Odunlara, çalı çırpıya düzen verdi, odunları tutuşturdu. Bu ocağı parlatan, yakan Yeni Turan muharriri Halide Edip Hanımdır.

Divanyolunun bu mütevazi ocağına Ziya Gökalp de devam etmiş, gençlerle görüşmeğe, fikirlerini telkin eylemeğe başlamıştı. Türk Ocağı ideale susamış gençlerin omuzlarında gettikçe büyümekte idi. Bir müddet sonra müstakil bir bina sahibi olmuşlar, sade İstanbulda değil, yurdun başka yerlerinde de şubeler açılmağa başlanmıştı. Bu sıralarda ocakta sempatik simasıyla, mütevazı hareketleriyle düzgün ve selis ifadesiyle temayüz etmiş olan bir genç gözükmeğe başlamıştı. Sami Paşa ailesinin bu değerli evlâdı Türkçülüğü tam mânasile kavramış, benimsemiş ve onu yaratabilecek bir talâkate de sahip olmuştu. Kısa bir zaman zarfında Türk Ocağının başına geçerek ocağı genişletmeğe, yurdun her yerine yaymağa ve gerek İstanbulda, gerek Ankarada mükemmel, muhteşem binalara sahip kılmağa muvaffak olan **Hamdullah Suphi** kendisine her başvuranı dinler, herkesin kalbini kazanırdı. Bu büyük organizatör senelerce Türk Ocağının ruhu oldu.

Hamdullah Suphi Beyin büyük babası ilk Maarif Nazırı olan Abdurrahman Sami Paşadır. Abdurrahman Sami Paşanın oğlu

Abdüllâtif Suphi Paşa da birkaç Nezaret iskemlesinde vazife görmüş, yurda çok faydalı işler yapmış ve mühim eserler vücuda getirmiştir. Suphi Paşanın oğlu Hamdullah Suphi Bey 1884 de İstanbulda doğdu. İlk tahsilini yaptıktan sonra Galatasaray Sultanisine girdi. Galatasaraydan çıkan Hamdullah Suphi Bey devrin edebî hareketlerine karışmağa başlamış, kalemiyle hizmette devam ederken hocalık da yapmış, İstanbul Darülfününunda Türk sanat tarihi okutmuş, nihayet yurdun en ileri gelen bir hatibi olarak da tanınmıştı. Millî hükûmet kurulunca Antalya mebusu olarak Ankaraya giden Hamdullah Suphi Bey bu hükûmetin Maarif Vekili olmuş, Millet Meclisinde de mevkiini muhafaza etmiştir. Hamdullah Suphi Türklüğe ve Türkçülüğe olan hizmetine hiçbir zaman fasıla vermemiştir. O, her nerede olursa olsun bu hizmetten geri durmamış, Türk gençliğinin sevgi ve saygısını sarsmamıştır.

Hamdullah Suphi Beyin Türk ocağına yapmış olduğu büyük hizmeti Akçora oğlu Yusuf şöyle anlatıyor: «Hamdullah Suphi Türk Ocağına reis olduğu zaman, Divanyolunda bir evin üst katında iki üç odadan ibaret tek katlı bir ocak mahalli vardı; bu ocağın âzası nihayet 826 ya ulaşıyordu senelik bütçesi takriben birkaç yüz liradan ibaretti. Bugün ocak merkezi olmak üzere Ankarada bir milyon liradan fazlaya mal olacak bir bina inşa olunup bitmek üzeredir; Türkiye Cumhuriyeti dahilinde 250 kadar ocak mevcuttur; ocaklıların miktarı 30.000 küsura baliğ olmuştur. 1921 senesi merkez bütçesi 754,121 lira, bütün ocaklıların ise 1,300,000 küsur lira olarak tesbit edilmiştir. Bu büyük farkın yani ocağın on onbeş sene zarfında bu kadar tevessü ve tekemmülünün en mühim sebeplerinden birisi, ben hiç şüphe etmiyorum ki Hamdullah Suphi Beyin iş başında bulunmasıdır.»

* * *

Türkiyede millî ideali ilerleten böyle bir teşekkül kurulduğu sırada yurdun dışında da ayni gayeye matuf teşekkülerin ortaya çıktığını görmekteyiz.

1911 senesi 15 nisanda Cenevrede on Türk genci toplanarak Osmanlı Kütüphanesi adıyla bir cemiyet kurmuştu. Bu cemiyetin gayesi Cenevrede bulunan «Müslüman Osmaplı talebesi» arasında samimiyet ve tesanüdü kuvvetleştirmekti. Cemiyet ilk toplantısını 6 mayıs 1911 de yapmış, fakat müspet bir karar alama mıştı. Bu tarihten biraz evvel de yine ayni unvanı taşıyan bir cemiyet Lozanda kurulmuş bulunuyordu. Cenevredeki bu cemiyet Osmanlıcılık siyaseti takip ederken âzaları arasından birkaç kişi artık bu siyasetin lüzumsuzluğunu, cemiyete Osmanlı değil Türk adının verilmesi lâzımgeldiğini ileri sürmeğe başlamıştı. Fakat bu fikri ortaya atanlar ekseriyeti teşkil etmemekte idiler. Bu fikrin sahipleri ekseriyeti teşkil etmemekle beraber kuvvetli bir fikir bir gün zayıf fikirlere galebe çalacağından Osmanlı kütüphanesi de Osmanlı değil Türk olduğunu idrak etmeğe başlamış bulunuyordu. 11 birinciteşrinde idare heyetinin söylemiş olduğu şu sözler Türklük fikrinin burada hâkim olmağa başladığını sarih bir surette göstermektedir: «Kütüphanemizin heyeti idarei hazırası, şu minimini Türk ocağının mevcudiyeti, mesleği hakkında bazı beyanatı muhtevi bulunan şu satırları muhterem arkadaşlarına okumayı bir vazife addetti... Arkadaşlar, kütüphanemiz, Türk gençliğini, Osmanlı vatanının asil bir unsurunu teşkil eden Türklüğün müstahzir istikbali bulunan şu gençliği o şayanı esef dağınıklıktan kurtararak yek âhenk, yek emel bir kütlei vahide haline sokmayı, onu vatan için daha nâfi şeraitle teçhiz etmeyi düşünür. Lozanda da bir Osmanlı kütüphanesi var. Lozan Türk Ocağı, Cenevre Türk Ocağının biraz daha yaşlı bir kardeşidir. ...... Fakat cemiyetin asıl gayesi teessüsü nedir?.. Türklük namı altında islâm unsurunu yükseltmek değil mi?... Bugün bir Ermeni her şeyden evvel Ermeniliği, Kafkasyalı, Acemistanlı Ermenileri düşünür. Ondan sonra bizim memlekette ise Osmanlıyım, der ve Osmanlılığı kendi menfaati milliyesine göre tarif ve tefsir eder. Fakat bir Türk yalnız, Osmanlıyım der. Ve onlardan, o bizden olmıyanlardan, yedi itilâf ve ittihad uzatılacağını bekler.. ve bekler, fakat bunun ademi imkânını düşünemi-

yor muyuz?.. Hiç kavi bir unsur, zayıf ve nahif bir unsura el uzatır mı?.. O kavi unsur, el vereceği bu zayıf unsurun herhalde yolda kalacağını, hiçbir şeyi başa çıkaramıyacağını bilir, değil mi?.. O halde ne yapalım? Kuvvetlenelim. Millî uzviyetimize biraz kan ve can gelsin. Biraz kendimize gelelim ve bütün diğer unsurlar gibi, her şeyden evvel, Türküz, derecei taliyede Osmanlıyız diğerleri ile beraberiz diyelim.»

Şu satırlar Osmanlı kütüphanesindeki gençlerin millî ruhu sezişini ifade etmektedir. Osmanlı namı altında bir cemiyet kurmanın faydasızlığı bu suretle anlaşılınca 21 teşrinievvel (1911) çarşamba günü yapılan toplantıda cemiyetin ismi meselesi ortaya atılmış bir hayli münakaşadan sonra nizamnamenin birinci maddesi şu şekilde tadil edilmiştir: «Cenevrede tahsil ile iştigal etmekte bulunan ve Türklüğün mevcudiyet ve hayatı hâliye ve âtiyesine merbut bulunan talebei Müslime «Türk Yurdu» namile bir cemiyet tesis etmişlerdir.» Cemiyetin adı Türkleşmiş, fakat henüz gayesi sarahat kesbetmemişti. Zaman geçtikçe, cemiyete yeni unsurlar geldikçe bu gayenin de tebellür ettiğini görmekteyiz. 19 ikinciteşrin toplantısında Lozandaki cemiyetin de Lozan Türk Yurdu adını almış olduğuna dair bir tebşirname okunmuştu. Artık Avrupada yahut daha dar mânada İsviçrede Türk Yurdu adıyla biri Lozanda, diğeri Cenevrede olmak üzere iki teşekkül mevcut idi. Yine bu senenin birincikânun başlarında Cenevreye Lozan Türk Yurdundan iki murahhas gelmişti. Ragıb Nureddin ve Hüsnü Hâmid. Lozan Türk Yurdu, Cenevre Türk Yurdunu «Birinci Yurdcular Derneği» ni kurmağa davet etmekte idi. Derhal bu davete icabet etmeğe karar verildi. Bu davete gidilinciye kadar Cenevre Türk Yurdunda üç musahabe verilmişti ki bunlardan birisi de Sarı Nazır oğlu Memduh tarafından cenubî Bulgarya Türklerinin ictimaî ve iktisadî hayatları mevzuunda idi.

Birinci Yurdcular Derneği, Lozan civarında Grand-Mont köyünde 27 birincikânun 1911 de toplanmıştır. Bu toplantıyı ku-

ranlar da şu zevat idi: Lozandan: Nureddin oğlu İlyas Ragıb, Moralı oğlu Ahmed Hacı Meto oğlu Fazlı, Hüsnü Hmid, Ahmed Nazmi, Altıoğlu İsmail Hakkı, Fescioğlu İbrahim Galip, Cemal oğlu Mustafa Şerif, Cenevreden: Hazinedar oğlu Ali Sedat, Cemaleddin oğlu Arif Molla Aşki oğlu İsmail Hakkı. Hüsnü oğlu Ziya, Haseki oğlu Süreyya, Germenli oğlu Asım, Ferid Receb, Mirza Sefik, Osman Şevki.

Hepsi on dokuz olması icap eden bu gençler içinde ikisinin yurdu ve yurdculuğu terkettikleri gibi bu mefkûreye «vurdukları merhametsiz darbeler» den dolayı adı anılmamıştır.

Bu birinci Dernek millî idealin mürevvici ve en ateşli müdafii olan Ragıb Nureddinin reisliği altında toplanmıştır. Bu toplantı Avrupadaki Türk gençliği arasında ilk Türkçülük faaliyetinin başıdır. Toplantıda «Türklükte içtima inkilâpçılık fikri ortaya atılmış ve «Ulu Türklük» fikri kök salmağa baslamıştır.

Bu birinci Dernek toplantısından sonra Cevdet Nasuhi (Savran) Cenevre Türk Yurdunda «Milliyet nereden doğar?... Bize milliyetçilik lâzım mı?.» unvanlı mühim bir musahabe vermiştir.

Lozan Türk Yurdunun Cenevreden daha evvel teşekkül etmiş olduğunu kaydetmiştik. 1909 senesinde Lozandaki talebelerden on beş kişi aralarında gayri Türk birkaç talebe ile Lozan Osmanlı Kütüphanesini kurmuşlardı. Fakat gayri Türk anasırın her yerde kendilerini Osmanlı tanıtmayıp milliyetlerine sıkı sıkıya sarılmış olmaları Türk gençlerinin gözünü açmağa başlamıştı. Takip edilen Osmanlılık siyasetinin boş, lüzumsuz ve yersiz olduğunu gösteriyordu. 1911 senesinin birincikânununda artık Osmanlılık siyaseti takip eden bir cemiyetin lüzumsuzluğunu duyan birkaç genç Osmanlı Kütüphanesinden ayrılmış, «mevcudiyeti içtimaiyesi, Osmanlı namı siyasisi altında ezilegelen Türklükte bir vicdanı millî uyandırmak» gayesile harekete geçmişler, Cenev-

redeki arkadaşlarile münasebette bulunmuşlar ve nihayet Lizanda da Türk Talebe Derneğini kurmağa muvaffak olmuşlardır.

Yurdcuların ikinci derneği 1913 senesi mart 28 de cuma günü Cenevre civarında Petit-lanci köyünde toplanmıştır. Türk Yurdları bu müddet zarfında Nöşatel'de, Pariste de kurulmuş olduğundan bu toplantıya buralardan da murahhaslar gelmiş, yurdcuların yasası tadil ile asıl Türkçülük fikirleri esaslı bir surette yasaya da sokulmuştur. Toplantıya istirak edenler şunlardır. Cenevreden: Cevdet Nasuhi (Savran), Kutbüddin oğlu Rıza, Cemaleddin oğlu Arif, Hazinedar oğlu Ali Sedat, Nâfiz oğlu Hâmid, Dilsiz oğlu Cevad Refik. Hüsnü oğlu Ziya, Germenli oğlu Asım, Rasim oğlu Mehmed, Osman Sevki, Nazmi, Lozandan: Fesci oğlu İbrahim Galip, Nösatelden: Remzi oğlu Ferit. Paristen Seyit Hâşim, Tekerşin oğlu Yusuf Kemal (Tengirşek; o zaman Adliye Vekâletinin Paristeki talebe müfettişi), Hamdullah Suphi (Tanrıöver, Bükreş sefirimiz), Tevfik oğlu Niyazi, Aşki oğlu İsmail Hakkı, Türk oğlu Ahmed Mithat, Kulaksız oğlu Hamid Nuri. H. Hüsnü, Muammer, Köprülülü M. Nermi, Kâşif, Haydar oğlu Ahmet Esad. Nazet olarak İngilterede Glaskovdan: Ahmet Naci, yine buradan Sadık. Petersburgdan: Rahim oğlu Fatih. Lozandan: Hüseyin oğlu Ahmet Hamdi. Friburgdan: Nakib oğlu Şekip Azmi.

Toplantının açış nutkunu Cevdet Nasuhi (Savran) vermiş, Ziya Gökalpın;

Vatan, ne Türkiyedir' Türklere, ne Türkistan
Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan

şiirini okyarak şunları söylemiştir: «Yurdculuk içtimaî ve millî mezhebimizin ilk taslağını milletçilik esası üzerine yaptı ve âtiye ait mesaisine müfid bir düstur olmak üzere (Türkçülükte içtimaî inkılâpçılık) terkibini ifade etti. Sonra Türk Yurdu âdi mânasile bir cemiyet değildir. Yurdculuk bir nevi mezhepçiliktir, hakikî bir mefkûrecilikt1r... Bir yurdcu, ulu ve ünlü mazimizi diriltmeğe, asırlaştırmağa müekkel, parlak ve mev'ut âtimizi yakınlaştırmağa mebus. büyük millî dileğin irfan ve ima-

nile aşılanmış bulunacak... Bir yurdcu, Türk ilinin en karanlık ve zavallı köşelerinde yaşıyan, yahut yaşıyor gibi duran Türk ferdlerinin hüviyetlerine kadar bile medenî ve müreffeh hayatın feyz ve nurunu akıtacak... Bir yurdcu, yarın yaşıyacağı harap ve mâtemî muhitin dirlikler getiren nacisi, iyilikler vaad eden bânisi olacak...»

Bu açış nutkundan sonra Cevdet Nasuhî bir divanı riyaset seçilmek lüzumunu söylemiş, bunun üzerine riyasete Yusuf Kemal, ikinci reisliğe Türk oğlu Mithat, kâtipliklere de Hüsnü oğlu Ziya ve Haydaroğlu Esad (Arsebük) seçilmişlerdir. Bundan sonra konuşmalar başlamış, Hamdullah Suphi, Türk mekteplerinde «millî telkinat» için güçlükler karşısında kaldıklarını, Türklükten bahsetmek için pek çok mânialara uğradıklarını izah etmiştir. Tevfik oğlu Niyazi, millî telkinatın «iptidaî tahsile zemin olan mekteplere hasr» edilmesi icap ettiğini anlatmış, sonra biraç zat da söz alarak yüksek mekteplerde de Türklükten, Türk tarih ve an'anesinden, Türk medeniyetinden Türk fazilet ve meziyetinden bahsetmek icabettiğini anlatmışlardır. Nihayet bu müzakerelerden sonra yasaya «içtimaî hayatın bütün safhalarında Türk milliyetçiliğini neşir ve tamim etmek her yurdcunun vazifesidir» ibaresinin konulmasına karar verilmiştir.

Bu toplantılarda Türk Yurdlarının tarihçelerinden de bahsedilmiş, her yurddan bir murahhas kendi yurdunun tarihçesini anlatmış, Paris'teki yurd henüz birkaç aylık olduğu için tarihçesini anlatmamış, Nöşatel Türk Yurdunun tarihçesini de Remzi oğlu Ferid Bey izah etmiştir. Bu izaha göre Noşatel Türk Yurdu 15 Birinciteşrin 1912de kurulmuştur. Daha sonra Cevdet Nasuhi tarafından kaleme alınmış olan yurdcuların yasası bahis mevzuu olmuş, her madde birer birer konuşularak yasa vücuda getirilmiştir. Yasanın birinci maddesinde yurdculuğun 27 Birincikânun 911 Pazartesi gününde Grand-Mont'da toplanan Birinci Yurdcular Derneği ile başladığı yazılmaktadır. İkinci maddesi ise

yurdcuların idealini izah etmektedir: «Türk yurdculuğunun mefkûresi Türklük âleminde içtimaî-inkılâp esasları hazırlamak ve onu mazisinii, an'anesini, milliyetini müdrik bir hale getirmeğe çalışmaktır.» Yasanın ikinci faslı da yurdcuların ve yurdların mefkûreye ermek için güdecekleri yolları anlatmaktadır; ki bunun da ilk maddesi Türk dilinin gelişmesine ilerlemesine ve diğer dillerin hâkimiyetinden kurtularak müstakil bir hale gelmesine çalışmaktır. Yurdcuların 26. maddeden ibaret olan bu yasası İstanbul'da basılmıştır.

Türk Yurdlarının faaliyetine Ödemiş'te doğan Saraç Mehmet ustanın oğlu Mehmet Şükrü de katılmıştı. 1887 de doğmuş olan Saraçoğlu Şükrü, Mülkiyeden çıktıktan sonra İzmir'de maiyet memurluğu ve ayni zamanda hocalık da yapmağa başlamıştı. Bundan sonra vilâyet hesabına Belçika'ya gönderilmiş, Umumî Harp başlayınca da Belçika'da tahsile devam edemiyen Saraçoğlu İsviçre'ye gelmiş, Cenevre'de siyasî ve iktisadî ilimler tahsiline başlamıştı. Saraçoğlu arkadaşlarile birlikte Alyans Otomanın ortadan aldırılması hususunda rol oynadıktan başka Türk Yurdunun faal bir âzası olmuş toplantılarda söz söylemek lâzım geldiği vakit öne atılarak söz almıştı. Bu sıralarda İstanbul'da Yeni Mecmua çıkıyordu. Saraçoğlu bir taraftan Türk Yurdunda çalışırken diğer taraftan da Yeni Mecmuaya makaleler gönderiyordu. Yeni Mecmuada Şark Meselesi adile neşredilen makalelerile Türkiye'deki Türkçülük faaliyetine katılmış olan Saraçoğlu Şükrü Bey bir devlet recülü ollarak ilk defa Türkçü olduğumuzu söyliyen Başvekilimizdir.

Umumî Harp bitmiş, vatan tehlikeye girmişti. Avrupa'daki Türk gençleri de bütün Yurdlar arasında umumî bir toplantı yapmak istiyorlardı. Yurdlar arasında her sene bir Yurd orta olurdu. O sıralarda da Cenevre Yurdu orta idi. Bu toplantı Lozan Türk Yurdu reisi Mahmud Esad (Bozkurt) un teklifi üzerine Lozan'da yapılmağa karar verilmişti. Toplantıya Almanya'dan, Nöşatelden, Cenevre'den ve diğer yerlerden

murahhaslar gelmiş ve fikir hayatımızda pek mühim olan kararlar vermişti. Toplantıya Cenevre'den Saraçoğlu Şükrü Beyle Mazhar Nedim Bey murahhas olarak istirak etmişti. Burada Türkçülük ideali hakkında mühim kararlar alındığı gibi kültür ve fikir hayatımızda çok ehemmiyetli olan meseleler bahis mevzuu edilmis, hattâ lâtin harflerinin kabulü dahi ileri sürülmüştü. Fikir hayatımızda son derece büyük bir ehemmiyeti olan bu toplantının zabıtlarını maatteessüf elde edemedim.

Türk Yurdları talebe işleriyle uğraşan bir cemiyet olmayıp Türklüğün en mühim meselelerile uğraşmakta idi. 1922 de Lozan Türk Yurdu (Türk gençliğinin millî vazifesi ne olmalıdır?..) diye bir müsabaka açmış, bu müsabakada Hâmid Zübeyir (Koşay) in İzgü Mescid adlı eseri birinciliği kazanmış. Ahmed Şerif'in eseri de ikinciliği almıştır. Hâmid Zübeyir bu eserinde tam bir Türkçü olarak ortaya çıkmış, her meseleyi koyu bir millyetperver ve Türkçü gözile halletmeğe muvaffak olmuştur. Hâmid Zübeyir 1898 de doğmuş, Selânik merkez rüşdiyesinde, İstanbul Sultanisinde, Darülmualliminde okumuş, Peşte'de tahsilini bitirmis, yurduna dönünce Maarif Vekâletinde Hars Müdürlüğünü üzerine almıştır. O zamandan beri bir çok ilmî ve orijinal eserler vücuda getirmiş olan bu değerli ilim adamımız Dokuz Ötkünç adile öz Türkçe hikâyeler yazmıs, Anadolu lehçe lûgatine esas olan bir eser neşretmiş, halk terbiyesine arşive ait meselelerde ilk adımı atmıştır. Türk Yurdu mecmuasında ve daha diğer bir çok mecmuada yazıları hep Türklüğe ve millî kalkınmaya ait mühim meselelere temas etmektedir.

Türkçülük faaliyetimizin tarihini burada bitiriyorum. Türk Ocaklarının lâğvından sonra bu faaliyete durgunluk gelmiş, bugün tekrar koyu milliyetçi gençlik tarihine, diline ve mukaddes yurduna sarılarak millî benliğini bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Battal, Kazan Türkleri, İstanbul, 1925

Ağaoğlu Ahmet, Ben neyim? İstanbul, 1939.

» » , Serbest insanlar ülkesi, İstanbul, 1930.

» » , Üç medeniyet, Ankara, 1928.

» » , İngiltere ve Hindistan, Ankara, 1928

« « , İran ve inkılâbı, Ankara, 1941.

» » , Devlet ve ferd, İstanbul, 1931.

Ahmed Hikmet, Haristan ve Gülistan, İstanbul, 1908, ikinci basılış.

» » , Çağlayanlar, İstanbul, 1922.

Ahmed Vefik , Lehcei Osmanî, İstanbul, 1306.

» » , Hikmet-i tarih, İstanbul, tarihsiz.

» » , Şecere-i türki, İstanbul, tarihsiz.

Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfeddin, hayatı ve eserleri, İstanbul, 1935.

Ali Nüzhet, Ziya Gökalp ve Malta mektupları, İstanbul, 1931.

» » , Ziya Gökalp ve Çınaraltı, İstanbul, 1939.

Ali Şir Nevaî, Muhakemet ül lugateyn, İstanbul, 1315. Ayrıca Türk Dil Kurumu tarafından da basılmıştır.

Besim Atalay, Maraş tarihi, İstanbul, 1340.

» » , Bektaşilik ve edebiyatı, İstanbul, 1340

» » , Türk büyükleri veya Türk adları, İstanbul, 1339.

» » , Divan lûgat it Türk tercemesi, İstanbul, 1939.

Caferoğlu Ahmet, Azerbaycan, İstanbul, 1940.

Cafer Seydahmet, Gaspıralı İsmail Bey, İstanbul, 1934.

Enver Behnan Şapolyo, Ziya Gökalp, İttihadı terakki ve meşrutiyet tarihi, İstanbul, 1943.

Enver Behnan Şapolya, Filozof Gökalp, İstanbul, 1933.

Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa ve zamanı, İstnabul, 1332.

Genç Kalemler Mecmuası, Selânik, 1327

Halide Edip, Yeni Turan, İstanbul, 1912.

Hamdullah Suphi, Dağ Yolu, Ankara, 1928.

Hilmi Ziya Ülken, Ziya Gökalp, İstanbul, tarihsiz

Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk yazıtları, 4 cilt, İstanbul, 1936—1941.

İsmail Hâmi Danişmend, Ali Suavi'nin türkçülüğü, İstanbul, 1942.
Kâşgarlı Mahmud, Divan lûgat üt Türk, 3 cilt, İstanbul, 1942.
Leon Cahun, Gök bayrak, Galib Bahtiyar tercümesi.
Mehmet Emin Yurdakul, Türkçe şiirler, İstanbul, 1898.
» » » , Türk sazı, İstanbul, 1914.
» » » , Tan sesleri, İstanbul, 1915.
» » » , Zafer yolunda, İstanbul, 1916.
» » » , Aydın kızları, İstanbul, 1919.
» » » , Dante'ye, İstanbul, 1928.
» » » , Mustafa Kemal, İstanbul, 1928.
Mehmed Tahir, Türklerin ulûm ve fünuna hizmetleri, İstanbul, 1314
» » , Osmanlı müellifleri, 3 cilt, İstanbul, 1333—1342.
Milli Mecmua, Ziya Gökalp nüshası, No. 24.
M. Şemseddin Günaltay, Mâziden âtiye, İstanbul, 1339.
» » , Mufassal Türk tarihi, 5cilt, İst. 1338—1340
» » , Yakın şark, Ankara, 1937.
» » , Uzak şark, İst. 1937.
» » , Tarih-i edyan, İst. 1339.
» » , İslâm tarihi, İst. 1341.
Musavver Hiva seyahatnâme ve tarihi, Mütere. Ahmed, İst. 1293.
Musavver Türkistan tarih ve seyahatnâme, Mütere. Ahmed, İst. 1294.
Mustafa Celâleddin, Les Turcs anciens et modernes, 1869.
Necip Asım, Türk tarihi, İst. 1327.
» » , Pek eski Türk yazısı, İst. 1327, ikinci basılış.
» » , Hibet ül hakayik, İst. 1334.
» » , Orhun âbideleri, İst. 1341.
Necip Türkçü, İzmir gazetelerindeki makaleleri,
Rıdvan Nafiz Ergüder, Küçük Türk tarihi, İst. 1329.
Sadettin Nüzhet, Ali Canip, hayatı ve eserleri, İst. 1935.
Saffet Urfi, Ziya Gökalp ve mefkûre, İst, 1923.
Samet Ağaoğlu, Babamdan hâtıralar, Ankara, 1940.
Süleyman Hüsnü, Tarih-i âlem, İst. 1291.
Şeyh Süleyman, Çağatay lûgati, İst. 1298.
Türk Yurdu Mecmuası,

Vahyi, Bursalı Tahir beğ. İst. 1335.
Veled Çelebi, Atalar sözü, İst, 1936.
» , El idrak haşiyesi, İst. 1936.
» , Divan-ı türki-î Sultan Veled, İst. 1341.
Yusuf Akçora, Türk yılı, İst. 1928.
Yusuf Vezirof, Azerbaycan edebiyatına bir nazar, İst. 1337.
Zeyneloğlu Cihangir, Muhtasar Azerbaycan tarihi, İst. 1924.
Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, muasırlaşmak, İst. 1916.
» » , Yeni hayat, İst. 1918.
» » , Kızıl Elma, İst. 1918.
» » , Altın Işık, İst. 1339.
» » , Doğru Yol, İst. 1923.
Ziya Gökalp, Türkçülüğü esasları, İst. 1923.
» » , Türk töresi, İst. 1923.
» » , Türk medeniyeti tarihi, İst. 1341.
Ziyaeddin Fahri, Ziya Gökalp, Fransızca.

İÇİNDEKİLER

TÜRK'ÜN,

MUVAFFAK OLMAK İÇİN
SARILMIŞ OLDUĞU İDEAL,
MİLLİYETÇİLİKTİR!

BUNUN,
DAHA İLERİ GİTMİŞ ŞEKLİ DE
TÜRKÇÜLÜKTÜR!

BUNDAN DOLAYI,
KİTABIMA,

"TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ"

ADINI VERDİM...

Hüseyin Namık Orkun
(1944)

[illegible] **LIRA**